



BÜLTEN' DEN

**BİLİM
VE
SANAT
VAKFI**

BÜLTEN

Mayıs-Ağustos 2013

Yıl 25 Sayı 82

Yayın Kurulu **Ali Pulcu, Faruk Deniz,**

Mustafa Demiray, Salih Pulcu,

Meryem Babacan, Z. Tuba Kor,

Metin Demir, F. Samime İnceoğlu,

Semih Atış

Baskı **Elma Basım**

Halkalı Cad. No. 164 B-4 Blok Sefaköy-İstanbul

Sertifika No. 12027

Tel: [212] 697 30 30

Baskı Tarihi Ekim 2013

Vefa Cad. No. 41 34134 Vefa İstanbul

Tel 0212. 528 22 22 pbx

Faks 0212. 513 32 20

e-posta bsv@bisav.org.tr

twitter.com/BSV_BilimSanat

facebook.com/BilimVeSanatVakfi

www.bisav.org.tr



Ücretsizdir. Dört ayda bir yayınlanır.

Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Yayınlanan yazıların sorumluluğu

yazarına aittir.

BSV Bülten'in Bilim ve Sanat Vakfı'nın Mayıs-Ağustos 2013'te düzenlediği faaliyetleri kapsayan 82. sayısı ile karşınızdayız.

2013 Yaz Programını geride bıraktığımız bu dönemde öne çıkan başlıklar şunlardır: Küresel Araştırmalar Merkezi (KAM) "Kalkınmacı Modernlik ve Türkiye'de Ekonomi Politik Çalışmaların Serencamı", SAM da Osmanlı edebiyatı alanında bir edebi sanata odaklanan "İslami Edebiyatı Hatırlamak: Telmih" başlıklı bir panel düzenledi. Bu programlar haricinde Yuvarlak Masa Toplantıları devam etti. Yuvarlak Masa Toplantıları ile KAM ve SAM'ın düzenlediği panellere dair ayrıntıları ilgili merkezlere ayrılan sayfalarda bulabilirsiniz.

Yıllar önce TAM bünyesinde bir grup arkadaşın başladığı *Târîh-i Râsîd ve Zeyli*'nin neşri Abdülkadir Özcan, Ahmet Zeki İzgöer ve Baki Çakır gibi değerli hocalarımızın da katılımı ile Klasik Yayınları tarafından yayınlandı. Ayrıca, Abdulhamit Kırmızı başkanlığında yürütülen TAM Biyografi atölyesinin 21 Mayıs 2011 tarihinde düzenlediği sempozyumda sunulan tebliğler *Otur Bastan Yaz Beni* adıyla Küre Yayınları'ndan çıktı.

Turgay Şafak'ın hazırladığı Mola sayfalarımızdaki şiirler Gelibolulu Mustafa Âli Efendi'ye ait.

25 Ekim tarihinde başlayacak ve altı hafta sürecek 2013 Güz Seminerlerinin faydalı olması ve verimli geçmesi dileğiyle...

Hayırda kalın!

İÇİNDEKİLER

BSV HAVADİS 2

2013 Yaz Programı: İslamcılık 8

KAM Küresel Araştırmalar Merkezi 12

MOLA I / Gelibolulu Mustafa Âli 34

MAM Medeniyet Araştırmaları Merkezi 35

MOLA II / Gelibolulu Mustafa Âli 57

SAM Sanat Araştırmaları Merkezi 58

MOLA III / Gelibolulu Mustafa Âli 77

TAM Türkiye Araştırmaları Merkezi 78



Türk sineması hafızasına kavuşuyor

Bilim ve Sanat Vakfı bünyesinde bir süredir ön hazırlıkları devam eden Türk Sineması Araştırmaları (TSA) projesi

1 Eylül 2013 tarihinde başlıyor. Proje, İstanbul Kalkınma Ajansı'nın 2012 2. Dönem Mali Destek Programları arasında yer alan Yaratıcı Endüstrilerin Geliştirilmesi-Kâr Amacı Gütmeyenler Programı kapsamında başarılı bulundu.

TSA projesi, Türk sinemasının yaklaşık yüz yıldır ortaya koyduğu birikimin gelecek kuşaklara birincil kaynaklardan araştırılmış, doğrulanabilir, tarafsız ve sistematik şekilde aktarılması için bir zemin oluşturmayı hedefliyor. Akademik bir yaklaşımla Türk sinemasına dair yazılı, görsel ve işitsel tüm materyallerin kapsamlı bir şekilde tespit ve tasnifi yapılarak oluşturulacak proje, bu bilgilerin paylaşımına açılacağı TSA veritabanı ile nihayetlenecek. Proje sayesinde Türk sineması ile ilgili herhangi bir bilgiye film, kişi, kitap, dergi, makale, röportaj ve tez kategorilerinde ulaşmak mümkün

olacak. İlk kez Türk sinemasının doğru bir envanterinin çıkarılmasını sağlayacak TSA veritabanına, yine aynı proje kapsamında hayata geçirilecek ve güncel Türk sinemasının nabzını tutacak TSA portal websitesi üzerinden erişim mümkün olacak. Ayrıca proje süresince arşivlenen yazılı, işitsel ve görsel tüm materyaller, Bilim ve Sanat Vakfı Kütüphanesi bünyesinde kurulacak TSA Arşivi'nde araştırmacıların istifadesine sunulacak.

İstanbul Şehir Üniversitesi Sinema ve Televizyon Bölümü ile ortak olarak yürütülecek projenin 9 ayda tamamlanması hedefleniyor. Projenin tamamlanmasının ardından ise sözlü tarih çalışmaları, makale yazımları, özel yayın çalışmaları gibi faaliyetler yürütülerek Türk Sineması'yla ilgili özgün içerik üretimine yapılan katkının devamı ettirilmesi amaçlanıyor.

2013 Yaz Programı

2013 yılının kademe sonrası Yaz Programı bu yıl İslamcılık üst başlığı ile gerçekleştirildi. 24-29 Haziran tarihleri arasında tertip edilen toplantı dizileri ve tartışma gruplarıyla İslamcılık, sosyal, siyasi ve iktisadi yönleriyle ele alınmaya çalışıldı. Programın son ayağı olarak 29 Haziran Cumartesi günü katılımcıların da iştiraki ile bir gezi düzenlendi.





2013 Güz Seminerleri başlıyor

Bilim ve Sanat Vakfı'nın 48. Dönem seminerleri 25-26 Ekim 2013 tarihinde başlıyor. Bir çok farklı disiplinde seminerlerin yer alacağı program 6 hafta sürecek ve Vakfın Vefa'daki merkezinde Cuma ve Cumartesi günleri gerçekleştirilecektir. Katılımın ücretsiz, kaydın zorunlu olduğu seminerler için kayıtlar 7 Ekim-25 Ekim tarihleri arasında alınacaktır. Ayrıntılara www.bisav.org.tr adresinden ulaşılabilir.

Bilim ve Sanat Vakfı'nda bayramlaşma

Bilim ve Sanat Vakfı'nın davetiyle Bayramın 3. günü (10 Ağustos Cumartesi) tertip edilen bayramlaşma Vakfın Vefa'daki genel merkezinde gerçekleştirildi.

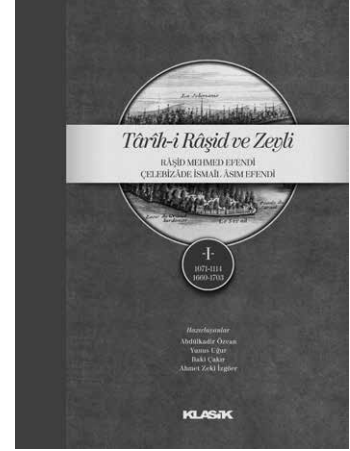


Geleneksel Bilim ve Sanat Vakfı iftar yemeği

Bilim ve Sanat Vakfı'nın geleneksel iftar yemeği bu yılda geniş katılımı gerçekleştirildi. İstanbul Şehir Üniversitesi'nin Altunizade'deki Batı Kampüsünde verilen yemek sonrası Vakıf Yönetim Kurulu Başkanı Dr. Mustafa Özel ve Dışişleri Bakanı Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu birer konuşma yaptılar.

KAM Meclis üyesi Mustafa Biçer, Hakk'ın rahmetine kavuştu

Columbia Üniversitesi'nde yüksek lisans yapan Ekonomi Bakanlığı Dış Ticaret Uzmanı Mustafa Biçer, 25 Haziran'da ABD'de geçirdiği kalp krizi sonucu 28 yaşında Hakk'ın rahmetine kavuştu. Bilim ve Sanat Vakfı'nın müdavimlerinden ve aynı zamanda Küresel Araştırmalar Merkezi Meclis üyesi olan merhuma Allah'tan rahmet, ailesine ve arkadaşlarına sabırlar dileriz.



Râşid Tarihi Çıktı...

Yıllar önce bir grup arkadaşla Osmanlı tarihinin önemli kaynaklarından biri olan Râşid Mehmed Efendi'nin tarihini ve Çelebizâde İsmail Efendi'nin ona yazdığı zeylini neşretmek üzere yola çıkan Türkiye Araştırmaları Merkezi, düzenlediği Râşid Tarihi neşir atölyesi ile toplam altı cilt, yaklaşık 3000 sayfalık bu müstesna eserin neşrine başlamıştı. Zaman içinde Abdülkadir Özcan, Ahmet Zeki İzgöer ve Baki Çakır gibi değerli hocalarımızın da katılımı ile yayına hazırlanan geç XVII. ve erken XVIII. yüzyıla ait bu önemli tarih eseri *Tarih-i Râşid ve Zeyli* başlığı ile 3 cilt olarak Klasik Yayınları'ndan çıktı.



Otur Baştan Yaz Beni kitabı çıktı

Bilim ve Sanat Vakfı, Türkiye Araştırmaları Merkezi bünyesinde, Abdülhamit Kırmızı başkanlığında 24 Nisan 2010-21 Mayıs 2011 tarihleri arasında yürütülen Biyografi Atölyesinin 21 Mayıs 2011 tarihinde “Otur Baştan Yaz Beni: Oto/Biyografiye Taze Bakışlar” başlığı ile düzenlediği sempozyumda sunulan tebliğlerden oluşan *Otur Baştan Yaz Beni* kitabı Küre Yayınları’ndan çıktı.

Tabakât Literatürü Toplantı Dizisi kitaplaşıyor

Medeniyet Araştırmaları Merkezi bünyesinde gerçekleştirilen ve IX.-XIII. yüzyıllar arasında kaleme alınmış on üç tabakât kitabının ele alındığı “Felsefi Açından Tabakât Literatürü” toplantı dizisinin sunumlarının derleme bir kitap olarak yayımlanması konusunda çalışmalarına başlandı. Müstakim Arıcı’nın editörlüğünü üstleneceği kitabın 2014’ün ilk yarısında raflardaki yerini alması hedefleniyor.

İslamî Edebiyatları Hatırlamak: Telmih paneli yapıldı

İslamî Edebiyatları Hatırlamak: Telmih başlıklı panel 22 Nisan 2013 tarihinde Bilim ve Sanat Vakfı’nda gerçekleştirildi. İstanbul Şehir Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü başkanı Prof. Dr. Hatice Aynur’un oturum başkanlığını yaptığı panelde üç konuşmacının tebliğleri dinlendi. Panelin ilk sunumunu “Estetik Hafıza olarak Telmih: Süreklilik ve Başkalaşım” başlıklı tebliğiyle Didem Havlioğlu yaptı. Daha sonra Murat Umut İnan “Lisanü'l-Gayb’a Telmihler: Osmanlı’nın Edebi ve Kültürel Hafızasında Şirazlı Hafız” başlıklı bir sunum yaptı. Panelin son konuşmacısı ise “Telmih’e Telmih: Osmanlı Şiirinde Geleneğin İnşası” başlıklı sunumuyla Berat Açıl oldu.



Hayal Perdesi'nin 35. sayısı çıktı

Hayal Perdesi Sinema Dergisi Temmuz-Ağustos 2013 tarihli 35. sayısıyla www.hayalperdesi.net adresinde yayımlandı. Derginin kapağına taşınan konu Derviş Zaim’in, önceki filmlerinde işlediği “gelenek” mevzusunu farklı bir biçimsel tercihle ön plana çıkardığı yeni filmi *Devir* oldu. Filmle ilgili yazdığı “Teknoloji ve Şiir Arasında Devir” adlı makalesinde Zeynep Gemuhluoğlu, filmde işlenen insan ve doğa ilişkilerini tasavvuftaki “devran nazariyesi” çerçevesinde tartışırken, Hilal Turan’ın yönetmenle yaptığı söyleşide filmin, Derviş Zaim filmleri arasında nerede durduğu konusu değerlendiriliyor. Bununla beraber 35. sayıda, Rudiger Suchsland’la sinema eleştirmenliği ve günümüz sinemasındaki yönelimler üzerine yapılan söyleşinin Türkçe çevirisi, English Section’da da aynı söyleşinin orijinal metni İngilizce okurları ile buluşuyor.

Osmanlı Çalışmaları
Dil ve Kaynaklar



Osmanlıca SEMINERLERİ

**OSMANLICA
DİL
SEMINERLERİ**

21. DÖNEM 21 EKİM 2013 - 10 OCAK 2014
Sözlü Sempozyum 27 Ekim-4 Ocak 2013
Sözlü Sempozyum 5 Ekim 2013 Cumartesi

22. DÖNEM 10 MART 2014 - 30 MAYIS 2014
Özlü Sempozyum 21-28 Şubat 2014
Sözlü Sempozyum 3 Mart 2014 Cumartesi

Ekim 2013	Yazma Evleri
Kasım 2013	İstanbul
Aralık 2013	Yazma Evleri
Ocak 2014	Osmanlı Kaynakları
Şubat 2014	Osmanlı Kaynakları
Mart 2014	Osmanlı Kaynakları
Nisan 2014	Osmanlı Kaynakları
Mayıs 2014	Osmanlı Kaynakları
Haziran 2014	Osmanlı Kaynakları
Temmuz 2014	Osmanlı Kaynakları

**BİLİM
VE
SANAT
VAKFI**

Not: Bu ilân, Seminerlerin bilgilendirme amaçlıdır ve içeriğiyle ilgili sorumluluklar, www.bisav.org.tr adresinden sorulabilir.

Osmanlıca Seminerleri 21. döneminde...

Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Merkezi bünyesinde yedi senedir devam eden, öğrenim, kullanım ve neşir kademeleri şeklinde yeniden yapılandırılan Osmanlıca Seminerleri birinci ve ikinci kademe seminerleri ile 2013-2014 döneminde de devam edecektir. Osmanlı Türkçesi'ne giriş ve paleografya birinci kademe

seminerleri olarak düzenlendi. Diğer kademe seminerlerinde ise Sadi Kucur ile nümizmatik; Abdülkadir Özcan ile tenkitli metin neşri ve Hatice Aynur ile epigrafi seminerleri; 4 Mayıs 2013 tarihinden itibaren hattat Hüseyin Kutlu ile 4 hafta süren hüsn-i hat semineri yapıldı. Baki Çakır'ın Osmanlı Maliye Kaynakları Okumaları, Fatma Şensoy ve F. Samime İnceoğlu'nun Şer'iyet Sicilleri ve Vakfiyeleri başlıklı diplomatika seminerleri yine bu çerçevede düzenlenen etkinliklerdendi. Söz konusu seminerler 2013-2014 döneminde de devam edecektir.

Osmanlı Türkçesi'ne Giriş ve Paleografya olmak üzere iki ayrı seviyede yapılandırılan ilk kademe seminerlerinin 21. dönemi 5 Ekim'de yapılacak seviye tespit sınavının ardından 21 Ekim'de başlayacak, 10 Ocak 2014 tarihinde tamamlanacaktır.

21. Dönem ve 22. dönem Osmanlıca seminerlerinin detaylarına (başlama-bitiş ve sınav tarihleri) Eylül ayından itibaren web sitemizden ulaşabilirsiniz. Diğer kademe/ihtisas seminerlerinde ise her bir etkinlik düzenleneceği tarihine göre ayrı ayrı ilan edilecektir.

Sözlü tarih çalışmaları devam ediyor

Sesli, görsel ve yazılı bir sözlü tarih arşivi kütüphanesi oluşturmak amacıyla düzenlediğimiz sözlü tarih çalışmalarımıza kaldığımız yerden devam ediyoruz. Sözlü tarih çalışmasında şu ana kadar önemli ilim ve kültür adamlarımız ve Türkiye'nin çeşitli bölgelerinden güngörmüş, pek çok olaya şahitlik etmiş sıradan insanların hatıratlarını sesli veya görüntülü kayıtlarla arşivledik. Sözlü tarih çalışmalarımıza katkıda bulunmak isteyenlerin www.bisav.org.tr web sayfamız üzerinde yer alan sözlü tarih başvuru formunu doldurmaları gerekiyor. Ayrıca, sorularınız veya önerileriniz için sozlutarih@bisav.org.tr adresine yazabilir, elinizde mevcut kayıtları bizimle paylaşabilirsiniz.



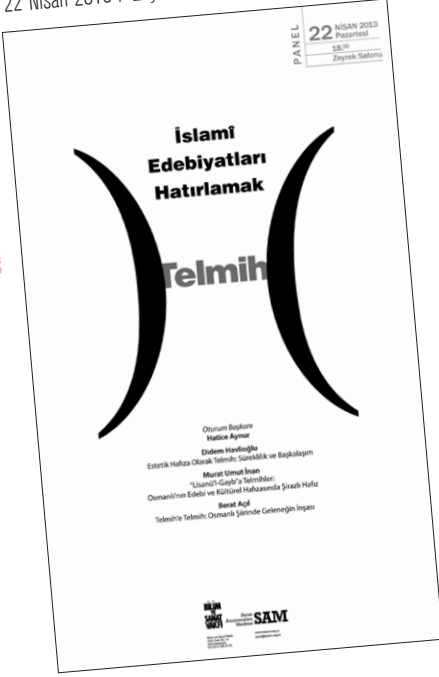
Osmanlı Anayasacılığı'nı konuşuyoruz...

Türkiye Araştırmaları Merkezi, özel tartışmalı toplantılar serisinde yeni rejim arayışları çerçevesinde zuhur edip Osmanlı modernleşmesinin temel problem alanlarından biri haline gelen Anayasa ve Anayasacılık meselesini ilgilileri ile tartışıyor. Bu çerçevede ikinci toplantı 25 Mayıs 2013 tarihinde Ali Akyıldız ile gerçekleştirildi. Toplantıda Osmanlı merkez teşkilatının modernizasyon süreçleri, Osmanlı devletinin modern/bürokratik devlet olma sürecinin II. Mahmud devrine tekbül eden unsurları ve bir anlamda da bürokratik yapının ortaya çıkışı üzerine tartışıldı.

İslami Edebiyatları Hatırlamak: Telmih

22 Nisan 2013 / Zeyrek Salonu

PANEL
Sanat Araştırmaları Merkezi



Oturum Başkanı
Hatice Aynur

Konuşmacılar
Didem Havlioğlu
Estetik Hafıza olarak Telmih: Süreklilik ve Başkalaşım

Murat Umut İnan
Lisanü'l-Gayb'a Telmihler: Osmanlı'nın Edebi ve
Kültürel Hafızasında Şiirli Hafız

Berat Açı
Telmih'e Telmih: Osmanlı Şiirinde Gelenegün İnşası

Kalkınmacı Modernlik ve Türkiye'de Ekonomi Politik Çalışmalarının Serencamı

27 Nisan 2013 / Zeyrek Salonu / 13.00-15.00

Oturum Başkanı
Ahmet Faruk Aysan
Doç. Dr., T.C. Merkez Bankası Para Politikası Kurulu Üyesi

Konuşmacılar
Sadık Ünay
Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi
İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü Öğretim Üyesi

Ziya Öniş
Prof. Dr., Koç Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi

PANEL
Küresel Araştırmalar Merkezi



24 Haziran 2013 (Zeyrek Salonu)

11.00-12.30 Tanışma ve Program Hakkında Bilgilendirme

12.30-14.00 Ara

14.00-15.30 Mustafa Özel İslamcılığın Ekonomi Politigi

16.00-17.30 Prof. Dr. İsmail Kara Modern Bir İdeoloji Olarak İslamcılık

18.00 Film Gösterimi **Zir-e Noor-e Maah** (Yönetmen: Seyyed Reza Mir-Karimi, İran, 2001, 96')

25 Haziran 2013

10.30-12.30 Tartışma Grupları

Tartışma Grubu I (Şakir Kocabaş Salonu)

Türkiye'de Siyasal İdeolojiler İçinde İslamcılık

Koordinatör: Ertuğrul Zengin

Tartışma Grubu II (Araştırma II Salonu)

İslamcılık, Geleneksel Dindarlık ve Yerlilik

Koordinatör: Serhat Arslaner

Tartışma Grubu III (Araştırma I Salonu)

İslamcılık, İktidar, Sermaye

Koordinatör: Kadir Temiz

12.30-14.00 Ara

Zeyrek Salonu

14.00-15.30 Doç. Dr. Yücel Bulut Osmanlıdan Günümüze İslamcılığın Türkiye Serüveni

16.00-17.30 Abdurrahman Babacan 28 Şubat Süreci ve İslamcılık

18.00 Film Gösterimi **Paradise Now** (Yönetmen: Hany Abu-Assad, Filistin, 2005, 90')

26 Haziran 2013

10.30-12.30 Tartışma Grupları (Zeyrek - Şakir Kocabaş - Araştırma II)

12.30-14.00 Ara

Zeyrek Salonu

14.00-15.30 Prof. Mehmet Ali Büyükkara İslamcılığın Doğuşu ve Dünyada İslamcılığın Fikri Önderleri

16.00-17.30 Abdurrahman Arslan İslamcılık ve Çokkültürlülük

18.00 Film Gösterimi **Malcolm X** (Yönetmen: Spike Lee, ABD, 1992, 202')

27 Haziran 2013

10.30-12.30 Tartışma Grupları (Zeyrek - Şakir Kocabaş - Araştırma II)

12.30-14.00 Ara

Zeyrek Salonu

14.00-15.30 Prof. Burhanettin Duran Aydınlar Bağlamında Cumhuriyet Dönemi İslamcı Düşüncesinin Dönüşümü

16.00-17.30 İsmail Yayılacı İslamcılık: Şeriat ve Demokrasi

18.00 Film Gösterimi **Mother of The Dunes: Faraw!** (Yönetmen: Abdoulaye Ascofare, Mali, 1997, 90')

28 Haziran 2013 (Zeyrek Salonu)

10.30-12.30 Film Tartışması Ali Pulcu Popüler Kültürde İslamcılığın İzdüşümleri: Filmler üzerinden bir okuma

12.30-14.00 Ara

14.00-15.30 Yrd. Doç. Dr. Alim Arlı İslamcılığı Kavramsallaştırmak

16.00-17.30 Mehmet Aytekin Gelenek ile Modernlik Arasında İslamcılığın Tarihsel Bağlamı

18.00 Genel değerlendirme ve Tartışma

29 Haziran 2013

Maşukiye Gezisi

2013 Yaz Programı: İslamcılık

24-29 Haziran 2013

Değerlendirme: Metin Demir

2013 yılının kademe sonrası Yaz Programı bu yıl "İslamcılık" üst başlığı ile gerçekleşti. 24-29 Haziran tarihleri ve tartışma gruplarıyla İslamcılık, sosyal, siyasi ve iktisadi yönleriyle ele alınmaya çalışıldı. 12 sunumun yanı sıra, "Türkiye'de Siyasal İdeolojiler İçinde İslamcılık", "İslamcılık, Geleneksel Dindarlık ve Yerlilik", "İslamcılık, İktidar, Sermaye" konu başlıkları altında 3 tartışma grubuyla da, katılımcılar İslamcılık konusunu sunumlar ve önceden tavsiye edilen metinler çerçevesinde tartıştılar.

Programın ilk oturumunda Mustafa Özel "İslamcılığın Ekonomi Politigi" başlıklı sunumunda öncelikle piyasanın oluşumu ve ekonominin bir sistem olarak ortaya çıkışını tarihsel perspektiften samimi bir üslupla anlattı. Ekonomi-politiğin mahiyetini anlattıktan sonra kapitalist ekonomi-politiğin hâkim oluşunu ve buna yönelik alternatif itirazlardan bahsetti. Ardından yine bir alternatif model olma iddiasındaki MÜSİAD, TUSCON gibi oluşumlar ile Refah Partisi ve AK Parti döneminde tesis edilmeye çalışılan "İslami Ekonomi Modelleri"ni anlattı adil düzen tasavvuru ve sınırlılıklarını belirten Özel, MÜSİAD'ın şiarlarını olan Medine Pazarı'nın ilkelerini izah etti. *Homo economicusa* karşı *homo Islamicus*

çıkarma hayalinde olan MÜSİAD'ın iktisadi, siyasi, kültürel başarılarının çözümlemesini yaptı. Sunumunu geçiş dönemlerinin teori için en elverişli dönemler olduğu uyarısı ile bitiren Özel, teori ve duanın el ele yürümesi gerekliliğine dikkat çekti.

İlk günün ikinci konuğu "Modern Bir İdeoloji Olarak İslamcılık" adlı sunumuyla İsmail Kara oldu. Kara, konuşmasına, İslamcılığın sadece siyasal bir ideoloji değil aynı zamanda dini bir yorum çabası olduğunu, politik yönü kadar hermenötik yönünün olduğunu göz önünde bulundurulması gerektiği uyarısı ile başladı. Kara, İslamcılığın modernlik açısından hem muhalif hem de muvafık olduğunu ortaya koydu: Bir yandan modern düzenin sömürgeciliğine karşıdır ama öte yanda modernlikle İslâm arasında sürekli bir uyum arayışındadır. Din-bilim çatışması, kadına bakış meselelerini, İslamcılığın modern baba ile bu oedipal karmaşasının semptomatik örnekleri olarak zikretti. Tartışmalarla devam eden bu sunumun ardından Sayyed Reza Mir-Karimi'nin yönettiği *Zir-e Noor-e Maah* adlı İran filmi izlendi.

Programın ikinci gününün ilk konuğu olan Yücel Bulut "Osmanlı'dan Günümüze İslamcılığın Serüveni" başlıklı bir sunum gerçekleştirdi. Bulut, İslamcılığın tek bir lideri, tek bir prototipi olmadığını, her dönemde yeni şekiller alan kolektif bir oluşum olduğunu belirtti. İslamcılığın oluşumunda bir yönüyle emperyalizme karşı siyasal mücadeleye etkin, bir yönüyle de onun modernliğe karşı entelektüel bir karşı çıkış olduğunu aktardı. Osmanlıdan Cumhuriyete

çok farklı İslamcılıklar olduğunu iddia eden Yücel Bulut, aynı kavramlar kullanılsa bile çoğu yerde farklı içerikler olabileceği uyarısını bir hareket için yerlilik-yabancıklık tartışmasının uygun olmadığını belirtti. Tercümelemin özellikle Cumhuriyet dönemi ile alakalı olduğunu söylediğinden sonra geniş İslamcılık serüveninden önemli parçalara değindi.

25 Haziran günü ikinci konuşumun Abdurrahman Babacan idi. “28 Şubat Dönemi ve İslamcılık” adlı sunumda Babacan, İslamcılığı anlamak için üç önemli tarihsel momentten bahsetti: Soğuk Savaşın bitişi, 11 Eylül olayı ve Refah Partisi süreci. Ona göre 28 Şubat darbesi 11 Eylül’de yaratılan global siyasetin lokal nevezuhur bir oluşum olmadığını, iktisadi ve sosyal liberalleşme programının Fazilet Partisi çizdi. Özellikle 28 Şubat’tan sonra İslamcılığın muhafazakârlaşmışından dem vurduktan sonra, 28 Şubat’tan sonra İslamcılığın eleştirel kapasitesini kaybettiğini iddia etti. Muhalif söyleme geçebilecek yeni bir dil üretmediğini öne sürdü. Devamında da, iktidarın İslamcı kültürel ve etik kodların üzerindeki çözücü etkisi üzerine analizler ve anekdotlarla konuşmalar sürdürdü ve ardından uzun tartışmalar yapıldı. Günün sonunda Filistinli yönetmen Hany Abu-Assad’ın *Paradise Now* [*Vaat Edilen Cennet*, 2005] filmi izlendi. Programın üçüncü gününde Mehmet Ali Büyükkara bizimle birlikte oldu. “İslamcılığın Doğuşu ve Dünyada İslamcılığın Fikri Önderleri” adlı sunumunda

İslâm dünyasındaki İslamcılık hareketleri ve organizasyonları tarihsel perspektiften aktarıldı. Mevdudi, Seyyid Kutub, Afgani, Abduh, Hasan el-Benna, Şeriatî gibi önemli şahsiyetlerden ve bunların ön ayak olduğu İslamcı aktivist ve entelektüel akım üzerinden İslamcılığın karakteristik özellikleri hakkında toparlayıcı bir sunum yaptı.

26 Haziran gününün ikinci misafiri olan Abdurrahman Arslan’ın konusu ise “İslamcılık ve Çokkültürcülük” oldu. Temel olarak, İslamcılığın karşı çıkarak kendisini inşa ettiği modernliğin bir dönüşüm geçirdiğini ancak İslamcılığın bu dönüşüme uygun entelektüel bir dil geliştirmekte zorlandığını söyledi. Ona göre, post-modern durum göz önüne alınarak İslamcılık yeniden inşa edilmelidir. Arslan, Batı tarihinin Hristiyanlıkla birlikte hakikatin tekeli yorumu dolayısıyla monist bir tavra sahiptir. Monizm-plüralizm-perspektivizm arasında bir Batı tarihi okuması yaparak, post-modern perspektivizmin de en nihayetinde bir monizm olduğunu söyledi. Sunum boyunca böyle bir bilgi biçimini sorunsallaştırabilmenin imkânlarını tartıştı. Ayrıca, post-modern iyi yaşam düşüncesine ve Kuhn’un eşölçülemezlik prensibine dayandığını ve çatışma unsurlarını tasfiye ettiğini vurgulayarak çoğulculuğun İslamcılık için ihtiva ettiği tehlikelere değindi. Sunumun



ardından Spike Lee'nin yönetti *Malcolm X* (1992) seyredildi.

27 Haziran Perşembe günü ilk oturum Burhanettin Duran'ın "Aydınlar Bağlamında Cumhuriyet Dönemi İslamcı Düşüncesinin Dönüşümü" sunumu ile başladı. İsmail Kara'nın sunumu ile diyalog içerisinde modernleşme-İslamcılık ilişkisine bakan Duran'a göre İslamcılık modernleşme ama Batıcı değildir, bu modernleşme "İslam medeniyeti" kavramı etrafında şekillenmektedir. Duran'la milliyetçilik ve hatta post-modernite tartışmalarından kaçarken liberallik, demokrasi, milliyetçilik ve hatta medeniyet söylemine sığındı. Burada ideolojik tartışmaların massedilmesi, suni karakter ve devlet aşkın bir entite olarak anlaşılması gibi farklı parametreler etkindir. Medeniyet söylemini kullanan Necip Fazıl, daha devletçi, modern ve milliyetçi bir tavra sahipken, Karakoç'un medeniyeti Batı şer medeniyetine karşı İslam'ın dirilişidir diyen Duran, sonraları Ahmet Davutoğlu'nun medeniyet kavramını yeniden literatüre soktuğunu anlattı. Bu günlerde de İslamcılar yine sol ve liberallerden koparak yeni bir dil arayışında olduğunu öne sürdü.

Dördüncü günün devamında İsmail Yaylacı, telekonferans yöntemiyle "İslamcılık: Şeriat ve Demokrasi" başlıklı sunumunu gerçekleştirdi. Kendisi bir büyü haline gelen demokrasi ve İslamcılık arasında karmaşık ilişkiyi gündeme getirdi. İslamcılığın ayırt edici vasfının şeriat talebi olduğu göz önüne alınırsa, demokrasi Teorik, ampirik, tarihsel ve küresel dört eksen üzerinden İslamcılığın yüzleşmek zorunda kaldığı problemlere değindi. Teorik olarak sekülerizm demokrasinin ön şartı mıdır? İslam

devleti kavramı mümkün müdür? Sorularını ampirik olarak farklı toplumların şeriatine ne anladığını ve bunu isteyip istemediğini sorularını, tarihsel olarak şeriat anlayışında farklı tarihsel patikalar ve tarih içinde demokrasinin nasıl ele alındığı ve küresel çağda yerel şeriat sekülerliğin hâkim olduğu çağda demokrasinin talebinin imkân ve küresel kabul edilebilirliği gibi taş koymayan bir şeriatın kabul edilebilirliği gibi sorunlar üzerinden İslamcılık ve demokrasinin girift ilişkisini sorguladı.

Sunum sonrasında, Abdoulaye Ascofare tarafından yönetilen *Mother of The Dunes: Faraw!* (Mali, 1997) adlı film seyredildi.

28 Haziran Cuma günü Ali Pulcu "Popüler Kültürde İslamcılığın İzdüşümleri: Filmler Üzerinden Bir Okuma" adlı sunumunda öncelikle sinema tarihini, ardından Türk sinema tarihini panoramik olarak aktardı. Maneviyat sineması, milliyetçi sinema, yeşil sinema gibi kavramlarla anılan dini temalı filmlerin 70'li yıllardan itibaren gelişimi ve bugün geldiği noktada İslamcı sinemadan bahsetti. *Son Mohikan*, *Nokta*, *Takva*, *Büşra*, *Birleşen Yollar* gibi filmlerden önemli kareler eşliğinde İslamcı filmleri yorumlayarak bunlar üzerinden modernlikte karşılaşmasında geleneksel yapıların nasıl uzlaşım yolları bulabileceği konusunda karşılıklı tartışma ile mülâhazalarda bulunuldu.

Aynı gün Alim Arlı özellikle 2000 sonrası konu üzerine yazılmış metinleri merkeze alarak "İslamcılığın Kavramsallaştırılması" başlıklı bir sunum gerçekleştirdi. Arlı, çağdaş İslamcılık tartışmalarında refleksivite eksikliği olduğunu öne sürdü. İlk olarak, Şerif Mardin ile İslamcılığın akademik alanda meşru bir konu olarak

çalışılmaya başladığını belirten Arlı, Mardin'in çalışmasının dokuzuncu yüzyıl Osmanlı tarihinin Weberyana bir metodoloji ile okuması olduğunu ve tartışmanın daha çok Türk modernleşmesi ekseninde gittiğini söyledi. Sonraları Elisabeth Özdalga dindarların özel yaşamının biricikliğinin toplumsal yapıya önceliğine dayanarak, bu özelliklerin büyük cemaat ve tarikat yapılarıyla nasıl bütünleştiğini inceledi. Mardin'in daha post-modern öncelci şemasından uzaklaşarak Özdalga'nın analizi, İslamcı kadın özneliği ve dönüşümlerin nasıl giderek cemaatleri gibi konular üzerinden bireysel farklılaşma dönüştürdüğüün hikâyesi üzerine odaklanıyor. Benzer bir şekilde Nilüfer Göle'de bu özelliklerin klasik algı şemalarını nasıl bozduğunu hikâye ediyor. Berna Turan'da Fethullah Gülen cemaatlerinde İslam, sekülerlik, etnografik çalışmalarında İslam, sekülerlik, demokrasi, laiklik, devlet gibi kavramlar üzerinden okumalar yapıyor. Alim Arlı bu tarz okumalarda sınırlı etnografik malzemeden büyük ölçekte genellemeler yapmanın sıkıntılara değindi ve bu okumalarda gerilimlerin azalıp, geçişenliklerin öne çıkarıldığını altını çizdi. Arlı, Turan, Özdalga ve Mardin'in Weberyana yorumcu okumasını karşısına Cihan Tuğal'ın Marksist okumasını yerleştirdi. Tuğal'ın çalışması göre ilmi İslam zorunlu bir süreç değil aktörlerin bilinçli tercihleriyle şekillenen, sekülerleşme ve aydınlanma değil, İslami hegemonyanın tesisine çalışan yeni bir politik durumdur. Kitlelerin rızasını mobilize ederek sistemi değiştirmeyi hedefleyen Gramscian pasif devrim kavramını okumasının merkezine yerleştirir Tuğal. 80'lerde kapitalizm karşıtı anti-modernist bir hareket olarak çıkan

İslamcılık, 28 Şubat'tan sonra dünya sisteminin radikal İslam'ın massedilmesi suretiyle popülist kitle stratejisi yoluyla hegemonyayı tesis etti. Alim Arlı, Tuğal'ın çalışmasında Sultanbeyli'deki etnografik çalışmanın temsilîyet açısından yeterlilik sorununa, Erbakan'ın potansiyeli olduğu ve Tuğal'ın küresel sistem dediği şey için ne kadar tehdit oluşturabileceği hususuna ve kullandığı genişletilmiş vaka analizi yönetiminin sınırlıklarına dikkat çekerek sunumunu nihayete erdirdi.

Programın son toplantısında Mehmet Aytekin "Gelenek ile Modernlik Arasında İslamcılığın Tarihsel Bağlamı" başlıklı sunumunu gerçekleştirdi. Program boyunca merkezde duran gelenek ve modernlik kavramları üzerinden İslamcılığın doğasına dair tespitlerde bulunan Aytekin, bugün İslamcılığın önünde üretme gerekliliği olduğunu belirtti. Yaklaşık 100 kişinin takip ettiği "İslamcılık" üst-başlığıyla yapılan 2013 Yaz Programında, İslamcılık olgusu farklı veçheleriyle ele alındı. İslamcılık tartışmasının birçok mecrada yeniden gündeme geldiği bir dönemde, bu konu etrafında bu şekilde kapsamlı bir program geçmişin anlaşılması ve gelecek tartışmaların verimli geçmesi adına yerinde bir katkı olarak görülebilir. Programın ardından, 29 Haziran Cumartesi günü katılımcılarla Maşukiye gezisine gidildi.





KAM Küresele Kuramsal Bakışlar

Ortadoğu Uluslararası İlişkiler Çalışmaları: Tarih, Teori ve Metodoloji Üzerine Bir Haşiye (The Study of the International Relations of the Middle East: A Footnote on History, Theory, and Methodology) Fawaz Gerges

1 Haziran 2013

Değerlendirme: Bilal Yıldırım

“Küresele Kuramsal Bakışlar” toplantı dizisinin yedincisinde London School of Economics (LSE) Ortadoğu Merkezi Direktörü Prof. Dr. Fawaz Gerges’i misafir ettik. Küresel bağlamda Ortadoğu’yu

anlamak için eleştirel bir tartışmaya girişmenin ve teoriyi, metodolojiyi ve meydan okumaları ele almanın önemine değinerek söze başlayan Gerges, bölgenin uluslararası ilişkilerini değerlendirdikten sonra halk ayaklanmaları, Suriye’ye yönelik Türk dış politikası gibi konularda LSE’deki bizimle paylaştı. Konuşmasında LSE’deki ilişkiler teorilerinde öne çıkan ve teoriyi ve bir bölge uzmanı olmasına rağmen başkan olarak atanmasının alışılmadık olduğunu belirtti. Ampirist fikirler repertuarına, bölgeye dair bilginin fikirler edilmemesi, tarihe ya da sosyolojiye isnat edilmesi, teorilerin de bizzat kendisi için değil bölgeyi anlamak için çalışılması gerektiğini söyledi.

Gerges’in teori ve pratiğe değinen bir başlangıç yapması Ortadoğu çalışmaları açısından önemlidir. Gerges’e göre, Ortadoğu hem uluslararası ilişkiler hem de modernleşme teorilerinin mezarlığı konumundadır. Vakti zamanında bizi dinin, kültürün ve kimliğin öldüğüne inandırmaya çalışan akademisyenler, artık bu unsurları 1990’lardan itibaren siyaset bilimine geri döndüğünü ve rolünü tartışmaktadır.

KAM Yuvarlak Masa Toplantıları

KÜRESELE KURAMSAL BAKIŞLAR

The Study of the International Relations of the Middle East: Fawaz Gerges • 1 Haziran 2013
A Footnote on History, Theory, and Methodology

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA YENİ AKTÖRLER

Türk Dış Politikasında Kamu Diplomasisi Cemalettin Haşimi • 24 Nisan 2013

ÖZEL ETKİNLİK

Sivil Anayasada Devlet, Toplum ve Vatandaş İlişkileri Serap Yazıcı • 4 Mayıs 2013
Yeni Anayasa Çerçevesinde Türklüğün Yeniden Düşünmek M. Akif Okur • 18 Mayıs 2013
Yeni Anayasa ve Kürt Meselesi Mesut Yeğen • 12 Haziran 2013
Uluslararası Hukuk ve Koruma Sorumluluğu H. Rahman Başaran • 25 Mayıs 2013

ASYA KONUŞMALAR

Current State of Islamic Movements in South Asia Abdullah Al-Ahsan • 27 Nisan 2013

ORTADOĞU KONUŞMALAR

Civil-Military Relations in Egypt in the Light of Current Tensions Marwa Maziad • 6 Temmuz 2013
Yarım Kalan Demokrasi Tecrübesi: M. Akif Kayapınar
Mısır’a ve Darbe Sürecine Dair İzlenimler İshak Arslan
13 Temmuz 2013
The Political Future of Egypt After Military Coup Hamid Eltani Ali-Ali • 20 Temmuz 2013

KAM PANEL

Kalkınmacı Modernlik ve Türkiye’de 27 Nisan 2013
Ekonomi Politik Çalışmalarının Serencami

Amerikan menşeli siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler teorileri, Gerges'e göre, bölgenin önemli gelişmelerini açıklamakta yetersiz ve başarısızdır ve bu başarısızlığın nedenlerini sorgulamak gerekmektedir. Gerges bu başarısızlığı öncelikle teorinin 1648'de doğan Vestfalya devlet sistemi içerisinde geliştirilmiş ve bu sistemin evrimini ve mantığını açıklıyor olmasına bağladı. Ona göre sorulması gereken soru şudur: Teoriler doğdukları alanın dışına taşınabilirler mi ve evrimleşerek kuşatıcı hale gelebilirler mi?

Hâkim yaklaşımların Asya'dan Afrika'ya kadar post-kolonyal toplumları nasıl aydınlayacağı ciddi bir sorun ve Gerges, bölgemizde meydana gelen olayları anlamada bu yaklaşımların neden işe yaramadıklarını ortaya koymayı amaçlıyor. Ona göre, Ortadoğu çalışanların aksine, Latin Amerika uzmanları uluslararası ilişkiler ve siyaset biliminde kendi analitik yaklaşımlarını ortaya koyabildiler. Teorik düşünmek yerine siyasal soru(n)lar üzerinde çokça vakit harcayan Ortadoğu ise teori ve disiplin bakımından oldukça fakir durumda kaldı.

Gerges'in üzerinde durduğu diğer bir husus da şu oldu: Uluslararası ilişkiler halk hareketleri, kolektif eylem ya da aşağıdan yukarıya siyaset yerine hep yapısal olana, devlet siyasetine ve yukarıdan aşağıya olan siyasete odaklanageldi. Batı'da belirli bir şekil almış ve kurumsallaşmış bir devlet sözkonusu olduğundan kurumlar ve güç mücadelesi hakkında konuşmak anlamlıdır.

Ama Ortadoğu toplumlarında aşağıdan siyaset, sosyal hareketler ve kimlik konuları önemli bir yere sahiptir. Buna rağmen Ortadoğu'da failliğin rolüne dair yazılmış önemli bir metin yoktur. Halk ayaklanmaları işte bu yüzden Ortadoğu'yu temelinden sarsmıştır. Güçlü diktatörlerin bölgede siyasi hâkimiyeti ve düzeni sürdürecekleri iddiasını taşıyan hâkim teorilerin görmezden geldiği unsurların varlığı artık tebarüz etmiştir.

Gerges'in tespit ettiği diğer bir mesele ise yerel dinamikleri, toplum ve merkezî devlet arasındaki ilişkiyi bir bütün olarak anlayamamaktır. Bu da tarihsel sosyolojinin ciddiye alınmadığını göstermektedir. Ona göre, "Ortadoğu'da Şiiler ve Sünniler arasında mezhepsel iç savaş her yeri kaplamış durumda", "Suriye'deki iç savaş Lübnan'a ve Bahreyn'e yayılıyor" gibi ifadeler yanlış bir savaşa dönüşü ve Irak'a, Çünkü mezhepçilik, büyük siyasi ve sosyal mücadeleleri maskeleyerek; jeostratejik bir oyun mezhepçi hassasiyetlerle manipüle ve tahrik edilmektedir. Gerçek bağımsız değişken jeopolitiktir, yani büyük güçlerin siyasetidir; mezhepsel hassasiyetler ve çatışmalar ise bağımlı değişkendir. Mezhepçiliği anlamak önemlidir, lakin daha önemlisi, yap-bozdaki temel dinamikleri, bağımlı değişkenlere karşı bağımsız değişkenleri anlamaktır. Ortadoğu'da bugün yaşanan, İran ile Suudi Arabistan'ın başı çektiği yeni bir soğuk savaştır.

Batı'da birçok uzman İslâm'ın siyasi süreç üzerindeki etkisinden dem vurmaktadır. Oysa soyut bir İslâm hakkında konuşmak mümkün değildir. Niçin İslâm bu şekilde kullanılmakta ve istismar edilmektedir? Kritik soru işte budur. Uluslararası ilişkiler bu konuda doyurucu bir cevap veremez. Keza İslâm(lar) yapı sökülüne tabi tutmak gerektiği düşüncesinde antropolojiyi de bir kenara itmemiz gerekir. Dinî tasavvurlar bölgede her zaman vardır, mesele, belirli parametreler içerisinde dinî dilin ve terimlerin niçin bu kadar popüler hale geldiği ve toplumlar üzerinde geniş yankı uyandırdığıdır.

Gerges, hâkim yaklaşımları eleştirirken kendi sorumluluğumuzu da unutmamamız gerektiği düşüncesinde. Çünkü biz içeriden dışarıya doğru bölgemizi anlamayı sağlayacak orijinal yaklaşımlar inşa etmeyi başaramadık; Ona göre, birçoğumuz sadece birer tercümanız; hâkim teorileri yapı sökülüne tabi tutarken dahi yaptığımız şey, Derrida ya da Foucault benzeri hegemonik olmayan Batılı teorileri tercüme yoluyla içeri alabileceğimiz Gerges burada ödünç almadığımızı kastetmiyor, evrensel bir söylem olmadığını robotlaşmak zenginleştirmek ile ödünç alarak robotlaşmak arasındaki farka dikkat çekiyor. Amerikan yaklaşımı, bilimsel tahmini öne çıkararak uluslararası ilişkileri ve dış politikayı bilim olarak kabul etti. Bilimsel yaklaşımın Soğuk Savaş'ın sona erişini tahmin edemeyişinden hareketle yükselişe geçen diğer yaklaşımlar ise teorinin daha fazla söyleyecek bir şeyi olmadığını taşıyor ve tarihsel sosyoloji bu noktada devreye giriyor. Buna göre metodoloji, sahip olunan bilgileri sistematize etmek için bir araçtır. Dolayısıyla bize düşen bölgenin dinamiklerine dair bilgi sahibi olmaktır. Gerges ayrıca Suriye'de olup bitenlerin hâkim anlatıları altüst ettiğini belirterek sözlerine şöyle devam etti: Esed'in kısa sürede devrileceğini zannetdik. Böylesi rejimler toparlamasını anlayamadık. Böylesi rejimler nasıl organize ettiği, devlet ile güvenlik sözkonusu olduğunda devletin kendisini güçleri arasındaki ilişki biçimi, asabiyetin rolü, muhalefetin parçalı yapısı veya harici unsurların dahli gibi hususlar bilinseydi eğer öngörülerimizde daha mütevazı olurduk. Oysa Libya ile Suriye'yi birbirine karıştırdık. Suriye'de ise devlet rejimi durum devrimi kolaylaştırarak Kaddafi'nin koruyacak şekilde tasarlanmıştı ve kırk yıldır en kötü senaryo için hazırlık yapmaktaydı. Gerges, son olarak, her şeyi kuşatan teorilerin oldukça soyut ve yüzeysel olduğunu; birçok şekli, rengi, kırılmaları ve eğilimleri, yerel ve küresel arasındaki organik bağlantıları anlayacağımız şekilde tasarlanmadıklarını belirtti. Bu bakımdan son dönemde aşağıdan siyasete, toplumsal tarihe, tarihsel sosyolojiye, kolektif eylem ve mücadele siyasetine odaklandığımız ve mücadelede memnuniyet duyduğumu, bizim için başlangıç noktasının bu olduğunu belirterek konuşmasını sonlandırdı. Toplantı uzun ve son derece doyurucu bir soru-cevap faslıyla devam etti.

KAM Türk Dış Politikasında Yeni Aktörler

Türk Dış Politikasında Kamu Diplomasisi

Cemalettin Haşimi

24 Nisan 2013

Değerlendirme: Sabri Akgönül

Küresel Araştırmalar Merkezi'nin Mart 2013'te başlattığı "Türk Dış Politikasında Yeni Aktörler" konuşma dizisinin ikinci konuğu Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörü Cemalettin Haşimi idi. Haşimi ile Türk dış politikasında kamu diplomasisinin işlevi ve Türkiye'deki rolü üzerine bir sohbet gerçekleştirildi.

Türk dış politikası son yıllarda siyaset ve güvenlik gibi klasik konulardan oluşan çerçevesine ekonomik, kültürel, toplumlar arası ve ikili ilişkiler gibi alanları da dâhil edecek şekilde yeni bir vizyon kazandı.

Bu vizyon oluşturulurken sadece Askeriye ya da Dışişleri Bakanlığı gibi kurumlar değil aynı zamanda Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü, Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA), Anadolu Ajansı (AA), TRT, Yunus Emre Enstitüsü, Diyanet İşleri Bakanlığı, Türk Hava Yolları ve çeşitli sivil toplum kuruluşları gibi yeni aktörler de Türk dış politikasının işleyişinde daha önemli roller almaya başladı.

"Kamu diplomasisi" kavramı ilk kez 1965'te Amerika'nın Tufts Üniversitesi'nde dekanlık yapan Edmund Gullion tarafından kullanıldı. Teknolojinin gelişmesiyle ve

toplumların birbirine anlatacak hikâyelerinin ortaya çıkmasıyla birlikte bu kavram yaygınlaştı. Haşimi sunumunda özü itibarıyla kamu/halk ile stratejik bir ilişki kurma biçimi olan kamu diplomasisini geleneksel diplomasisinden ayıran noktalara dair bilgiler verdi. Buna göre kamu diplomasisinin klasik/geleneksel diplomasisinden en temel farklarını şöyle sıralamak mümkündür: **(i)** Tek taraflı bir iletişim dili yerine çok taraflı bir iletişim modeline dayanır ki bu durum dış politika performansını etkiler. **(ii)** STK'lar, öğrenci kuruluşları, düşünce enstitüleri gibi hükümet-dışı mekanizmalar dış politika yapım sürecinde doğrudan etkili olurlar; bu bağlamda dış ülkelere yapılan yardımlar ve onlarla ilişkilenme biçimlerinde devletin asıl işlevi güvenliği sağlamak ve sağlıklı bir koordinatörlük yapmaktır. **(iii)** Kamu diplomasisi elit bir kesimin kendi arasında amel ettiği bir pratikten ve dilden çok "diplomasiyi temsil eder. Karar edilebilecek bir dönüşümü temsil eder. Karar alma mekanizmalarının dışında kalan birçok unsur (akademisyenler, gazeteciler, yardım dernekleri ve vakıflar gibi) doğrudan ya da dolaylı olarak karar alma süreçlerine dâhil olur. Başka bir ifadeyle, merkezin karar verdiği bir dil olmaktan çıkıp çevrenin karar mekanizmalarına katılmasından dış politika



pratiklerine itiraz ve müdahale etmeye kadar birçok etkileşim biçimi mümkün hale gelir. Öte yandan vurgulanması lazımdır ki, yumuşak güç unsurları olarak nitelendirilebilecek hükümet-dışı organizasyonlar kamu diplomasisinin sadece bir boyutudur. Zira kamu diplomasisi esasen devletin kontrolünde sürdürülen bir diplomasi metodudur.

Türkiye'nin son on yıldaki dış politikasının ürettiği dil, mekanizma ve yaptığı faaliyetlerle Haşimi, kamu diplomasisinde de aynı bağlamda diğer mevcut pratiklerin ortaya koyduğu birikimi göz ardı etmeden Türkiye'ye mahsus bir dil üretmek gibi kaygılarının olduğunu vurguladı. Bu, "Türkiye'nin küresel siyasetteki yeri nedir?" ya da "Türkiye nerede olmalıdır?" gibi sorulara ve bu soruların cevapları etrafında şekillenen bir kamu diplomasisi pratiğine tekabül eden bir arayıştır. Kamu Diplomasi Koordinatörlüğünün esas görevinin TİKA, TRT, TOKİ, üniversitelerin ve Türk kökenli öğrencilerin uluslararası alanda icra ettikleri bir faaliyetin siyasal önceliğinin ne olduğunu Haşimi, koordinatörlük olarak mezkûr kurumlarca yapılan faaliyetlerin hangi siyaset dili ile aktarılması gerektiği ya da aktarılan kullanılan kavramların Türk dış politikasında tekabül ettiği yer konusunda da danışmanlık yaptıklarını ifade etti.

Haşimi'ye göre kamu diplomasisi, Batı-dışı toplumların kendi siyaset dilini, vizyonunu ve kendine has perspektifini klasik diplomasi araçları ve yöntemleri dışındaki araçlar ve

usullerle küresel sisteme zerk etmesine imkân hazırladığı için değerlidir. Türkiye'deki kamu diplomasisi, son yıllardaki dış politikanın ana temalarıyla (küresel temsildeki adaletsizlik ya da Birleşmiş Milletler'in yapısının eleştirisi, Türkiye'nin merkez ülke olma vizyonu vs.) bağlantılı olarak hareket etmekte, dışarıya anlatacak bir meselesi olan Türkiye'nin bu meseleyi anlatma üslubuna ve vizyonuna istikamet vermektedir.

Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğünün faaliyetlerini üç ana başlıkta topladıklarını aktaran Haşimi bu başlıkları şöyle sıraladı: **(i)** Üniversitelerin Ankara ile (Anadolu'daki üniversitelerin Ankara ile temasını sağlamak, kamu diplomasisi panelleri, dış politika tanıtım panelleri ve gençlik programları); **(ii)** siyasal iletişim faaliyetleri (ülke toplantıları, âkil insanlar, Avrupa toplantıları, paneller ve İstanbul Küresel Forumu); **(iii)** medya tanıtım programları (belgeseller, televizyon programları ve reklamlar). Haşimi bu faaliyetlerdeki esas amaçları da hedef kitleyi iyi belirlemek, hedef kitleye uygun mesajları vermek ve her grup ile ilişki biçimini belirleyen önceliklerin sağlıklı analizini yapmak olarak sıraladı.

Özetlenen bu hususlar Türkiye'nin kamu diplomasisi vizyonunu ve pratiğini temellendiren ve şekillendiren bir programa mündemiçtir. Resmî kurumlardan sivil toplum örgütlerine, iş dünyasından sanatçılara, medya mensuplarından akademisyenlere, insan hakları örgütlerinden insani yardım kuruluşlarına kadar



geniş bir aktörler manzumesini elinde bulunduran kamu diplomasinin başarılı (ya da başarısız) işleyişi, Türk dış politikasının performansına ve farklı biçimlerde şekillenmesine etkiye bulunmaktadır.

KAM Özel Etkinlik

Sivil Anayasada Devlet, Toplum ve Vatandaş İlişkileri

Serap Yazıcı

4 Mayıs 2013

Değerlendirme: Uğur Topal

Cumhuriyet'in ilanı üzerinden doksan yıl geçmesine rağmen ülkemiz henüz tam demokratik bir anayasaya sahip değil. Bu haliyle mevcut anayasamız toplumun ihtiyaçlarına cevap verememekte ve özgürlükleri kısıtlamakta. Yeni anayasa yapım sürecinin devam ettiği bir dönemde KAM, "Özel Etkinlik" programları altında "Türkiye'nin Yeni Toplumsal Sözleşmesi ve Aktörler" başlıklı bir tartışma dizisi başlattı. Bu dizinin ilk toplantısında anayasa hukukundan olan İstanbul Şehir Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Serap Yazıcı, neden bir demokratik anayasaya ihtiyaç olduğu, mevcut anayasamızın problemleri ve muhtemel bir demokratik ve sivil anayasada devlet, toplum ve vatandaş ilişkilerinin nasıl olması gerektiği üzerine konuştu.

Ülkemizde anayasa değişikliğinin yıllardır tartışılan bir konu olduğunu belirten Yazıcı, anayasaların hazırlanma sürecinde toplumun bütün kesimlerinin etkili olması ve şeffaflık unsurunun gözetilmesi gerektiğine ve bu metnin toplumun tüm kesimlerinde denetlenebilmesinin önemine vurgu yaptı. 1924, 1961 ve 1982 anayasalarının demokratik anayasalar olmadığını ifade eden Yazıcı, bunlar arasında en demokratik şekilde hazırlanmış izlenimini halkın seçtiği temsilcilerden oluşan meclis tarafından hazırlanması bakımından 1924 Anayasası'nın verdiğini belirtti. Bununla birlikte bu meclisteki üyelerin sadece erkeklerden oluştuğunu ve sadece erkek vatandaşların oy kullandığını, seçimlere tek parti olarak CHP'nin katıldığını ve seçimlere gitmeden CHP'nin kendi içindeki farklı görüşleri tasfiye ettiğini de unutmamak gerektiğini vurguladı.

1961 ve 1982 anayasalarının müdahaleleri gerçekleştiren askeri liderlerin teşvikleri ve katılımlarıyla halka sunulmadan ve halkın gerçek temsilcileri olmadan mevcut anayasa yasaçısı, otoriter, çoğulcu demokrasiye dayanmayan, vesayetçi ve milliyetçi bir ruhla hazırlanmış olup devlet otoritesine karşı özgürlükleri korumak

Küresel
Araştırmalar
Merkezi
KAM

ve güçlendirmek yerine özgürlükleri sınırlandırmakta, bu gibi problemler yeni bir anayasayı değiştiklerin hepsi özgürlüklerle ilgili; fakat tüm bu değişikliklere rağmen 1982 Anayasası'na özgürlükçü bir ruh kazandırlanamıştır.

1982 Anayasası'nın seçilmiş organlara duyulan güvensizlikle hazırlanmış ve bu sebeple seçilmiş organların kararları sınırlandıran ve aldıkları kararları denetleyen vesayet mekanizmalarına yer verildiğini belirten Yazıcı'ya göre, vesayetçi demokraside sınırlamanın amacı anayasanın, hukukun veya insan haklarının üstünlüğünü değil tam tersine ideolojik değerleri korumaktır. Seçilmiş organlarla yapılacak denetimin nerede başlayıp nerede biteceğini önceden kestirmek mümkün değildir.

Anayasada yer alan vesayet kurumlarının en başında cumhurbaşkanlığı makamının geldiğini ve bu makamın devlet elitleri adına meclisi ve hükümeti kontrol etmek üzere dizayn edildiğini belirten Yazıcı, 2007 yılında cumhurbaşkanı seçimi sırasında ortaya çıkan 367 Krizi'ne de değindi. Bu makamda asker ile sivil devlet elitlerinin icazetine sahip biri yer almalı faraziyesinden hareketle, on birinci cumhurbaşkanının halkın temsilcileri arasından seçilecek olması bir türlü sindirilememiştir. Vesayet kurumlarından bir diğeri de 1961 Anayasası'yla yaratılıp 1971 değişikliğiyle güçlendirilen ve 1982 Anayasası'yla etkili hale getirilen Milli Güvenlik Kurulu'dur. Bu kurul hükümet ile

meclis üzerinde bir güç oluşturmuştur. Yine Anayasa Mahkemesi ile Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, 1982 Anayasası ile halkın seçtiği temsilcileri denetleyen birer vesayet organına dönüşmüştür. 2010 yılında yapılan anayasa değişikliği ile yapımda nispi bir değişikliğe gidilen Anayasa Mahkemesi, bu sayede bir nebze de olsa çoğulcu demokrasinin aracı haline gelmiştir. Bu değişiklik Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun yapısını da büyük ölçüde değiştirmiştir.

1982 Anayasası'ndaki başka bir sorun da parti kapatmadır ve Anayasa Mahkemesi tarafından şimdiye kadar on dokuz tane siyasi parti kapatılmıştır. Yazıcı'ya göre, demokratik dünyada çoğulcu demokrasiyi korumaya yönelik bir yaptırım olan parti kapatma, Türkiye'de devletin resmi ideolojisini siyaset arenasına dayatmak için kullanılmıştır.

1982 Anayasası sisteminde asker-sivil ilişkilerinin demokratik modelden uzaklaşğını söyleyen Yazıcı, askerî makamların sivil makamların emir ve kontrolünde olmasını anlattı. Normalde modele uyulacağını seçilmiş organların ülke politikalarını savunması ile birlikte belirlemenin yurt savunması olması gerekirken 1961 Anayasası ile birlikte askerî makamlara tanınan yetkiler onları asıl siyaset yapıcı haline getirmiş ve seçilmiş makamların yetki alanlarını sınırlandırmıştır. 1982 Anayasası milliyetçi bir ruhla hazırlanmış ve Türk etnik kökenine mensup



olmayan vatandaşlar anayasadan dışlanmış izlenimini vermiştir. Anayasanın ikinci maddesinin devletin milliyetçi olduğunu gösterdiğini vurgulayan Yazıcı, konuşmasında devlet içinde milliyetçi ruhunu yapıların sınırlanmış ve ifade özgürlüğünün sınırlanmış olduğunu Anayasanın 66. maddesinin belirten Yazıcı, bu maddenin değiştirilmesi gerektiğini vurguladı.

Son olarak yeni anayasa yapım sürecine değinen Yazıcı, 1982 Anayasası'nın kısmi değişikliklerle islah edilemeyeceğini, demokratik ruha kavuşturulamayacağını ve Türkiye'nin yeni baştan demokratik ve özgürlükçü bir anayasaya ihtiyacı olduğunu belirtti.

Yeni Anayasa Çerçevesinde Türklüğü Yeniden Düşünmek

Mehmet Akif Okur

18 Mayıs 2013

Değerlendirme: Yunus Bağırılmaz

Son zamanlarda ülke gündemini gittikçe daha fazla meşgul eden yeni anayasa, bununla beraber vatandaşlık ve kimlik tartışmalarına ilişkin Mayıs ayında başlatılan "Türkiye'nin Yeni Toplumsal Sözleşmesi ve Aktörler" başlıklı yeni toplantı dizisinin ikincisi, Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Mehmet Akif Okur'un katılımıyla gerçekleşti. İlk sivil anayasamızı yapmaya teşebbüs ettiğimiz

bugünlerde tartışmaların düğümlendiği noktalardan biri de vatandaşlık tanımı. Bu minvalde "Türk milleti" ibaresinin anayasada yer alıp almayacağı en önemli sorulardan biri. Bu noktada tartışmanın başka bir mecraya doğru evirildiğine ve *Türklük* kavramı üzerinde yoğunlaşmış kısırlaştırma ve şahitlik ediyoruz.

Okur, bu tartışmanın "Kimlik tanımı anayasada yer alsın mı almasın mı?" boyutundan çıkıp yurt genelinde bir kimlik tartışmasına dönüştüğüne işaret ederek bunun faydaları dikkat çekti. Anayasa tartışmalarında sık sık gündeme gelen "Türkiye vatandaşlığı" ifadesinin mevcut taleplere cevap veremeyeceğini düşünen, buna gerekçe olarak da vatandaşlığı coğrafyaya nispetle tanımladığımızda ortaya çıkabilecek sakıncaları gösteren Okur, Türkiye Cumhuriyeti'ni Osmanlı Devleti toplumlarının tamamı üzerine kurulu bir çatı devlet olarak tanımlıyor ve dolayısıyla "Türkiye vatandaşlığı" tanımlamasının kozmopolit bir yapıya sahip ülkemizde kuşatıcı olamayacağı kanaatini taşıyor. Tartışmaların odaklandığı kavramlardan bir diğeri de "Türk vatandaşlığı". Bu kavrama getirilen eleştiriler, genellikle etnik bir ayrışmaya da sebebiyet

Küresel
Araştırmalar
Merkezi
KAM

verdiği yönünde. Okur, “Türk”ün etnik bir kavram olarak tanımlanması durumunda bunun hem coğrafyaya hem de devlet tanımına sirayet edeceğini, “Türkiye Devleti” ifadesinin “etik Türklerin devleti” anlamına geleceğini, durumunun bununla da sınırlı kalmayıp başında “Türk” ifadesi geçen (Türk Silahlı Kuvvetleri gibi) kurumların da etnik bir anlam kazanacağından elden geçirilmesi gerekeceğini söyledi.

Ortaya çıkan bu karmaşık tablonun daha iyi açıklanabilmesi için kavramların birer anahtar görevi göreceği aşikâr. Tartışmaların içeriğinin doldurulabilmesi açısından tahribata uğramış birtakım kilit kavramların sarıh bir şekilde tanımlanması hayati bir önem arz ediyor. Geline aşamada bu kavramların en can alıcı olanı “Türk” ve/veya “Türklük” gibi görünüyor.

“Türklük” kavramı açıklığa kavuşturulmadan alınacak neticelerin birer “geçici uzlaşma” olacağını belirten Okur, bu kavramın izlediği tarihi seyri irdelemenin faydalı olacağını savunuyor. Kendisinin bu konudaki temel tezi, Cumhuriyet’e geçiş ve modernleşme hareketlerine kadar geçerliliğini korumuş Okur’un bu kavram üzerinde vardığı kanaat, bu algı ve tasavvurun bir etnik kimliği nitelemekten çok geniş bir siyasal kimliği ifade ettiği yönünde.

Konuşmasında muhtelif ırk teorilerine değindikten sonra “ırk”ın 19. yüzyıla ait bir olgu olduğunu, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ise bu konuda oluşan hassasiyetler ve biyoloji ve genetik gibi bilimlerdeki gelişmelerle beraber ırk tartışmasının olgusal bir temele dayanmayıp daha

ziyade sosyolojik ve sübjektif yönünün ağır bastığı sonucuna varıldığını dile getirdi. Bu çerçevede insanın bir etnik aidiyet psikolojisi içerisine doğduğu, doğum dışında o ortama birlikte tarihin akışı içerisinde bu grup aidiyetlerinin sınırlarının genişleyip daralabildiği düşüncesinin ağırlık kazandığını belirtti.

Okur’a göre Türklük kavramı tam da bu tanımlamalar çerçevesinde bir anlama sahip. Nitekim Türklük, tarihsel süreçte öncelikle –bugünün Avrupalılığına benzer şekilde– siyasi bir kimlik olarak ortaya çıktı. Eski Türk devletlerinde Türklük siyasi aidiyete bağlı, “sonradan olunan” bir durumdu. Zamanla o kimlik içerisinde doğanların oluşturduğu bir kültürle etnik renk taşıdı. Ancak Orta Asya’dan kitlesel olarak Osmanlı siyasi dalgalanmalara paralel olarak geniş mucizesi ile birlikte bu kimlik yeniden geniş anlamına kavuştu ve Osmanlı döneminde Türklük ikinci kez “olunan” bir kimlik haline geldi. Okur, “Tüm Avrupa dillerinde ‘Türk olmak’ diye bir ifade vardır, başka hiçbir etnisite için bu şekilde bir kullanım yoktur. Bir kimliğin etnik kimlik olup olmadığına dair temel kriterlerden biri ‘sonradan olunup olunmadığı’dır. Çünkü bir kimliğin kültürü içerisinde doğmadan olabildiğiniz bir kimlik etnik kimlik değildir” diye de ekledi.

Okur’a göre, yeni kurulan Cumhuriyet rejimi kendisini meşrulaştırmak için şöyle bir algı icat etti: “Osmanlı Türklüğü meçhul olduğu bir dünyaydı, o yüzden gerçek Türklüğü kurmak için Orta

Yeni Anayasa ve Kürt Meselesi

Mesut Yeğen

12 Haziran 2013

Değerlendirme: Abdullah Erboğa



Asya'ya gidip oradan gerçek Türk'ü getireceğiz." Bu Türklük algısı tarihin bütün katmanlarından soyutlanmış bir projeydi. Dolayısıyla muhafazakâr kesimin Türklüğü Batı icadı bir kavram olarak görmesine sebep oldu. Cumhuriyet dönemi modernleşmesinin İslâm ile çatışma halinde tasarladığı bu Türklük tanımına bir tepki olarak Türk muhafazakârlar, aslında Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ortaya çıkan ve seküler özellikler taşıyan Osmanlıcılık fikrini benimsediler. Okur bu iki fikre "ters imaj" adını veriyor ve her ikisine de karşı duruyor. Okur'a göre Türklük, vazgeçildiğinde beraberinde birtakım değerlerin de kaybedileceği bir kavram ve bir üst-kimlik oluşturmaya açıksından hayati bir öneme sahip. Ancak buradaki Türklük ulus-devletin kast ettiği Türklük değil.

Okur'un ısrarla üzerinde durduğu "tarihî Türklük tezi", her ne kadar makul ve genelgeçer unsurları içerisinde barındırsa da, kavramın günümüzde uğradığı tahribatlarla yerinde yeller esen bir hale gelmiş vaziyette. Sokaktaki insanların birçoğu bu tarihî teze atıfla konuşmuyor artık. Dolayısıyla yeni anayasa yapımında sağlıklı sonuçlara ulaşabilmek ve herkesin "benim" diyebileceği bir ortak metin üzerinde uzlaşmaya varabilmek için tarafların karşılıklı tavizler vermesi hayati bir önem arz edecek gibi görünüyor.

"Türkiye'nin Yeni Toplumsal Sözleşmesi ve Aktörler" konuşma serisinin üçüncü konuğu İstanbul Şehir Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Mesut Yeğen oldu. Yeğen ile Kürt kimliği, vatandaşlık, Kürt meselesinin anayasal boyutu ve yeni anayasa çalışmalarına yansımaları hakkında verimli bir toplantı gerçekleştirildi.

Kürt meselesinin anayasa ile irtibatı üzerinde önemle durulması gerektiğini belirterek konuşmasına başlayan Yeğen, anayasa tecrübelerinin Kürt meselesine nasıl bir katkı yaptığını izah etti. BDP'nin Kürt meselesinde önemli bir aktör olduğuna ve son otuz yıllık süreçte yürütülen siyasi faaliyetlerin sorunun tanınmasındaki etkisine vurgu yapan Yeğen, BDP'nin yeni anayasanın başlangıç kısmına dair Anayasa Uzlaşma Komisyonu'na sunmuş olduğu vatandaşlık, bölgesel yönetim ve ana dilde eğitim önerilerini temel alarak konuşmasına devam etti. Yeğen'e göre, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin tebaasıyla yeni bir ilişki biçimi geliştirmesi gerektiğine yönelik kanaatin belirmesinde Tanzimat mühim bir evredir;

Tanzimat'ı "modern mânâda millet kurmaya çalışmanın ilk önemli anı" olarak tanımlamak mümkündür. Bu fikrin tezahürü 1876 Anayasası'nda "Osmanlı milleti" olarak yaşamaya karar verilmesinde görülebilir. Cumhuriyet öncesinde mânâda bir vatandaşlık anlayışının var olduğunu göstermesi bakımından önem arz eden 1876 Anayasası, millet olma halini etnik kimlik, kültür, inanç ve kanaatlere değil, "Osmanlı hukukuna tabi olma" ve "Osmanlı hukukuna tabi olma" şartlarına bağlar. Yurt ve hukuk temelli millet anlayışının yanı sıra 1876 Anayasası'nda özellikle devlet düzeyinde –resmî dil olarak Türkçenin belirlenmesi (madde 21) ve memur ve mebus olmak için Türkçe bilme şartı– Türklük olarak ifade edilen kültürün baskınlığı da sözkonusudur. 1924 Anayasası ile köklü bir görüş değişikliği yaşanır Yeğen'e göre ve artık Türk olma vurgusu yegâne kabul edilir, yani bir bakıma "Sosyolojik ya da nesnel olarak başka gruplar vardır ama biz onları tanıımıyoruz" denir. 1924 Anayasası'nda vatandaşlığı düzenleyen 88. maddenin Türklüğü hukuki bir kategori olarak tanımladığı, bundan vatandaşlık tarifi haricinde ayrımcı bir anlayışın çıkmaması gerektiği, eğer çıkmışsa bunun uygulamalardaki yaygın kanaatin kaynaklandığı şeklinde eksikliklerden aksine Yeğen, ayrımcı ve asimilasyoncu uygulamaların tümünün meşruiyetini 88. maddeden aldığını belirterek önemli bir iddiada bulunmuş oldu. Yeğen'e göre 1924 Anayasası yurttaki meskûn insanları Türkler (Türkçe konuşanlar), müstakbel Türkler

(Türkçe konuşmayan ama konuşması beklenenler) ve sözde Türkler (Türk olarak beklenmeyen gayrimüslimler) şeklinde üç kategoriye ayırır ve bu bakış açısı 1961 ve 1982 anayasalarında lâfzen değişse bile ruhen aynı kalır. Bu kategorik tasnif Türk olmayan Müslümanların asimilasyona, gayrimüslimlerin ise ayrımcılığa tabi tutulmasına yol açar. Meskûn milletün bu şekilde tasnife sokularak değiştirilmesi ve dönüştürülmesi gereken varlıklar olarak görülmesi Kürt meselesine zemin teşkil eden en önemli unsurların başında gelir. Bu arkaplandan hareketle Yeğen, BDP'nin yeni anayasadaki vatandaşlık tarifine yönelik teklifinin 1876 Anayasası'nın ruhuyla benzerlik taşıdığını belirtti. Yeğen'e göre bizim anayasalarımız esas olarak yurttaşlık referanslı anayasalar olmayıp bir kültürel ve dinî aidiyete atıfla tanımlanmış millet anlayışı çerçevesinde inşa edilmiştir. Oysa ahaliyi yani yurttaki meskûn olanları esas alan millet tanımına ihtiyacımız var. Ahalinin halk olarak tanımlanması ve halkın da çeşitli, çoğul bir varlık olarak kabul edilmesi gerekir. Yeğen, bölgesel yönetim konusunda ise "güçlü tarihsel ve güncel referanslar"ımızın olduğunu, hem Osmanlı taşra sisteminin hem de AB hukuku ve küreselleşme gibi süreçlerin getirmiş olduğu zorunlulukların adem-i merkezîyetçi bir idari sistemi mümkün kılabileceğini söyledi. Adem-i merkezîyetçi yapının Kürt meselesinin hallinde önemli bir imkan sunacağı gibi siyasette

katılım, idarede etkinlik ve demokrasinin derinleştirilmesi noktasında da mühim bir araç olabileceğini iddia etti.

Ana dilde eğitim konusunda ise daha geniş bir konsensüs olduğunu vurgulayan Yeğen, Kürtlerin bugün artık “ulusal topluluk” haline gelmiş olmasının tanınmanın en önemli aşamasının Kürtçe eğitime izin vermekten geçtiğini söyledi. Yeni anayasa çalışmalarında ise muhtemel sürecinin beklediğini ifade eden Yeğen, Kürt meselesinin çözümüde yeni anayasa yapımının kritik bir değere sahip olduğunu ve önümüzdeki dönemde Türkiye'nin göstergelerinin başında yine bu sürecin geldiğini belirterek konuşmasını tamamladı.

Uluslararası Hukuk ve Koruma Sorumluluğu

Halil Rahman Başaran

25 Mayıs 2013

Değerlendirme: Ahmet Selçuk Aslantaş

KAM “Özel Etkinlik” programının elli beşincisinde İstanbul Şehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Halil Rahman Başaran'ı misafir ettik. Başaran konuşmasında “koruma sorumluluğu (*responsibility to protect*)” ile ilgili tarihsel ve kavramsal açıdan yaptıktan sonra kavramı gündemde tutan Libya ve Suriye örneklerini inceledi.

Başaran “koruma sorumluluğu” nun tarihsel gelişimini özetle şu şekilde aktardı: 2001 yılında Kanada’da toplanan geçici bir komisyon (ICISS) tarafından ortaya konan bu kavram 2005’te Birleşmiş Milletler’e üye olan bütün devletlerin toplandığı bir zirvede konsensüsle desteklendi. Bu zirve sonrasında birkaç kez BM kararlarında atfı yapılan bu kavram, 2011’de Libya müdahalesinin önünü açan 1973 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararıyla daha çok sonuçların ortaya çıkması nedeniyle hâlihazırda yaşanan Suriye Krizi’ne “koruma sorumluluğu” baz alınarak yapılacak bir müdahale tartışmalı hale geldi.

“Koruma sorumluluğu” nun kavramsal gelişimine gelince, 2001’de geçici komisyonun toplanmasındaki başat âmil 1990’lı yıllarda yaşanan katliamlar ve soykırımlar, yani insanlık suçlarıydı. Komisyonun toplanması, uluslararası sisteme zarar vermesi pek muhtemel olan bu durumlara uluslararası sistemin doğal bir sonucuydu. Komisyon tarafından ortaya konan ve 2005’teki BM zirvesinde desteklenen “koruma sorumluluğu”, dört suç



türünden herhangi birinin –insanlık suçu, savaş suçu, etnik temizlik ve soykırım– meydana gelmesi halinde bundan suçun işlendiği yerde bulunan hükümeti aslen sorumlu tutmaktadır. Hükümet tarafından gereken yapılmadığı takdirde “uluslararası kamuoyu” müdahale etmekte somut bir Bu müdahaleden önce sorunu çözebilecek “askeri müdahale” değildir; sözkonusu durumun ortaya çıkmasına “mani olma”, yani müdahaleden önce sorunu çözebilecek eylemler ve ayrıca somut bir müdahale sözkonusu olduğu takdirde müdahaleden sonra “yeniden inşa etme” faaliyetleri de “koruma sorumluluğu” nun kapsamındadır.

Kavramın içeriğinde bulunan “mani olma”, “uluslararası kamuoyu” nun üzerinde hemfikir olduğu, BM sisteminde yeni bir durum ortaya çıkarmayan, öteden beri diplomasi yoluyla uygulanan bir eylem türüdür. “Yeniden inşa etme” meselesi de uluslararası hibelerle ve teknik, askeri idari, iktisadi ve kültürel programlarla –tıpkı “mani olma” gibi– öteden beri uygulanmaktadır. Ancak somut “askeri müdahale” meselesi, İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan BM sisteminde bulunan güç kullanma yasası ve istisnaları açısından önemli bir sorun teşkil etmektedir ve aslında “koruma sorumluluğu” na yönelik itirazlar ve tartışmalar da bu noktada yoğunlaşmaktadır. Şöyle ki, BM sistemine göre herhangi bir devlette yaşanan karışıklıklar o “devletin iç meselesi” dir ve “devletin egemenliği” ilkesi çerçevesinde karışıklıklara müdahale etmek mümkün değildir. Ayrıca bu sistemde “güç

kullanma yasası” mevcuttur, yani devletler uluslararası sistemin diğer aktörlerine karşı askeri müdahalede bulunamazlar, meğerki BM Güvenlik Konseyi kararı veya meşru müdafaa durumu bulunmasın. BM sisteminin bu önermeleriyle beraber düşünüldüğünde “koruma sorumluluğu” nun sözkonusu önermelerde değişiklikler öngördüğü anlaşılmaktadır. Bu değişikliklerden ilki egemenlik anlayışındadır. “Koruma sorumluluğu” nun yeniden yorumladığı egemenlik anlayışı, eskisi gibi güç odaklı olmaktan çok halkın doğal afetler, savaşlar, iç karışıklıklar gibi zarar verici durumlardan korunmasıyla sağlanan bir egemenlik türü olup egemenlik ile insan haklarını bağdaştırma çabasının bir ürünüdür. Çünkü mevcut egemenlik anlayışına göre insan hakları bulunmamaktadır.

“Koruma sorumluluğu” nun yaptığı ikinci bir istisna getirmesi ve bunu yazılı bir metne dökmesidir. Aslında daha önce Ruanda, Somali ve Haiti örneklerinde yukarıda bahsedilen iki istisna dışında güç kullanımı gerçekleşmiş; ancak bunlar üçüncü olarak kabul edilerek yasagın üçüncü istisnası haline gelmesi engellenmişti. Uluslararası aktörlerin bir kısmına göre güç kullanma yasasına “koruma sorumluluğu” ile üçüncü bir istisna getirmek uluslararası sistemin dengesini bozacaktır. Zira kavramlar içeriği yeterince doldurulmadığı takdirde suiistimale açıktır. “Koruma sorumluluğu”

kavram olarak yazılı hale getirilirken yaşanan tartışmaların ve itirazların temel sebebi de budur. Özellikle Üçüncü Dünya ülkeleri “koruma sorumluluğu”nu Batı’nın kendilerine yeni bir müdahale aracı olarak görmektedir. Buna ısrarla karşı duran ülkeler arasında bulunan Brezilya’nın, Rusya’nın ve Çin’in itirazları da bu bağlamda anlaşılmalıdır. Çünkü onlar da “koruma sorumluluğu”nu Batı’nın yeni bir müdahale ve güç elde etme aracı olarak görmektedir. Bunların yanı sıra “koruma sorumluluğu”nun BM Güvenlik Konseyi kararlarıyla uygulanabileceğinin öngörülmesi, Konseyin yapısal sorunların da ayrıca gündeme getirmekte ve bu, “koruma sorumluluğu”na ilişkin bir başka itiraz noktasını teşkil etmektedir.

Son olarak “koruma sorumluluğu”nun Libya ve Suriye örneğinde uygulanması konusunda Başaran özete şunları söyledi: Muammer Kaddafi uluslararası arenada yalnız olduğu ve Libya’da bir rejim değişikliği öngörülmediği için Esed itiraz etmemiş ve uygulama kolaylıkla gerçekleşmişti. Suriye örneğinde ise Esed rejimi uluslararası arenada Rusya, Çin ve İran’ın desteğine sahip olup önceki müdahalenin Libya’da yol açtığı rejim değişikliği “koruma sorumluluğu”nun bu ülkeye uygulanmasını engellemektedir.

KAM Asya Konuşmaları

Güney Asya’daki İslâmi Hareketlerin Mevcut Durumu (Current State of Islamic Movements in South Asia)

Abdullah
Al-Ahsan

27 Nisan 2013

Değerlendirme: Kadir Temiz

“Asya Konuşmaları”nın on birincisine Malezya Uluslararası İslâm Üniversitesi İslâm Düşüncesi ve Medeniyeti Enstitüsü’nde (ISTAC) öğretim üyesi olan Prof. Abdullah Al-Ahsan konuk oldu. Her ne kadar sunum başlığı “Güney Asya’daki İslâmi Hareketlerin Mevcut Durumu” olsa da Profesör Ahsan kendi akademik serüveninden yola çıkarak genelde İslâm ve Bangladeş örnekleri üzerinden Müslümanların muhtevası ve ilkeleri ile ilgili oldukça önemli tespitlerde bulundu. Günümüz Müslümanların zihin dünyasında bazı meselelerin abartılı bir şekilde gündeme getirildiğini belirten Ahsan, bu bakış açısını “seçilmiş kavim” kavramı üzerinden açıkladı.

Küresel
Araştırmalar
Merkezi
KAM

İslâm coğrafyasında yaygın bir kanaat olarak siyonizmin hemen her sorunun baş sorumlusu olduğu tezine eleştirel yaklaşan Ahsan'a göre kompto teorilerine de kapı aralayan bu yaklaşımın sorgulanmasına ihtiyaç var. Dünyadaki bazı siyasi ve iktisadi gelişmeler şeffaftır, herkes tarafından bilinir, buna karşın bazıları da gizlidir ve genelde kapalı kapılar arkasında planlanır. Ancak bu önümüze çıkan her meseleyi kompto teorilerine bağlamayı gerekli kılmaz.

Tam da bu noktada Ahsan, Yahudilik tartışmalarından İslâm Dünyası için verimli bir tartışma alanı ortaya çıkarmaya çalıştı ve seçilmiş insan/millet/toplum kaynağı gündeme getirdi. Birçok tarihî kaynağı ve Kur'an'da belirtildiği üzere Yahudiler kendilerinin seçilmiş bir topluluk olduğunu iddia eder. Bu düşünce akidevi anlamda Allah'ın bazı insanları diğerlerinden üstün yarattığı gibi Kur'an'ın olmayan bir düşünceyi de kabulünü gerektirir. Ahsan'a göre bu ne İslâm ne de Hristiyan akidesine uygun bir anlayıştır. Ancak bu konuya farklı bir açıdan baktığımızda Kur'an'da seçilmiş insan/toplum diye bir tabirin var olduğunu görürüz. Kur'an da bunu kabul eder ve bunların İsrailoğulları olduğunu bildirir bize. Bunda bir yanlış yoktur. Buradaki ana düşünce "Allah'ın emir ve yasaklarına uyan iyi bir insan olur mu?" sorusuna cevaben İsrailoğullarının model bir toplum olarak tanımlanmasıdır. Bunların Allah'ın emir ve yasaklarına uyan, mütevazı, dünyada adalet peşinde koşan insanlar sorumluluğu yerine getiremediği için bir başka millet üzerinden Müslümanlar model

bir toplum olarak ortaya çıkar. Ne yazık ki zaman içinde Müslüman topluluğunun da model olma konumlarını sürdürmediklerini görürüz. Ahsan'a göre Müslümanların inşa etme sorumluluğu vardır.

Sunumun devamında model bir Müslüman topluluğunun, özellikle modern dönemlerde, her coğrafyada farklı tecrübelerle inşa edilmeye çalışıldığını dile getiren Ahsan, Hindistan tecrübesi üzerinden kendi iddialarını ortaya koydu. Ahsan'a göre, bir model toplum inşa etmeyi amaçlayan İngiliz emperyalizmi de ilahî bir dine dayanmasa da liberal bir ideal toplumu 19. yüzyıl boyunca Hindistan'da inşa etmeye çalışır. İngiliz emperyalizminin sonuna doğru Müslümanlar Seyyid Ahmed Han liderliğinde eğitimi ön plana çıkarmaya çalışırlar. Ancak dönemin siyasi atmosferi gereği bu ilk hareketler İngiliz emperyalizminin etki alanında kalır.

Hindistan'daki Müslümanların diğer coğrafyalara nazaran farklı sorunları mevcuttur. Başta dil olmak üzere dinî ve kültürel alanlarda Müslümanlar anlatamazlar. önerilerini Hint toplumuna mevcut Hindu Müslüman düşünürler mevcut Hindu toplumu ile iletişime geçmeye çalışsalar da bunu başaramazlar. Tam da böyle bir aşamada Muhammed İkbal, Pakistan fikri ile ortaya çıkar. Ahsan'a göre İkbal gibi evrensel iddialara sahip düşünürün ulus-devlet modelini ortaya atarak partikülarist bir tavır sergilemesi bir çelişki değildir.

Burada İktisat'ın asıl derdinin model bir topluluk/toplum inşa etmek olduğu iddia edilebilir.

İktisat'den sonra Mevdudi geç kolonyal dönemin bir ürünü olarak ortaya çıkar. Bu dönemde ulus-devlet kurucusu olur ve ve kültürel eylemlerin kurucusu olur ve toplumu şekillendirmeye çalışır. Bir anlamda Müslümanların bu toplumda değiştirmeye çalıştığı her şeyi devlet değiştirmeye girişir. Bu sebeple bu dönemde kurucu bir fikir olarak İslâmi devlet tartışmaları başlar. İlginç bir şekilde Mevdudi ilk başta Pakistan'ın bağımsızlığını desteklemez. Daha sonra bu tecrübeyi İslâmi devlet düşüncesini geliştirebileceği bir örnek olarak görür. Ancak İslâmi devlet düşüncesi ile ortadan kalkmış önemli bir işbirliği alanı da ortadan kalkmış olur. Pakistan İngiliz tecrübesinden elde edilen askeri ve bürokratik bir devlet yapısına bürününce sonuçta İngiltere'ye bağımsızlığı Diğer model toplum ise Bangladeş örneğinde yaşanır. Ne yazık ki Bangladeş'in bağımsızlığı özellikle dış basın tarafından abartılarak bazı ayrımlar körüklenir. Pakistan tecrübesi ile benzer bir şekilde Bangladeş'te de zaman içinde devlet ile Cemaat-ı İslâmi birbirinden ayrılır.

Sonuç olarak Hint-Alt Kıtası tecrübesinde model bir toplum ortaya koyma çabasının şu ana kadar tam anlamıyla başarılı olmadığını belirten Abdullah Al-Ahsan'a göre İslâm coğrafyasının farklı bölgelerinde halen model

bir toplum inşa etme çabaları devam ediyor. Türkiye'yi de bu anlamda özel bir yere koymak gerektiğini düşünen Ahsan, dışarıdan bakıldığında her ne kadar bazı sorunları olsa da diğer ülkelere kıyasla Türkiye'de siyasi ve iktisadi düzenin daha başarılı olduğunu söyleyerek sunumunu bitirdi. Program soru-cevap ile devam etti.

KAM Ortadoğu Konuşmaları

Yarım Kalan Demokrasi Tecrübesi: Mısır'a ve Darbe Sürecine Dair İzlenimler M. Akif Kayapınar İshak Arslan

13 Temmuz 2013

Değerlendirme: Merve Aksoy

“Ortadoğu Konuşmaları” toplantı dizisinin on üçüncüsünde Mısır'daki darbe sırasında bu ülkede bulunan ve yaşananları yerinde gözlemleyen İstanbul Şehir Üniversitesi öğretim üyeleri Yrd. Doç. Dr. Mehmet Akif Kayapınar ve Yrd. Doç. Dr. İshak Arslan'ı ağırladık. Toplantıda Mısır'da 25 Ocak 2011'de başlayan dönüşüm sürecinin 3 Temmuz 2013'te askeri

Küresel
Araştırmalar
Merkezi
KAM





darbe ile kesintiye uğraması değerlendirildi.

Akif Kayapınar öncelikle ülkenin coğrafyasından, bu coğrafyanın siyasi, iktisadi ve toplumsal yapıya etkisinden bahsederek söze başladı. Mısır topraklarının çok geniş bir kısmı tıpkı Sahra Altı Afrika tarzı bir çöldür. Çöle hayat veren ve yaşanılabilir kılan ise Etiyopya ve Sudan'dan kaynaklanan Nil Nehri'dir. Herodot'tan beri söylenegelen "Mısır Nil'dir" sözü, bu nehrin Mısır için bir can damarı olduğuna atıfta bulunuyor. Herodot'un bu sözü, daha çok kadim Mısır'ın tarımsal yönüne vurgu yapsa da günümüzde de durum pek farklı sayılmaz; Nil Mısır'ın en önemli geçim kaynağı olmayı hâlâ sürdürüyor. 85 milyonluk Mısır nüfusu nehrin kenarlarında bu suya tutunarak yaşıyor. Bu denli Nil'e bağımlılığın tarih boyunca oluşturduğu bir kültür var. Nil sularının yılın belirli dönemlerinde taşması ve çekilmesi, Mısır'da hüküm süren siyasi yapının ana karakterini etkilemiş ve merkezî bir otoritenin kurulmasını kaçınılmaz hale getirmiş. Mısır uzmanları tarih boyunca görülen bu güç odaklı merkezî otoriteyi Nil'in taşıma ve çekilme özelliğine bağlıyorlar.

Kayapınar, Mısır'ın iktisadi yapısını değerlendirirken özetle şunları söyledi: 25 Ocak Devrimi'nden sonra Mısır ekonomisi sıkıntılı bir döneme girdi. Bu durum halkın gelir dağılımında da kendisini gösteriyor. Nüfusun %85'i 5 doların, %42'si ise BM'nin açlık sınırı olarak ortaya koyduğu 2 doların altında bir günlük gelire yaşıyor. Orta sınıfın bulunmadığı Mısır'da çok büyük bir alt sınıf

ile çok küçük bir zengin sınıf mevcut. İshak Arslan, Kahire'de kaos içinde bir düzen kurulmuş olduğunu belirterek dört farklı Kahire'den bahsetti. Özellikle Kahire'de, genelde ise Mısır'da trafik ışıklarının olmayışını, polislerin bulunmayışını ve belediyecilik hizmetlerinin yapılmayışını kaosu ortama stabilize etmek için baskın olarak dinî kültürün kullanıldığını, Mısır'da ifade ettiğini vurguladı.

Mısır, Magrip'ten Filistin'e uzanan İslâm kuşağının tam ortasında yer alıyor. Eğer burada birbiriyle uyumlu bir hat oluşturulacaksa bu ancak Mısır önderliğinde gerçekleştirilebilir. Bu nedenle Mısır'ın bugünkü konumu ve uluslararası sistemde sergilediği tavır, sadece kendisi değil, Kuzey Afrika'dan Körfez'e kadar uzanan tüm hat için oldukça önemli.

Konuşmacılar Mısır'ın coğrafi şartlarının kültürünü, siyasi ve toplumsal yapısını nasıl şekillendirdiğine değindikten sonra bu parametreler çerçevesinde 3 Temmuz'da seçilmiş Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi odaklı yapılan darbeyi değerlendirdiler. Buna göre 3 Temmuz'daki darbenin tek muhatabının Mursi ve İhvan olduğunu söylemek pek de yanlış olmayacaktır. Sürecin işleyişine baktığımızda Mursi'nin ve İhvan'ın dışında kalan Hristiyanlara, Selefilere ve eski rejim yanlılarına hiçbir şekilde dokunulmamış, hatta bütün bu gruplar darbe destekçisi



Askerî Darbenin Ardından Mısır'ın Siyasi Geleceği (Political Future of Egypt after Military Coup)

Hamid Eltgani
Ali-Ali

20 Temmuz 2013

Değerlendirme: Özgür Dikmen

Mısır'da yaşanan askerî darbe sonrası "Arap Baharı" ve devrimi takip eden süreç yeniden küresel aktörlerin dikkatlerini çevirdiği konular oldu. Protestoların ilk başladığı günden bu yana sürekli tartışılmasına rağmen, Arap devrimleri sonrasında uluslararası sistemin merkezinde yer alan aktörlerce yapılan analizler, bölgeye dair sorunlu yaklaşımların teşhisinde önemli bulgular olarak kayıtlarda yerini aldı. Darbe sonrasında da siyasi pragmatizme entegre olmuş aynı sorunlu yaklaşımların yeniden su yüzüne çıkması, Mısır demokrasisinin içinden geçtiği boğulma süreçini ve bu ülkede yaşanan insani sıkıntıları gölgede bıraktı. Süreç devam ederken Kahire Amerikan Üniversitesi Küresel İlişkiler ve Kamu Yönetimi Bölümü'nden Dr. Hamid Eltgani Ali-Ali, olayların arkaplanına dair bilgi ve gözlemlerini bizimle paylaştı.

olarak ordunun yanında yer almışlardır. Fakat Türkiye'deki 28 Şubat sürecinden hareketle Kayapınar, bu durumun orta vadede İhvan'ın lehine dönebileceğine dikkat çekti.

Temerrüt (İsyan) Hareketi ile başlayan bu son süreçte Cumhurbaşkanı Mursi'nin yetkilerini devretmesini isteyen kesimin dillendirdiği gerekçeler arasında çözülemeyen güvenlik sorunu, fakirliğin devam etmesi, devrim şehitleri için adaletin sağlanamaması ve binlerce yıldır otoriter bir yönetim ve onun arkasında da elli-altmış yıllık bir yükü olan dökülenler bu sorunların bir yıllık süre zarfında çözülebileceğine inanıyorlardı. Fakat otuz yıllık bir Mübarek yönetimi ve onun yönetilen bu ülkede, sözkonusu sorunların bir yıl gibi kısa bir sürede çözülemeyecek kadar kökleştiği aşikâr. Mısır halkı pek çok problemin kısa vadede çözülebileceğine ve çözülmeyeceği takdirde iktidardakileri düşürmenin meşru olduğuna inanmış durumda. Bu sebeple 25 Ocak Devrimi'nden beri defalarca sokaklara döküldüler; kâh Mübarek rejimine kâh Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyine kâh Mursi yönetimine kâh darbecilere karşı. İshak Arslan bu durumu şöyle özetliyor: "Mısırlılar kendi durumu güçlerini siyasi iradeyi halk ayaklanması ile değiştirebilmekte buluyorlar." Bu da Mısır'da siyasi istikrarsızlığın daha uzunca bir süre devam edeceğini gösteriyor.

Konuşmasına Mısır'ın demokrasiye geçiş sürecinde bir ülke olduğunu hatırlatarak başlayan Ali'ye göre, devrim sonrası başarılı bir geçiş sürecinin tesisi dört konuda atılan adımlara bağlıdır: **(i)** Kurumsallaşma, **(ii)** sosyal ve ekonomik adalet, **(iii)** elitler arasında devrim sonrasında derin devletin kalıntılarıyla nasıl başa çıkılacağı. Bunlardan birinin eksikliği Mısır'da Mübarek rejiminin beklenmedik bir

anda çöktüğünü ve aslında hiç kimsenin de buna hazırlıklı olmadığını belirten Ali, yeni gelenlerin doldurulması gereken bir siyasi boşluk ortamıyla karşı karşıya kaldıklarını ama bu boşluğa Mısır derin devletinin yerleştiğini anlattı. Muhammed Mursi'nin karşılaştığı en temel problem, derin devlete etki edecek ve devlet kurumlarını değiştirebilecek ölçüde eski rejimden kalanlarla bağ kuramaması oldu ve derin devlet ülkede kamu güvenliği zafiyeti ortaya çıkarmak için çeşitli yollara başvurdu. Mısır'daki mevcut durum, Ali'ye göre, bu yapının bir sonucu; toplum ikiye bölünmüş durumda ve potansiyel siyasi aktörler net olarak ortaya çıkmış değil.

Devrimin kazanımlarının askerî darbeye sekteye uğradığını belirten Ali'ye göre mevcut yapıdan bir darbe çıkması aslında sürpriz olmadı. Darbeye halkın bir kesiminin verdiği destek, Mursi'den ziyade sorunların halledilmemesinin en temel sebebi olarak sisteme duyulan tepkiden kaynaklanıyor. Ordu sisteme duyulan tepkiyi arkasına alarak darbeyi gerçekleştirdi. Demokrasinin bir yönüyle "oyun" dan ibaret olduğunu vurgulayan Ali, Mısır'da bu oyunun derin devlet gibi bir

kurucusu olduğunu ve bu kesimin süreci kesintiye uğratarak yeni bir oyun oynamaya hazırlandığını sözlerine ekledi.

Meydanlara dökülenlerin sayılarının abartıldığını belirten Ali, insanların Tahrir'de toplanmasının Mursi'nin aldığı oyu gayrimeşru kılamayacağını vurguladı. Meydanlardaki muhalefetin kimliğinin de iyi bilinmesi gerektiğine dikkat çekti. Buna göre, muhalif kesimin bir kısmını oluşturan ve Batı'da "liberal" olarak bilinen grupların liberal siyaset tarzıyla örtüşmeyecek yönleri mevcut. Mısır'daki liberallerin milliyetçilikten sosyalizme ve hatta faşizme uzanan bir aralıkta farklı alt pozisyonları var ve demokrasiye geçiş sürecini hasara uğratma çabasındaki bu kesim askerle işbirliği yapıyor. İslamcı hareket daha sağlam bir yere sahip olsa da darbeyi destekleyen liberaller diğer kesimlere oranla medyada çok daha görünür olduklarından dış dünyada gerçeği tam yansıtmayan bir Mısır imajına yol açıyorlar. Toplumla bağları zayıf olan liberal kesim, kendisini iktidara taşıyacak bir araç olarak meydanlarda demokrasi talebini dillendiriyor. Bu kesimin gücünün anlaşılması için bürokrasideki ve güvenliğin mekanizmalarındaki etkilerinin de iyice gözden geçirilmesi gerekir. Tarihî-siyasi açıdan bu kesimin ciddi bir kısmı Nasırcı çizgide görülebilir.

Meselenin bir diğer önemli boyutunu oluşturan adli sistem hakkında Ali şu tespitlerde bulundu: Burada temel problem, siyasi otorite tarafından devleti korumak amacıyla atanmış yargı mensuplarının

korumacı ve siyasi otoriteyle birlikte çalışan bir pozisyonda olmaları. Devrim sonrasında bununla yeterince yüzleşilemedi ve biri toplumsal, diğeri eski otoriteye ait iki farklı gerçekliğin sert bir karşılaşma yaşaması da darbeye zemin hazırladı. Darbe sonrasında da yargı mekanizması, yeni otoriteyle ilişkileri çerçevesinde siyaset tarzına uygun bir Eski rejimin siyaset tarzına kullanarak

şekilde yargı, teknokrat tavrını kullanarak toplumun sırtlandığı değişimi sistemin dışında bir yere yönlendirme çabasına girdi. Yani kırk milyondan fazla kişinin kararıyla doğan siyasi bir sürecin on kişinin eski rejimin yapılandığı ve Mursi'nin de değiştiremeden darbeye yüz yüze geldiği yargı mekanizmasının rolü büyük oldu.

Ali konuşmasında orduya da değindi. Buna göre Mursi'nin ortaya koyduğu anayasal çerçevede ordunun otoritesini kısıtlama söz konusu olmadığı gibi askerî yargıların ayrıcalıkları korundu. Oysa Mısır'da zaten devlet içerisinde bir devlet vardı ve korunan tüm bu ayrıcalıklar onların konumlarını daha da sağlamlaştırmış oldu. Bu noktada da devletin bekçileri, Ali'ye göre, toplumun değil düzenin koruyucuları olarak saf tuttular. Diğer yandan Mısır ordusu devlet bütçesinin de ötesinde ülke ekonomisinin %40'ını kontrol ederken, bir kesim gayet pragmatik davranarak bu ekonomik gücünden ötürü orduya destek verdi.

Sosyal ve ekonomik adalet üzerinde de duran Ali, Mısır'ın yoksul bir ülke olduğunu, gelir

dağılımında çok ciddi problemler yaşandığını, özellikle gıda fiyatlarının pahalılığının önemli bir mesele olarak öne çıktığını belirterek demokrasi talebinin ucuz ekmek talebiyle birlikte okunabileceğine dikkat çekti. Ali'ye göre ayaklanmaların başladığı ilk günlerden beri bu minvalde toplumda sorular sorulardan biri de demokrasinin sadece elitlere mi fayda sağlayacağı yoksa toplumsal sorulardan mi getireceği sorusuydu. Yani toplumsal Devrim sonrasında hep önemli bir yer tuttu.

toplumsal ihtiyaçların siyasilerin gündeminden düşmesi ve gündemi seçimler gibi teknik meselelerin işgal etmesi ki bu da bir ölçüde darbeye destek veren bir kesimi ortaya çıkarttı.

Konuşmasının sonunda Ortadoğu genelinde önemli bir problem olan bireyin siyasi sorumluluk almasının önündeki engellere değinen Ali, gerek kültürel gerekse tarihsel sebeplerle tek bir kişinin liderliğine ve kahramanlığına duyulan ihtiyacın bireyin siyasal bir gündemle kamusal alanda var olmasına ket vurduğunu belirtti. Demokrasiye geçişte liderle toplum arasında daha dengeli bir ilişkinin gerekliliğine dikkat çekti. Kahraman bireylerin demokratik çerçevede siyasi sorumluluk alabildiği bir toplumun ancak çoğunlukçu olmak yerine çoğulculuğa imkân tanıyan bir kamusal alanı beraberinde getireceği düşünceleriyle konuşmasını noktaladı.

KAM Panel

Kalkınmacı Modernlik ve Türkiye'de Ekonomi Politik Çalışmalarının Serencamı

27 Nisan 2013

Değerlendirme: Halil İbrahim Akıl

Kalkınmacı Modernlik ve Türkiye'de Ekonomi Politik Çalışmalarının Serencamı paneli, T.C. Merkez Bankası Para Politikası Kurulu Üyesi Doç. Dr. Ahmet Faruk Aysan'ın oturum başkanlığında Yıldız Teknik Üniversitesi'nden Doç. Dr. Sadık Ünay ve Koç Üniversitesi'nden Prof. Dr. Ziya Öniş'in sunumlarıyla Nisan ayında gerçekleşti.

Panel Sadık Ünay'ın ekonomi politik çalışmalarının Türkiye'de interdisipliner bir alan olması sebebiyle araştırma yapmanın zorluğu ve bu kavramın tam oturmamış olmasından kaynaklanan ilgi azlığının beraberinde getirdiği dezavantajlar hakkındaki değerlendirmeleriyle başladı. Kendi tecrübelerinden hareketle bu alandaki zorlukları anlattı. 1990'lı yılların başında bu alanda çalışmaya başladığında ekonomi politiğin Türkiye'de nerdeyse hiç bilinmeyen bir kavram olduğundan, Türk akademisinde bu "disiplin" meselesinin günümüzde de hâlâ bir yere oturtulamadığından bahsetti.

Ünay konuşmasına panele de adını veren, geçtiğimiz aylarda Küre Yayınları'ndan çıkan *Kalkınmacı Modernlik* başlıklı kitabını ayrıntılı bir şekilde anlatarak devam etti. Kitabın teorik ve tarihsel bir altyapıya oturtmaya özen gösterdiğini ve bu alanda çalışma

yapmak isteyenlerin bu iki bağlama çok önem vermeleri gerektiğini vurguladı.

Ünay ekonomi politik çalışmalarında Türkiye'de yaşanan en büyük sıkıntılar arasında kaynak yetersizliğini, teorik ve tarihsel derinliği olan çalışmaların çok az olmasını, hatta ders kitabı olarak okutulacak çalışmaların bulunmamasını sıraladı. Ayrıca Türk akademisinin ekonomi politik gibi disiplinler arası bir alanı kavramsal olarak temellendirememesine ve sınırlarının anlaşılmasında zorlanmasına da bir diğer önemli sorun olarak dikkat çekti.

Ziya Öniş de sözlerine Ünay'ın kitabı hakkındaki yorumlarıyla başladı. Ardından sözlerini, Aysan'ın sorduğu "Neden zamanla kalkınma iktisadından politik ekonomiye geçiş yaptınız?" ve "Bugün politik ekonomi alanında yapılan çalışmalar ve kendi çalışmalarınıza nasıl değerlendiriyorsunuz?" sorularına cevap mahiyetinde sürdürdü.

Prof. Öniş, kariyerinin daha başlarından itibaren iktisadi pür bir mühendislik alandan ziyade sosyal bilimlerin bir parçası olarak algıladığını ve kendisini de hem bir iktisatçı hem bir toplum bilimci hem de bir siyasetçi gibi değil de bütünü söyledi. Ekonomi politik olmaya çalışan bir sosyal bilim olarak kabul eden Öniş, bir disipline sıkışıp kalmak yerine toplumu, toplumsal gelişmeyi, kalkınmayı anlayabilmek için disiplinler arası sınırları zorlamamın gerekliliğine dikkat çekti. Bu bağlamda klasik iktisatçılardan Ricardo, Marx ve Mill'in de ekonomiyi tarihten, siyasetten ve sosyolojiden bağımsız görmediğine değindi.

Küresel
Araştırmalar
Merkezi
KAM

Öniş, Türkiye'de ekonomi politik alanında yapılan çalışmalara bakıldığında en önemli ve en güçlü ekollerden birinin Marksist ekol olduğunu ve Korkut Boratav ile Erinç Yeldan'ın bu ekolde önemli katkıları bulunduğunu belirtti. Kendisinin ve Sadık Ünay'ın temsilcisi olduğu ekolün ise eleştirel ve tarihsel kurumsalcı olduğunu ekledi. Ona göre Boratav ve ekolünde Türkiye ekonomi politikini değerlendiren eksik olan şey, devletçiliğin veya ulusal kalkınma döneminin idealize edilip sonrasında neoliberal dönemin sanki bir başarısızlık örneğiymiş gibi tahlil edilmesinin göz ardı edilmesi, ekolde ikameci döneme dengeli ve eleştirel yaklaşamamasına ve neoliberal dönemin bu dönem referansla değerlendirilmesine yol açıyor. Öniş'e göre karşılaştırmalı boyutun olmaması diğer bir eksiklik. Başarılı Asya ülkelerinin olumlu kazanımlarıyla Türkiye'deki gelişmelerin karşılaştırılması veya sadece olumsuzlukların karşılaştırılması buna örnek gösterilebilir. Bu bağlamda kurumsalcı ekonomi politik çalışmalarının zenginliği, karşılaştırmalı bir bakış açısıyla sorunlara yaklaşılmasından ve Türkiye'deki sorunları küresel gelişmelerden bağımsız görmeyip ekonomiden kaynaklı bir yaklaşımından kaynaklıdır. Bu arada Öniş'in bütüncül yaklaşımının, diğer taraftan uluslararası sistem ile iç yapılar arasındaki ilişkilerin birbirinden bağımsız algılanmaması ve bunlara sistematik bir şekilde yaklaşılması olduğunu da belirtmek gerekir.

Öniş ayrıca bütüncül ve karşılaştırmalı yaklaşımın, iç ve dış dinamiklerin bir arada incelenme sürecinin ve dönüşümü anlamaya çalışmanın hem ekonomi politik hem siyaset

bilimi hem de uluslararası ilişkiler çalışmaları açısından çok önemli olduğunu vurguladı. Öniş'e göre kurumsalcı ekonomi politikte çalışma yaparken tarihsel ziyade olayları kendi tarihsel bağlamı ve diyalektik süreci içerisinde anlamaya çalışmak ve belli bir ideolojik kalıba hapsolmemek çok önemli. Boratav ve ekolü ile kurumsalcı ekolün tarihsel süreci değerlendirmekte kimi ortak yönleri olsa da bazı noktalarda aralarında çok önemli ayrımlar söz konusudur.

Son bölümde Türk akademisinde ekonomi politik çalışmalarının sıkıntılına değinen Öniş, Türkiye'de kariyere başlandığında belli bir disiplin zorlayan bir bakış açısı geliştirmenin daha da zorlaştığını söyledi. Devamında Aysan'ın "Türkiye'den dünyaya yönelik önemli çalışmalar çıkabilir mi?" sorusuna cevaben, onların döneminde ekonomi politik çalışmalarının daha çok Türkiye'yi geniş bir perspektiften değerlendirmeyi amaçladığını, ancak artık Türkiye'den ekonomi politik kapsamlı bir bütün bir küresel ekonomi politik hedeflemeleri şeklinde ele alacak çalışmaların literatüre katkı yapacağını ve kavramsal literatüre duyulduğunu söyledi. Türkiye'deki mevcut potansiyelin önümüzdeki yıllarda alana önemli katkılar yapabileceğinden umutlu olduğunu da sözlerine ekledi. Panel soru-cevap faslıyla sona erdi.



I**Gelibolulu Mustafa Âlî***

Zemân-ı kaht-ı ricâl oldu kâmil âdem yok
Benüm gibi yine bir nâ-murâd-ı pür-gam yok
Garîb devre yitişdük maârif erlerinün
Nukûd-ı aklı perişan dil-i ferahım yok
Heva-yı tîğ u alemde ferâgat itsem olur
Ki devletünde eşk ü âhdan nem yok
Nice safâ süre âlemde ehl-i şevk ü tarab
Şikeste câm-ı safâ bezm-i mey sürer cem yok
Dehân-ı yarda ki va'deler degül hemvâr
Ki bir nefesde o hem var olur dilâ hem yok
Tereddüdüm keremün varlığındadır yoksa
Zemane ehl-i kerem yoklığında şübhem yok
Reva mı azl ile Âlî'nün ibtizali şehâ
Ne var idi diseler öyle bir mükerrerrem yok

* Daha çok tarihçi kimliği ile tanınan çok yönlü Osmanlı müellifi Âlî, 1541 yılında Gelibolu'da doğmuş, 1600'de vefat etmiştir. Manzum ve mensur pek çok eseri vardır.

MAM Tezgâhtakiler

Sosyal Bilimler

Refah Rejimi Bağlamında Yaşlıların Refahının Mukayeseli Bir Analizi

Fatih Aysan

30 Mart 2013

Değerlendirme: Fatma Zehra Ercan

Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nin düzenlediği Tezgâhtakiler toplantı dizisinin Mart ayındaki son konuğu İstanbul Şehir Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğretimi görevlisi Mehmet Fatih Aysan'dı. Aysan, refah rejimi bağlamında yaşlıların refahının mukayeseli bir analizini, 2010 yılında Western Ontario Üniversitesi'nde tamamladığı doktora tezi çerçevesinde yaptı.

Aysan, konuşmasına Avrupa'da demografik yaşlanmadan dolayı ciddi bir toplumsal dönüşüm yaşandığını belirterek başladı. Bu dönüşümün yaşlı ve yaşlının yaşlı olarak nitelendirilen demografik grubun nüfusu hızla artarken, gençlerin nüfusunda düşüşün görülmesi, doğum oranlarının ise genellikle değişime seviyesinin (replacement level) altına düşmesi sonucu hükümetlerin emeklilik politikalarını gözden geçirerek, bu politikalarda reforma gitmesinin Yunanistan ve Fransa örneğinde olduğu gibi toplumsal huzursuzluğa yol açtığını söyledi.

Sunumunda refah devleti, emeklilik tipolojileri, Türkiye'de refah rejimi ve son emeklilik reformunu değerlendiren Aysan'ın bu bağlamdaki temel sorusu; yaşlılık ve refah kavramlarından yola çıkarak farklı toplumlarda refahın nasıl dağıldığı ve devletin buna katkısının ne olduğu şeklindeydi. Diğer sorusu ise nesil ve toplumsal cinsiyet açısından yeni politikaların problemlerinin neler olduğuna yönelikti.

MAM Yuvarlak Masa Toplantıları

TEZGÂHTAKİLER

Sosyal Bilimler: Refah Rejimi Bağlamında Yaşlıların Refahının Mukayeseli Bir Analizi

Fatih Aysan • 30 Mart 2013

Sosyal Bilimler: Carl Schmitt Düşüncesinde Realist Bir Özgürlük Fikrinin Araştırılması

Ertan Kardeş • 11 Mayıs 2013

Sosyal Bilimler: İlişkisel Sosyolojide Temel Yaklaşımlar

Emrah Göker • 25 Mayıs 2013

Sosyal Bilimler: Oksidentalizm: İki Doğu İki Batı

Abdullah Metin • 1 Haziran 2013

Bilim: Gerçek Bir Yanılsama: Bilinç

Tevfik Alıcı • 8 Haziran 2013

Felsefe: Meister Eckhart ve Felsefesi

Selman Dilek • 15 Haziran 2013

Felsefe: Techne'nin Dönüşümü:

Selami Çalışkan • 6 Temmuz 2013

Modern Bilimde Pratiğin Kurucu Etkisi

TOPLANTI DİZİLERİ

Entelektüeller Toplantı Dizisi 4:

Ferhat Kentel • 18 Mayıs 2013

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye'de Entelektüeller

Türkiye'de Çağdaş Sosyolojik Yönelimler Toplantı Dizisi 1:

Türkiye Sosyoloji Alanındaki Çağdaş Temayüller Üzerine Panoramik Bir Sunuş

Alim Arlı • 4 Mayıs 2013

Türkiye'de Çağdaş Sosyolojik Yönelimler Toplantı Dizisi 2:

Türkiye Sosyal Bilimler Alanında Sınıf İncelemelerini Haritalandırmak

Güney Çeğin • 22 Haziran 2013

OKUMA GRUPLARI

1 Farsça Okuma Grubu

Turgay Şafak

2 Arapça Okuma Grubu

Zakire Armağan

3 İslami İlimler Okuma Grubu (Fıkıh)

A.Taha İmamoğlu-Nail Okuyucu

4 Zihin Felsefesi Okuma Grubu

Hacer Kontbay

5 Heidegger Okuma Grubu

Metin Demir

Sinan Oruç

ATÖLVELER

1 İslam Medeniyetinin Teşekkül Dönemi

Ali Hakan Çavuşoğlu-Halit Özkan

Refah devletinin tarihsel serüvenine değinerek günümüzde refah devletine karşı üç temel meydan okumanın olduğunu vurgulayan Aysan, küreselleşmenin refah rejimini meşrulaştran ulus-devlete karşı bir meydan okuma olduğunu, demografik yaşlanmanın da sosyal politikalara yönelik ciddi bir sorun arzettiğini; zira yaşlı nüfusun tüketici olarak görüldüğünü, hem sağlık harcamaları hem de emeklilik politikaları ile devlete yük olarak telakki edildiğini belirtti. Yeni sosyal risklerin ise ailenin dönüşümü, artan göçmen sorunu, bu sorunun ABD’de toplumun çok kültürlü bir şekilde nasıl yeniden dizayn edilebileceğine yönelik tartışmalar olduğunu ifade etti.

Refahın dağıtıcısı ve şekillendiricisi olarak dört aktörün belirleyici olduğunu söyleyen Aysan, bu aktörleri devlet, piyasa, aile ve yerel aktörler olarak niteledi. Literatürde sosyal demokrat, liberal, korporatist olmak üzere üç refah devleti tipolojisinin yaygın olarak kabul gördüğünü belirten Aysan, kendisinin Türkiye’nin de dâhil olduğu, İtalya, Portekiz, İspanya, Yunanistan’ı içeren *Güney Avrupa refah rejimi* ülkeleri adında dördüncü bir tipolojiyi literatüre dâhil ettiğini belirtti. Aysan’a göre, birbirinden farklı bu dört refah grubunda da benzer demografik olguların gözlemlenmektedir. İnsan ömrünün ortalamasında yükseliş, doğum oranlarının düşüş, kadınların istihdama katılımının erkeklerle göre daha yoğun olması. Emeklilik politikaları bağlamında kurumsal emeklilik özelliklerine ve sonuçlarına odaklanan Aysan, eşitsizlik konusunda daha net bir bilgi edinebilmemiz için ailenin ve yerel

aktörlerin refahın dağıtımındaki rolünü dikkate almamız gerektiğini söyledi. Bu bağlamda sosyal demokratik ülkelerde cinsiyet eşitsizliğinin daha az olduğu, liberal ülkelerdeyse kadının istihdama katılımının daha fazla olmasına rağmen cinsiyet eşitsizliğinin de fazla olduğu tespiti yapan Aysan, özellikle emeklilik politikalarında bu eşitsizliğin arttığını vurguladı.

Aysan, Refah rejimlerinin reform politikalarındaki temel eğilimleri üç başlık altında özetledi: (i) Tekrardan metalaştırma (*re-commodification*); yani devletin sunduğu sosyal hizmetlerin daraltılarak vatandaşların piyasaya yönlendirilmesi. (ii) Maliyetlerin azaltarak ve sürdürülebilir bir sistem için bazı harcamalarda kısıtlamalara gidilmesi. (iii) Tekrardan ayarlama (*recalibration*); yani değişen demografik ve sosyal yapıya bağlı olarak gidilmesi olarak izah etti.

Türkiye’nin refah rejiminin yapısı araştırıldığında, bu konuya dair literatürde kayda değer bir incelemenin bulunmadığını belirten Aysan, Türkiye’de refahın dağılımında aile, vakf, dernek gibi yerel aktörlerin en önemli yere sahip olduğunu, devletin görece orta derecede bir öneminin olduğunu belirtti. 1990’lı yıllardan sonra toplumsal refahın dağıtımına özel sigorta kurumları, hastaneler ve eğitim kurumları da dâhil olmaya başlamıştır. Refahın dağıtımında devletin iki yolla etkili olduğunu söyleyen Aysan, bunlardan birincisinin popülizm politikaları, ikincisinin ise patronaj olduğunu belirtti.

Popülizm politikalarına örnek olarak, Süleyman Demirel'in oy kazanmak için emeklilik yaşını kaldırması ve bir çok hükümetin seçim öncesi oy kazanmak ve toplumsal kaosu önlemek adına gelecekondulara göz yumarak onlara su, elektrik ve gaz almaları konusunda imkân tanınmasını gösterebileceğimizi söyledi. Patronajın ise kadrolaşma, tanıdıklara imtiyaz tanıma ve hemşericilik şeklinde tebarüz ettiğini vurguladı.

Türkiye'deki mevcut emeklilik politikalarının çok fazla genç emekli birikmesine ve genç nüfusa rağmen sosyal güvenlik açığına ve işsizlik problemlerine yol açtığını belirten Aysan, yaşlı nüfusun GSMH'nin %8'ini tükettiği göz önüne alındığında yeni bir emeklilik politikasının geliştirilmesinin kaçınılmaz olduğunu ifade etti.

2006 yılındaki emeklilik reformuyla, genel sağlık sigorta sisteminin geliştirilerek SGK çerçevesinde birleştirildiğini ve emeklilik yaşının 65'e çıkarıldığını/recalibration, prim gün sayısında artışa gidildiğini ve emekli aylığı bağlama oranının düşürüldüğünü/cost containment söyleyen Aysan, meseleye nesiller arası adalet bağlamından baktığımızda, genç neslin iş bulma ve emeklilik konusunda çok daha dezavantajlı bir konumda olduğunu, bunun sebebinin kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesi ile gençler için emekli olana kadar çalışabilecekleri standart iş imkânlarının ortadan kalkması olduğunu belirtti. Neticede, Türkiye'de nesiller arası adaletsizliğin üzerinde çalışılması gereken çok ciddi bir sorun olarak karşımızda durduğunu belirtti. Aysan, benzer ekonomik ve demografik

meşguliyet okumalara karşın, dörtlü refah rejimi tasnifinin emeklilik rejimlerinin özelliklerini anlamak için önemli olduğunu; zira emeklilik reformlarının, refah rejimlerinin kurumsal ve tarihsel yapılarına bağlı kaldığını/path dependent belirtti.

Emeklilik sistemleri, cinsiyet ve kuşaklar arası eşitsizliklerin anlaşılmasında refah rejimi kavramsallaştırmasının önemli imkânlar sağladığını söyleyen Aysan, nesiller arası eşitsizlik konusunun toplumsal refah için çok önemli olduğunu ve bu konuya daha sunumunu, toplumsal refah araştırmaları için çalışılması gereken bazı konulara dikkat çekerek tamamladı.

Sosyal Bilimler Carl Schmitt Düşüncesinde Realist Bir Özgürlük Fikrinin Araştırılması Ertan Kardeş

11 Mayıs 2013

Değerlendirme: A. Taha İmamoğlu

Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nin tezgâhtakiler programının Mayıs ayındaki ikinci konuğu Galatasaray Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde okutman Dr. Ertan Kardeş'di. Carl Schmitt düşüncesini politik bağlam ve özgürlük üzerinden anlamaya çalışan Kardeş, Schmitt'e yönelik ilginin hukukçular ve



siyaset bilimciler arasında farklılaşığına değindi. Mevcut bakış açısına felsefecilerinde müdahil olarak onlardan farklı bir yöntem benimsediklerine işaret eden Kardeş, Schmitt'in *Das Politische* (Politik Olan) kitabı üzerinden yürüttüğü araştırmasında düşünürün politik realizmini ve politik düşünürlerle bağlantısını göstermeye çalıştığını ifade etti.

Nomos ve politik kavramlarını merkeze aldığı vurgulayan Kardeş, değerlendirmelerinde düşünürün politikaya dair belirlenimlerini ve özgürlük fikrini ortaya koymaya çalıştığını söyledi. Schmitt'e yönelik ilginin 1910'lu yıllarda Alman, Avrupa ve dünya kamuoyunda giderek arttığını ve filozof hakkındaki ikincil literatürün bu yıllarda hayli yekun tuttuğunu ve fikirlerinin yaklaşık yüz yıldır üniversitenin gündeminde olduğunu ifade eden Kardeş, 1990'lardan sonra düşünür üzerine yazılanların neredeyse ikiye katlandığını da ayrıca belirtti.

Akademide Schmitt ile ilgili çalışmaların iki temel yaklaşımdan ibaret olduğunu, bunlardan ilkinin tarihsel bir figüre, diğerinin ise eleştirel bağlama oturduğunu söyleyen Kardeş, ilk yaklaşım biçiminde söyleyen yalnızca tarihsel belge ürettiği fikrinin; ikincisinde ise iktidarla yakınlığının merkeze alındığını ifade etti. Kendisinin ise bu iki yaklaşım biçiminden de sıyrılmaya çalıştığını ve metnin tüketilemezliği fikrini esas aldığı, düşünürün politik tavrının onu entelektüel hapse sürüklememesi gerektiği kanaatinde olduğunu ifade etti.

Schmitt'i politik olarak incelemeye almanın liberal teorinin politik felsefeyi kendi

nosyonuna sıkıştırmasına engel olacağını düşünen Kardeş, ana sorunları temel haklar, politik felsefenin antik ve liberal karakteri, soyut bir alana indirgenen politik felsefenin pratik alanla irtibatının kopuşu, idealist ve liberal felsefenin politik olanın tanımından ziyade politika yerine başka kavramları ikame etmesi ve ontoloji ile praksis alanının birbirinden kopuşu gibi konulara hasrettiğini söyledi. Schmitt'in politik realizm kavramını polemik çatışmanın yok edilemezliği figürü, şeyler alanının maddi alandaki uygunsuzluk ilişkisi ve realizmindeki spekülasyon fikri çerçevesinde ele alan Kardeş, filozofun Machiavelli, Marx ve Sorel gibi politik realistler hattına yerleştirilebileceğini düşünmekte. Ayrıca filozofun Benjamin ve Castoriadis ile birlikte okumanın daha anlamlı olacağını söyleyen Kardeş, Schmitt'te özgürlük kavramının kurucu bir fikirden ziyade doksaları aşmaya çalışan bir hüviyete büründüğünü betimledi.

Schmitt "Politika dost düşman ayrımıdır" sözleriyle siyasete dair görüşünü yansıtmakta, *Gesprach über die Macht und den Zugang zum Machthaber* (İktidar ve İktidarın Elde Tutulmasına Dair) adlı kitabında bir gencin iktidarla ilgili sorularına verdiği cevapları kaydetmekte ve "İnsan insanın insanıdır" sözünün yerine "İnsan insanın doğasının cümlesini teklif etmektedir. Zira ona göre bütün politik teoriler insan doğasının kötü olduğu fikrine dayanır. Schmitt bu düşünceleriyle kötülük fikrinden geri adım atar ve yerine insan doğasının zayıflığını koyar. Çünkü insan, iktidarının süresini uzatmak için elinden geleni yapar. İktidarın

kötülüğü tezi liberal teoriye aittir ve Schmitt'e göre iktidar ne iyi ne de kötüdür. Ona göre iktidarla olan ilişki insan olmaya karar vermekle ilintilidir.

Schmitt'in liberal teorinin yapmaktan uzak durduğu iktidar fenomenini anlama çabası gösterdiğini söyleyen Kardeş, filozofun çabasının mistifikasyon yapmayan bir tavrı sergilediğini, özgürlük bahsi ve kavramın politikanın içine sığdırmaya çalıştığını ifade etti. Çünkü Schmitt'te aslolan kurucu iktidar meselesidir. Zira iktidar kurulduktan sonra kapanmakta ve eylemi gerçekleştiren tekrar kurulmaktadır. Sözü edilen her tür kapanma hukuk ve şiddet arasındaki gelgitleri doğurmaktadır ve bu durum otoritenin tesisini ve tahakkümünü ortaya çıkarmaktadır. Schmitt liberal özgürlük kavramını otorite tanımayan bir sorun olarak algılamakta, otorite ve nomosun kendi yasasını kendi vazedenden göre liberal olmayan ve otorite fikrini barındıran politik bir felsefe vardır. 1963'te yazdığı *Theorie des Partisanen* (Partizan Teoris) metninde devletin artık politikanın tekeli olmadığını ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyanın nomosunu kaybettiğini düşünmektedir. Avrupa'nın yeni bir nomos düşünmediğini düşünen filozof bu nedenle yeni politik figürleri araştırmaya girişmiştir. Ona göre Avrupa nomosunu yitirmiş ve onu yeniden kuramamıştır. Kardeş'e göre ise Schmitt çağın felaketini önceden görmüştür ve bu da düşünürün büyüklüğünü ortaya koymak için yeter bir sebeptir.

Sosyal Bilimler İlişkisel Sosyolojide Temel Yaklaşımlar Emrah Göker

25 Mayıs 2013

Değerlendirme: Volkan Yahşi

Koç Üniversitesi Sosyal
Politika Merkezi araştırmacılarından Emrah
Göker, Güney Çeğin'le birlikte hazırladıkları
*Tözcülüğün Tasfiyesi: İlişkisel Sosyolojide
Temel Yaklaşımlar* (Ankara: Nota Bene
Yayımları, 2012) adlı çeviri derleme-kitabını
eksen olarak sosyoloji, sosyal teori ve ilişkisel
sosyoloji literatürüne dair oldukça kapsamlı
ve verimli bir sunum gerçekleştirdi.

Sunumunun giriş kısmında sosyal teorinin
serencami, günümüzdeki tartışmalar
çerçevesinde tözcülük-ilişkiselcilik
karşılaştırması, Türkiye'de sosyal bilimler
alanına sirayet etmiş katı tözcü yaklaşımlar,
Mustafa Emirbayer ve Harrison White
özelinde sosyal ağ analizi ve ilişkisel
sosyolojideki ihtilaflara değinen Göker,
yirmi birinci yüzyıl sosyal teorisinin ana
hatlarının belirsizliği, tahmin gücü,
kriterlerinin belirsizliği, tahmin gücü,
sadelik, araştırma, doğrulanabilirlik,
tekrar edilebilirlik ve varyans açıklama.

Bu özelliklerin yerleşmesi toplum,
birey, kurum gibi çok temel teorik
unsurların ontolojik statüsünde

Mediyet
Araştırmaları
Merkezi
MAM



uzlaşmadan uzak ve kakofonik ortamı, sosyal/ politik uzlaşmazlıkların bilim protokölüne taşınmasını, ideolojik anlam yüklemelerine açık oluşu ve bu zemindeki çatışmayı doğurmuştur. Göker, Cemil Meriç'ten ilhamla "hasbi teori" kavramsallaştırmasını kullandığı sunumunda kendinden menkul, saf zihinsel bir alanda yapmış, araştırmadan ve sahadan uzak, felsefeyle iç içe geçmiş teorilerdeki enflasyona değindi. Buna karşın sosyal bilim paradigmasna hâkim olan klasik ikili karşıtlıklardan taviz vermeye yönelindiğini ve daha ilişkisel bir paradigmayı doğru sürecin evrildiğini vurgulayan Göker; makro/mikro, birey/toplum, faillik/yapı, kültür/doğa, dinamik/statik, nitel/nicel benzeri ikiliklerin ilişkisel bir bağlamda değerlendirilmeye başlandığını, katı ve keskin ayrımlardan uzaklaşdığını ve bunun bir uzlaşya işaret etti. Diğer yandan "hasbi teori"ye karşın, veriye angaje, araştırma merkezli, sahaya inen ve buradan devşirilen bilgiyle teori kurucu bir tavrın artışı, kurucu babaların (Comte, Durkheim, Weber, Marx vb.) teorilerine ve teorilerin işlevlerine dair bir muhalefet ve sorgulamanın başlamasını "iyi bir haber" olarak vurguladı.

Daha sonra ilişkisel ve tözcü sosyal teori karşılaştırmasına değinen Göker, bu bağlamda tözcü yaklaşımların süreçleri donmuş ve katlaşmış bir şekilde ele almasını ve bunların tipeştirilmesini eleştiren ilişkisel sosyolojinin süreç dinamiklerini, katmanları ilişkisel bir temayülle birbirine bağlamayı savunduğunu belirtti. Yine tözcü yaklaşımın birey/toplum, fail/yapı gerilimleri içinde taraf tutma ve o safta yer alma temayülünde

olduğunu söyleyen Göker, buna karşın ilişkisel sosyolojinin ikili karşıtlıkları sorunlaştırdığını ve onlara ya dışarıdan ya da onların arasından bakarak okumayı önerdi. Ayrıca tözcü yaklaşımın temel bir sorunu olarak seçilen tözün bir "ilk neden", "arkhe" olarak değerlendirilmesini ve bu töze referansla tüm olanın o töze indirgenmesini, sorun olarak gören Göker, buna karşılık ilişkisel sosyolojinin bu tavrı reddettiğini ve yapılarla götüren süreç katmanlarında Göker, bu karşılaştırma sonrasında Türkiye örneğinde tözcü yaklaşımlara değindi. "Güçlü devlet geleneği", "Ezik burjuvazi" gibi söylemleri, Kemalizm indirgemeciliğini, teorik kavram kiplerini ve tiplerin sahaya indirilmesini izah etti. Ayrıca uluslararası ilişkilere hâkim ana aktör olarak "devlet" ve "ülke" tözünün baskınlığını da örnek vererek karşılaştırmayı pekiştirdi.

Göker, bu değerlendirme ve örnekleme sürecinin ardından kitabının genel çerçevesine değinerek özellikle Mustafa Emirbayer'in öngörüsü olan "Artık hepimiz ilişkiselciyiz" açıklamasını dile getirdi. Bu cümleyi tartışılabilir ve üzerinde düşünülebilir bir fikir olarak gördüğünü de belirtti. Bunun dışında "ilişkisel ağ analizi" olarak isimlendirebileceğimiz ve ilişkisel sosyolojinin dış çerçevesinde olmasına rağmen önemli bir metod-yaklaşım da değinen Göker, hem tarihsel hem de coğrafi olarak bu yaklaşımın serimlemesini yaptı. Özellikle üzerinde durduğu bir isim olarak Harrison White'ın linguistik dönüşüm ve networklere



Sosyal Bilimler Oksidentalizm: İki Doğu İki Batı Abdullah Metin

1 Haziran 2013

Değerlendirme: Turgay Yelikaya

matematik-indirgemeci bakışın çözülme girişimi ile anlatsal analiz, “ilişki” ve “ilişki örüntüsü” ne nitel yaklaşımlar, “kamular” ilişkisel/örüntüsel olarak nasıl oluşur, nicel analiz nasıl yapılır sorularını bu bağlamda ele alan Göker, günümüzde ekonomik, kültürel, iletişimsel ağlar, elit ağlar, sosyal medya ağları ve Harrison White’ın *Markets from Networks* eseri özelinde nicel ve nitel verilerin ilişkisel sosyolojik bir analizle nasıl büyük çaplı ortamları okumada kullanılabileceğini örnekledi.

Göker ayrıca ilişkisel sosyoloji alanındaki tartışmaları, bunların kendi arasındaki ihtilafları, benzer, örtüşen ve çelişen yönlerini bize sundu. Sunum bu bağlamda, yeniden-üretim ve durağanlığa karşı değişim ve dinamizm karşılaşmaları; ilişki (*relation*), ilişki kalıbı (*relationship*), toplumsal yapı farklılıkları, “alan teorisi” ve “ağ teorisi” yani üçlüsü arasındaki kavramsallaştırma eden yaklaşımlar arasındaki tartışmaları, mekanizma temelli açıklamaların sıkıntılı, tarihsel epistemolojinin ontolojiye problemli yaklaşımı gibi hususlara değinilmesi ve akabinde başlayan soru ve katkılarla sona erdi.

Edward Said’in 1978’de yayımladığı *Oryantalizm* adlı çalışma, akademik camiada ciddi etki uyandırmış, paradigma kurucu bir işlev görmüştür. Said, bu çalışmada oryantalizm disiplininin salt bir akademik uğraş olmadığını, Foucault’nun bilgi-iktidar çözümlemesini kullanmak suretiyle deşifre etmiştir. Oryantalizm, Cemil Meriç’e göre “emperyalizmin keşif kolu” olarak görev yapmıştır. Oryantalistler inceleme konusu olarak seçtikleri Doğu’yu zamanla nesneleştirmiş, üzerinde hegemonya kurulacak bir coğrafya olarak görmüşlerdir. Oksidentalizm ise oryantalizm disiplininin kurduğu bu yapıya bir reaksiyon biçiminde ortaya çıkmış, Batı’nın kurduğu iktidar yapılarını yıkmaya yönelik bir girişim olarak varlığını sürdürmüştür.

Bir toplantıda Yazarlar Birliği omursal başkanı Mehmet Doğan’ın bizde neden oksidentalizm gibi bir disiplin yok cümlesinden esinlendiğini belirten Abdullah Metin, *Oksidentalizm İki Doğu İki Batı* kitabını yazarak

oksidantalizm konusunu incelemiştir. Oksidentalizmin oryantalizme tepki olarak ortaya çıktığını söyleyen Metin, bu iki alanın birlikte değerlendirilmesi gerektiğini düşünmektedir.

Oryantalizmi anlamann yolunun Avrupa merkezlik ve ötekileştirme kavramlarının bilinmesinden geçtiğine değinen yazar, mezkûr kavramların oryantalizmi ayakta tutan iki temel unsur olduğunu ifade etti. Ticaret yollarının Akdeniz'den Atlas Okyanusu'na kaymasıyla beraber Avrupa'nın diğer coğrafyalar üzerinde egemenlik kurması, Samir Amin'e göre Avrupa merkezliğin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Merkezin Avrupa olarak konumlandırılması iktisadi siyasi ve akademik alanda da bir meydan okumayı beraberinde getirmiştir. Doğu ve Batı gibi uzamların coğrafi bir mekana karşılık gelmekten ziyade Avrupa'nın istemiyle ortaya çıkan bir işaretleme olduğunu söyleyen Metin, Batı'nın bu alandaki hegemonik tavrını eleştirmektedir. Modern siyasi ideolojileri de bu bağlamda değerlendiren yazar, tezini Marksizmin Avrupa tarihinin yapısına işaret ederek desteklemektedir. Metin'e göre Marksizm, Avrupa merkezli bir çözümlemesidir. Doğu bu anlamda pasif edilmiştir. Tarihin itici gücünün sınıf çatışması olduğu ön kabulünden hareket eden Marksizm, Doğu'yu bu güçten yoksun olmasi gerekçesiyle tarihin dışında görmüştür. Yazara göre Avrupa merkezlik her alanda bir meydan okumanın yanı sıra bir hegemonyayı tesis etme gayretinde de olagelmıştır. İkinci temel unsur olan ötekileştirme ise Batı'nın kendisini konumlandırmasıyla

doğrudan ilintili bir meseledir. Batı kendisine öteki olarak seçtiği Doğu'yu kültürel alanda bir öteki olarak kabul etmiştir. Bu kabule göre Doğu, irrasyonelliğin, durağanlığın, şehvetin ve her türlü olumsuzluğun var olduğu bir coğrafyadır. Her alanda geri kalmış bir mekan tasavvuru, yazara göre kategorik bir ötekileştirmeyi de beraberinde getirmiştir. Edward Said'in veciz bir biçimde dile getirdiği üzere Doğu doğululaştırılmıştır. Said, burada Batı'nın kendisini konumlandırırken uyguladığı metodun bir coğrafyanın tümüne hasredilmeyecek kültürel ve düşünsel boyutların sanki o coğrafyanın tümüne aitmiş gibi anlatılması olduğunu belirtmiştir. Oryantalizmin bu iki temel kavramı pratiğe geçirmesi hemen her alanda bir meydan okumanın yanında hegemonik bir üslubu da beraberinde getirmiştir.

Oryantalist kelimesinin zaman içerisinde farklı anlamlara sahip olduğunu söyleyen yazar, bu disiplinin resim sanatıyla başladığını söylemiştir. Oryantalist ressamlar Doğu toplumlarındaki gerçek durumu resmetmekten ziyade muhayyel bir ürün ortaya koymayı tercih etmişlerdir. Doğu var olan bir gerçekliğin tasvirinden ziyade kendisi hakkında efsaneler üretilen bir coğrafya olmuştur. Oryantalistlerin Doğu'su bir tasvirden daha çok bir kurgu nesnesi olmuştur. Tüccar, din adamı, filozof, ressam gibi farklı mesleklerin icracaları hep bu kurgunun üreticileri olmuşlardır. Yazara göre oryantalizm masum bir çalışma alanı olmaktan daha çok, belirli bir amacı gerçekleştirmeye yönelik faaliyetler bütünüdür. Hemen her alanda

yapılan bu çalışmalar, ileride hegemonik yapının meşruiyetini tesis etmede bir gerekçe olarak sunulmuştur. Ancak Metin, tüm oryantalistleri aynı kategoride değerlendirmenin de yanlış olduğunu düşünmektedir.

Oksidentalizm, tanımında tam bir ittifak olmamasına rağmen hakkında çeşitli yorumlar olan bir disiplindir. Hasan Hanefi, oksidentalizmi Batı'nın tanınması yoluyla Doğu'nun hegemonik yapılarıdan kurtarılması olarak yorumlamaktadır. Bruma ve Margelit'e göre ise, oksidentalizm Batı düşmanlığıdır. Batı'ya duyulan nefretten kaynaklanan bir düşünme biçimidir. Bu hayali bir Batı kurgusunun ve Batı üzerinde bir egemenlik iddiasının bulunmadığını savunmaktadır. Oksidentalizmin konusunun Batı'dan ziyade Doğu olması gerektiğine değinen yazar, bu coğrafyanın tüm ayrıntı ve değerleriyle bilinmesi gerektiğine inanmaktadır. Doğu'nun tarihinin Batılılar tarafından yazılması, bu medeniyete mensup insanların kendi tarihlerini kendilerinden olmayan insanlardan öğrenmesi, Abdullah Metin'e göre düşünce dünyamızı kısırlaştıran bir durumdur. Bir medeniyetin kendi tarihini bilmesi yazara göre özgüveni de beraberinde getirecektir. Ancak böyle bir özgüvenle hareket edildiğinde Batı coğrafyası tam anlamıyla bir çalışma sahası olacaktır. Batı medeniyetine karşı çıkmamanın oksidentalizm olarak anlaşılmasının bir çelişkiyi de beraberinde getireceğine değinen yazar, bu savını modern siyasetin ideolojilerden biri olan sosyalizm örneğiyle vermiştir. Sosyalizm, Batı medeniyetinin öngördüğü liberal düzene karşı çıkmıştır. Yazar, oksidentalizm disiplininin

tamamen masum bir çalışma alanı olduğunu söyleyerek, kendi medeniyetimizin tüm yönleriyle beraber bilinmesinin sağlıklı bir oksidentalizm çalışması da temin edeceğini iddia ettiği üzere oryantalistlerin bilgi-iktidar yöntemini kullanmamış, çalıştığı medeniyet üzerinde de tahakküm iddiasında bulunmamıştır. Yazar, hemen her alanda hâkim Avrupa merkeziliğini söylemiştir. Yazarın mümkün olabileceğini söylemiştir. Yazarın ifade ettiği üzere, Kürşat Atalar ve Murat Ağrı gibi isimlerin çalışmaları, bu hegemonik zaman algısını kendi düşünce dünyasına göre oluşturmalıdır.

Türkiye'deki akademik alanın oksidentalizm konusundaki bakırlığını düşünecek olursak, yazıya konu olan çalışmanın bu alana önemli bir katkı sağlayacağı kuşkusuz. Bizce savunmacı bir metotla sunulan çalışmanın daimi surette medeniyet kavramına vurgu yapması, dikotomik bir Doğu-Batı algısının oluşmasına neden olmuştur. Medeniyet gibi soyut ve değer yüklü bir kavramın ne gibi bir anlam ihtiva ettiği belirtilmemiş, birbirinin ötekisi olan coğrafyalar ilelebet uzlaşmayacak coğrafyası on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından beri savunmacı ümmiyetle çışki yolları aradığından, umumanlar siyasi yönü ağır basan argümanlar üretmişlerdir. Kanaatimizce en temel mesele Batı ve Doğu arasında bir çatışma mı, yoksa bir uzlaşmanın mı olacaktır.



Bilim Gerçek Bir Yanılsama: Bilinç Tevfik Alci

8 Haziran 2013

Değerlendirme: Özlem Bilidik

Bilinç, özgür irade ve öznel sorunu uzun süredir felsefe ve bilimin gündemini meşgul ediyor. İnsan, doğa ve toplum algısını köklü bir şekilde etkileyecek olan bu türden konular üzerinde konuşmak üzere, bu alanda Türkçedeki nadir telif metinlerden birinin yazarı olan Uludağ Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nden Tevfik Alci'yi yakın zamanda çıkan *Gerçek Bir Yanılsama: Bilinç* adlı eserini konuşmak üzere misafir ettik.

Konuşmasına özne deneyim sahibi olmanın, yani öznel konumuna dikkat çekerek başlayan Alci, kendi ilgilendiği alanın özelliği bilinç (*consciousness*) olduğunu ortaya koydu. Ona göre bilincin üç temel özelliği vardır: (i) Aktarılamazlık (*subjectivity*) ilkesi: Bir insanın neyi nasıl gördüğü neyi nasıl hissettiği bilgisine asla ulaşamayız, bizzat o insan olmadan o insanın nasıl hissettiğini, içeriden dünyayı nasıl algıladığını hiçbir zaman bilemeyiz. Susan Blackmore'un da örneğiyle, kırmızıya düşünüyörüz, hatta renk körü olsak bile mavi gördüğümüzün farkındayız ama hiçbir zaman yanımızda duran bir insanın bu rengi nasıl gördüğü bilgisine ulaşamıyoruz. Bu yıldızlar kadar uzak bir bilgidir. (ii) Teklik-bütünlük prensibi: Bu prensip, Dışındaki manzaraya tek ve bütünlüklü bir nokta-i nazardan

bakma ve şeyleri tek tek değil, bir bütünlük ve ardalık ile algılamamız durumudur. (iii) Özneliktir (agency): Tüm gördüklerimiz, deneyimlerimiz ve eylemlerimize ve kararlarımıza ben, beden içinde saklı bir benlik, bir fail karar veriyormuş gibi görünür.

Bilinç olmadan da düşünebilir miydik? Alci, bunun bir yönüyle mümkün olabileceğini David Chalmers'in zombi örneği ile izah etti. Ulaşılabildiği kadarıyla bizimle aynı maddeden yapılmış ve fakat iç dünyası olmayan bir makine, yani bir zombi gibi bir hipotetik varlık düşünelim. Zombi bizim tepkilerimizin aynısını verebilir. Fakat davranışsal açıdan aramızda tek bir fark kalır; bilinç sahibi olmak.

Zombi süreçler, nesnel, ulaşılabilir (access) süreçler olmasına rağmen, bizi zombiden ayırdığını düşündüğümüz bilinçlilik hali – ulaşılabilir veya aktarılabılır – değildir. Thomas Nagel'in meşhur "Yarasa olmak nasıl bir şeydir?" örneğinde gördüğümüz gibi yarasa olarak dünyayı bizim gibi görsel değil de sonar olarak algılar. Bir yarasanın yerinde olmak, tamamen o olmak nasıl bir şeydir? Bunu hiçbir zaman bilemeyiz der Nagel. Temel sorun tam da bilincin bu ulaşlamayan, aktarılamayan, bilimsiz süreçlerin gizeminin çözümüne; kolay problemler, bilincin öznel yönünün gizemine ise; zor problem adlandırması yapmıştır.

Alci, öznelikle ilgili görüşlerimizin büyük ölçüde düalizm ile şekillendiğinin altını çizdi. Buna göre dış dünya maddeden oluşurken, bizim davranışlarımızın iradi ve

niyetlidir ve farklı bir tözden oluşur. Descartes insan davranışları konusunda düalist bir yaklaşım geliştirmiş ve otomatik tepkiler gibi tıpkı hayvanlarda olan türden bir maddi yönümüz olduğunu belirtmiştir. Bu yönün en ayrıntısına kadar incelenebilir, deterministik bir şekilde belirlenebilir olduğunu ama bir de akli yönümüzün olduğunu iddia etmiştir.

İnsan bedeni maddeler dünyasına ait, mekanik ilkelerle çalışır, ama zihni farklı bir tözdür. Akıl ile bedenin nasıl etkileştiği konusunda o günkü anatomi bilgisiyle, beynin orta yerinde bir tek organel olan pineal bezini aklın ikamet ettiği varsaymış, buraya ruhun tahtı demiştir. Aklın oradan bedeni yönlendirdiğini düşünmüştür.

Düalizm Descartes'ten bu yana varlığını güçlü bir şekilde sürdürmesine rağmen Benjamin Libet'in hazırlık potansiyeli ile ilgili deneyi bu konudaki tüm inançlarımızı sarsacak gibi görünmektedir. Libet'ten önce yapılan bir deneyde EEG cihazına bağlanmış kişiler gibi görüntülenmiş ve hazırlık potansiyeli kavramı bulunmuştur. EMG cihazıyla kasların hareket etmeye başladığı ana davranışın başlangıç ânı denilir. Davranışın başlangıcından yaklaşık 50-100 ms önce hazırlık potansiyeli tepeler, yani ulaşır. Buna da hareket potansiyeli denir; yani davranıştan hemen önce potansiyelde bir tepeler noktasına ulaşır daha sonra da davranış döner. Buna göre iradi davranışımızı önceleyen, davranış başlamadan önce 800 ms'lik bir hazırlık potansiyeli bulunmuştur. Bu süre, ki bu beyin için çok uzun bir süredir, niyetli davranışın ispatı olarak uzun bir süredir, 800 ms'nin aşırı uzunluğundan şüphelenen Libet deneyi tekrar yapmaya karar verir. Buna ek olarak bir de "Kişinin bilinçli olarak

farkında olduğu niyetlenme ânını" ölçmüştür. Niyetlendiği ânın, bu zaman diliminde nereye tekabül ettiğine bakmış ve çok ilginç bir şekilde karşılaşmıştır: Niyetlenme ânı hazırlık potansiyelinden çok sonra ortaya çıkıyor. Hazırlık potansiyeli yaklaşık olarak 800 ms önce başlıyor ve 50 ms önce hareket dönüşüyor. Ama niyetlenme ânı ve karar verme ânı tipik olarak bütün deneklerde dönüşüyor.

Yani EEG'yi takip eden bir araştırmacı, denegin gönlü olarak parmağın kaldıracağını denegin kendisinden 400 ms önce görebilir. Libet'in bulgularına göre niyetlenme davranışın başlangıcından önce gerçekleşmiyor. Biz bir şeyin iradi olduğuna karar verdiğimizde, ben yaptım dedikimizde, beynimiz çoktan o hareketi yapmaya başlamış bulunuyor. Yani iradi seçim bir dizi değişik görünüyor. Bu durumun farklı bir dizi değişik örnekleri de mevcuttur. Mesela anarşik el sendromunda kişinin eli iradesinden bağımsız hareket eder ya da düşünce yerleşime sendromu denilen durumda kişi aklından geçenlerin başkasına ait olduğunu iddia eder. Alıcı'ya göre düalizmi bir yana bırakıp niyetlenmenin de zihinsel bir süreç olduğunu düşünürsek tüm bu deneylerin şok edici etkisi ortadan kalkar. Bu durumda zihinsel süreçlerin de bilinç dışı başlangıç süreçleri olacaktır. Tıpkı el kaldırma gibi. Nihayetinde onun da hazırlık potansiyelinden sonra gelmesi elbette doğal olacaktır. Tefvîk Alıcı, çeşitli psikolojik illüzyonlar ve hastalıklardan örnekler getirerek iddiasını destekledi ve sunumunu sonlandırdı.



Felsefe Meister Eckhart ve Felsefi Görüşleri Selman Dilek

15 Haziran 2013

Değerlendirme: A. Taha İmamoglu

Selman Dilek, Philipps Marburg Üniversitesi Felsefe ve Tarih Bilimlerinde hazırladığı doktora tezini bizlerle paylaştı. Sunumunda Ortaçağ Alman felsefesinin önemli düşünürlerinden Meister Eckhart'ın felsefi görüşlerini ana hatlarıyla özetleyen Dilek, konu başlığını "felsefi düşünüş ve dini mistisizm arasında Meister Eckhart" olarak daralttığını ifade etti.

Eckhart'ın düşüncelerinin anlaşılması için Alman tarihinin çok iyi bilinmesi gerektiğine vurgu yapan Dilek, sunumunun ilk kısmını Almanya'nın ortaçağdaki sosyal ve siyasi tarihine ayırdı. Eckhart ve dönemini "Hanedanların birbiriyle olan siyasi mücadelesi, merkezi idareden yoksun kargaşa ortamı, savaşlar, Papalık müessesesinin krizi, kilise-manastır ihtilafı, üniversiteye hakimiyet mücadelesi" gibi ana temalar etrafında şekillendiğini ifade etti. Dilek, sosyal problemleri ise "dogma ve arayış" üst başlığıyla, "tüccar üçgenindeki hakimiyet mücadelesi, dini bölünme, zenginleşmeye karşı dini tepkiler, Yunan ve İslam etkisi" etrafında özetledi.

Eckhart'ın Paris'teki doçentliği esnasında İncil ve P. Lombardus'un *Sentenzen* şerhini yapmak

için iki metin kaleme aldığını ve bunlarında *Collatio in libro sententiarum* (1293), *Paskalya Vaazı* (1294) olarak kitaplaştığını belirten Dilek, bu eserlerin çok kültürlü bir atmosfer içerisinde yazılmasından dolayı Eckhart'ın entelektüel arka planını oluşturduğunu ifade etti. 1294'te Erfurt'a konvent müdürü olarak atanan Eckhart'ın *fakr, iffet ve itaat* kavramlarını merkeze alan *Rede der Unterweisung, Armut, Abgeschiedenheit ve Gelassenheit* adlı kitaplarını ileriki dönemlerde kaleme aldığı vurgulayan Dilek, bu eserlerin Eckhart düşüncesinin temelini oluşturduğunu ve bu eserlerde "benlikten çözülüş: Varlık'ta var olma/Selbstaufgabe" ve "içe dönüş: akl ve ruh" kavramlarının incelendiğini ifade etti. Eckhart'ın temel tartışma alanlarının ise "doğum, tanrı ve varlık, kilise öğretisi, manastr hayatından farklılaşma ve dünyevi olandan uzaklaşma" olduğunu zikreden Dilek, Meister Eckhart'ın eğitimine tam manasıyla skolastik bir eğitim olduğuna zikrettikten sonra skolastik eğitimin müfredatını da kısaca değindi.

Dilek, Eckhart'ın diğer eserlerinin muhtevalarına da temas ettikten sonra yazarın çalışmalarının yöntem ve temel tezler üzerine yoğunlaştığını da vurguladı. Bu konuların *Genesis, Johannes İncili ve Hikmetler Kitabı*'nın şerhi bağlamında geliştiğini ve "İyilik, birlik, hakikat, Uluhiyetin diğer tanımlar, zıtlıklar, varlık metafiziği: birlik, vastasızlık, tümlük, aktivite, rezeptivite ve analogi" etrafında şekillendiğini ifade etti. Tüm bu meselelerin ise Tanrı'da bilgi ve varlık, meleklerin bilgisi ve Tanrı sevgisi hakkında problematize edildiğini söyleyen Dilek, Eckhart'ın kaynaklarının Augustinus, Basilius, Rabbi Moses, Avicenna



Felsefe Techne'nin Dönüşümü: Modern Bilimde Pratiğin Kurucu Etkisi

Selami Çalışkan

6 Temmuz 2013

Değerlendirme: Hakan Vaizoğlu

(İbn Sînâ), Thomas Aquinas, Aristo, İbn Rüşd, Albert, Dietrich gibi düşünürlerden müteşekkil olduğunu dile getirdi. Eckhart'ın en temel gayesinin "Eski ve Yeni Ahit'in hakikatini felsefi argümanlarla açıklama, Yeni Ahit metafiziği üzerinden Eski Ahit yorumu, logos, teslisin hakikati, varlık ve oğul, varlığa gelişin mertebelerinin" açıklanması olduğunu belirten Dilek, Eckhart'ın Almanca vaazlarının ise (i) 1298 ve sonrası, (ii) 1313-1323 Strazburg dönemi, (iii) 1323-1326 Köln yılları olarak Eckhart'ın vaazlarının üniversite dersleri ve üç dönemde ele alınabileceğini ifade etti. Eckhart'ın vaazların önem arzettiğini halka hitap dengesi açısından önem arzettiğini belirten Dilek, vaazların bilim, felsefe ve teoloji meselelerini ele aldığını belirtti.

Neticede Eckhart'ın bütün bu araştırmaları onu en nihayetinde engizisyon mahkemesine sürüklemiş ve şeytan tohumu olarak adlandırılmasına sebep olmuştur. 1325 Köln iddianamesinde Eckhart'ın fikirlerini yargılayan 49 maddelik iki liste hazırlanmış, Ocak 1328'te Eckhart'ın ölümünden sonra da Mayıs 1329'da *In agro dominico* ile 28 maddelik Eckhart'ın ilhadı ilan edilmiştir. İlhadın gerekçeleri olarak ise "Tanrı'nın doğumu, Tanrı-âlem analogisi, teslis, Tanrı'nın zorunluluk meselesi, ruhun esası ve uluhiyet, ibadetlerin küçümsenmesi ve İncil'in tefsir üslubu" gösterilmiştir. Eckhart'ın modern dönemdeki keşfinin ise Alman idealizmiyle canlandığını ve bunda da F. Baader, Fichte ve Hegel gibi düşünürlerin etkili olduğu ifade eden Dilek, Eckhart'ın nasyonalizmin öncü ruhu olduğu, teolog ve reformatör olarak mistik kaynak arayışını hızlandırdığını söyledi. Dilek sunumunun sonunda Eckhart hakkında yapılan bilimsel çalışmalarını değerlendirerek konuşmasını noktalandı.

Selami Çalışkan, sunumunda Antik Yunan'dan modern döneme kadar insan-doğa ilişkisini; *techne* ve *mechane* kavramları, bunların türevleri ve kullanım biçimleri ile ifade ettikleri anlamların geçirdikleri dönüşüm üzerinden özetledi.

Sunumunun başlangıç bölümünde *techne* kavramının anlamını izah eden Çalışkan, kavramın gerçek karşılığının pratik sanatlar ve zanaat olduğunu belirten Platonik hiyerarşide idealar-doğa-*techne* sıralamasının var olduğunu ve *technenin* ideasının zanaatkârın, ustanın zihninde yer aldığına dikkati çeken Çalışkan, Aristoteles için *technenin* doğayı tamamlayıcı özelliği göstermekte olduğunu, doğa ev yapamadığı için insanın ev yapmak zorunda olması için *technenin* doğayı tamamlayıcı özelliği kullanımlardan anladığımız kadarı ile *mechane* kavramı ise; küçük kuvvetlerle büyük kuvvetlere karşı koyma, onları yönetme mânâsını

taşmaktadır ki *mekanik* kelimesi de bu kökten türemektedir. Yenildiğimiz doğaya karşı *techne* ile hükümlanlık elde ettiğimizi vurgulayan Aristoteles'e göre doğa karşısında mağlup durumda olan insan, kendisini *techne* ile var ve kalıcı kılmaya gider. Bu mücadele uzlaşımın mahiyette değil, doğa üzerinde tahakküm elde etme niteliğindedir.

Kavramın genel anlamda klasik kullanımı bizlere insanî bilme ve yaratması arasında Tanrı'nın bilme ve özdeşleştirme sözkonusu bir kıyaslama, özdeşleştirme sözkonusu olduğuna işaret etmektedir. Doğa, Tanrı'nın enstrümanı, *natura machinates*dir. Eğer insan arzu ederse kendi makinesini yapabilir. İşte bu *natura machinate*, antik Yunan'ın *techne*sinden başlayan ve ortaçağa kadar süren insanî mekanizmaların doğaya karşı konumlanması sürecini imleyen bir kavramdır.

12-14. yüzyıl ortaçağ Avrupa'sında geniş halk kitleleri arasında gizli/sır bilgi üzerine geliştirilmiş literatür ile karşılaşmakta olduğumuzu ifade eden Çalışkan, antik Yunan'dan gelen ve ortaçağda neşet etmiş *secretum* düşüncesine dikkat çekti. *Secretum*, günlük kullanım ve yerel kültür düzeyinde, fazla nitelik taşımayan bir bilgi üretimi tarzını ifade etmekte ancak *technen*, mekanik hünerlerin gelişebilecekleri tek kanal da burası olarak belirlemektedir. Kilise ve *quadrivium and trivium* (ortaçağ temel ilimleri) müfredatlarında *technen*, liberal sanatlarla yer verilmemektedir. Bu durumun en önemli gerekçesi, *technen*'in, mekanik sanatlarla karşıt bir ifade olarak *artes serviles* yani kölelerin sanatı olarak algılanmasıdır. Liberal sanatlar, özgür insanların pratiğidir ve

söz konusu dönemlerde kilise epistemolojisi de bu liberal sanatları önplana çıkarmaktadır. *Secretum*'un ortaçağ boyunca yaygın bir epistemoloji biçiminde güçlü kalmasının, ortaçağ Avrupa'sının algı irrasyonallitesi, belirsiz varlık tasavvurunu yansıttığını vurgulayan Çalışkan, bunun ontolojik güvensizliğe işaret ettiğini vurguladı; yani ortaçağ Avrupalısının doğa ile kurduğu ilişki ve aidiyet bağı, kendini konumlandırma, var olma, varlığını tasavvur etme tavrı, güvensiz bir seyirde yürümüştür.

Roger Bacon'un *scientia experimentalis* kavramı mekanik sanatların, *secretum*'un süzebilme ve anlamlandırma tek yol olduğu ve ancak bu sayede doğru bilimlere ulaşmanın mümkün olduğunu ifade etmiştir. Çalışkan'a göre doğa felsefesinin dönüşümü, matematikselleşmesi ve deney merkezli hale gelmesinin ortaya çıkması, bu *experimenta* kavramının ortaya çıkması ve yaygınlaşması üzerinden okunabilir.

*Mechane, scientia experimentalis*ten süzülerek teoriyi ve pratiği birlikte muhteva eden bir kavram olan *machinate*ye dönüşmüştür. Bu, mekanik sanatların, klasik dönemdeki köle sınıfına atfedilerek aşağılanması aksine, antik sanatlar arasında en güçlü ve itibarlı hale gelişti anlamına da gelmektedir. Modernleşme sürecinde, bilgi ve teoriden pratik üretme sürecini ya doğa filozoflarının bizzat kendileri ya da mekaniker arkadaşları yürütmekte, sözkonusu dönemde ismi geçen herkesin ya doğrudan ya da dolaylı olarak mekanik sanatlarla ilişkileri bulunmaktadır.

On yedinci yüzyılın önemli felsefi kavramlarından *apparatus* ise felsefi ilkelere dayanan, doğa felsefesinin prensipleriyle çalışan aparatlar taşıyan bir ifadedir ve 1850 yılına kadar bütün Avrupa'nın gündemini belirleyen 5 alet (termometre, hava pompası, mikroskop, teleskop ve statik elektrik disk) bu kavramla ifade edilmektedir. Çalışkan'a göre, bu felsefi *apparatusun* her birisinin, söz konusu ontolojik güvensizliğin ortadan kaldırılmasında üstlendikleri roller, yeni bir bilgi sisteminin üretilmesine el veren özellikleri vardır. Çalışkan, mekanik sanatların on dördüncü yüzyıldan on sekizinci yüzyıla kadarki insan-doğa ilişkisi açısından barındırdığı nitelik ve ontolojik karakteristiğini "sürekli doğrultmaç" olarak isimlendirmektedir.

Çalışkan'a göre ortaçağ Avrupa'sında doğa felsefesinin matematikselleşmesi ve deneysel bilimin gelişmesi, başka bir ifade ile endüstri devriminin ortaya çıkması ve sürdürülebilir projeler halinde ortak akıl etkinliği olarak değil, *homo economicus* (yatırımcı, iş adamı) ve *homo faber* (yapan insan) dayanışmasına bağlı, tamamen ilişkisel karakterli bir seyir izlemiştir. Ona göre Batı'yı Osmanlı, Hint, Çin medeniyetlerinden ayrıştıran özellik, toplumsal menfaati kendi çıkarının altında gören *homo economicus* aklı olmuştur. Sonuç olarak Selami Çalışkan'a göre, bilim devrimi olarak ifade edilen on altıncı yüzyıl Avrupa'sında vuku bulan bilim ve sanat sahasındaki gelişmeler, sınırların aksine

başka coğrafyalarda eksik olan ancak Batı'ya münhasır olarak ortaya çıkmış ve geliştirilmiş yeni bir beceri ve sıçramadan kaynaklanmayıp sınıf çatışmasına dayalı ve ontolojik güvensizlik temelli nakis birey yapısının dönüşüm süreci ve bunun doğurduğu sonuçlar olarak tanımlanmalıdır.



MAM Toplantı Dizileri
**Türkiye'de Çağdaş
Sosyolojik Yönelimler 1
Türkiye Sosyoloji
Alanındaki Çağdaş
Temayüller Üzerine
Panoramik Bir Sunuş
Alim Arlı**

4 Mayıs 2013

Değerlendirme: Abdurrahman Nur

Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nin başlattığı Türkiye'de Çağdaş Sosyolojik Yönelimler adlı toplantı dizisinin ilk oturumunda İstanbul Şehir Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğretim üyesi Alim Arlı, bir sunum gerçekleştirdi. Türkiye'deki sosyoloji alanının ve bu alanda yapılan çalışmaların genel bir haritasını çıkarmayı amaçlayan toplantı dizisine bir mukaddime olarak

Medeniyet
Araştırmaları
Merkezi
MAM

değerlendirilebilecek sunumunda Alim Arlı, ilk olarak Türkiye’de sosyolojinin günümüzde nasıl bir alan haline geldiğini anlayabilmek için geçmişte ne olduğunu anlamak gerektiğini, belirli isimler üzerinden de Türkiye’de başlangıcından beri sosyoloji alanına hâkim olan genel tema ve meseleleri sunmaya çalıştı.

Türkiye’deki sosyoloji alanının gelişimini ana hatlarıyla tasvir eden Arlı’ya göre Türkiye’de sosyoloji alanını anlamaya çalışırken üç temel meseleye dikkat etmek gerekiyor.

En başta Türkiye’de sosyoloji alanının oluşum ve şekillenmesi Türkiye’nin genel siyasi-ideolojik mücadelelerine, zihniyet dünyası ve kimlik tartışmalarına maruz bir karakter sergilemektedir. Bu durum, Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemindeki kuruluşundan itibaren sosyolojinin ağırlıklı olarak imparatorluğun siyasi ve ekonomik bağımsızlığını hedefleyen sosyal-siyasi reform politikalarının ihtiyaçlarına bilgiyi üreten ve Cumhuriyet sonrasında kurulmakta olan ulus-devletin ihtiyaçlarına hizmet eden bir bilim olarak formüle ve icra edilmesinden kaynaklanmaktadır. Türkiye sosyolojisinin bu karakteri alanın niteliğinin belki de en temel belirleyicisidir. İkinci olarak Türkiye’deki üniversite rejimi içerisinde sınırlamalar alanın şekillenmesinde oldukça etkindir. Üçüncü mesele ise Türkiye’deki sosyoloji alanının dünyaya ne kadar açık olduğu ve dünyadaki sosyoloji gündemiyle olan ilişkisinin niteliğidir.

Arlı’nın hayli geniş ve kuşatıcı olan ve tek tek çalışmalar üzerine yorumlarda bulunduğu sunumunu burada hakkıyla aktarmak çok zor

olsa da, genel olarak ifade edildiğinde, Arlı’ya göre Türkiye’de sosyoloji alanının gelişimini alanın temel özellikleri ve yapısal karakteri açısından iki döneme ayırmak mümkündür: Kuruluştan 1980’e kadar olan dönem ve 1980 sonrası.

Birinci dönemin temel özellikleri gerek kurumsal varlık gerek personel istihdamı açısından sosyoloji alanının hayli dar oluşu, buna paralel olarak çalışma sayısının azlığı ve alanın belli başlı isim ve kurumlar tarafından kuşatılması olarak özetlenebilir. Özellikle 1940’lara kadar İstanbul Üniversitesi (Darülfünun) merkezli ve önce Ziya Gökalp sonra da Hilmi Ziya Ülken tarafından çizilen bir sosyoloji alanı mevcut. Öte yandan bu dönemde kurulmakta olan ulus-büyük ölçüde kurulmakta olan devlet tarafından şekillendirildiğini görüyoruz. 1940’lardan itibaren sosyoloji alanı hem belirli ölçüde farklılaşmaya başlıyor. Bu dönemde devletten özerkleşmeye başlıyor. Bu dönemde öncü isimleri olan Behice Boran ve Niyazi Berkes, 1948 tasfiyesine kadar alanı ciddi olarak etkileyen eğitim ve telif faaliyetlerinde bulunmakla kalmayıp, Ankara’da yürüttükleri faaliyetlerle sosyoloji alanının İstanbul merkezli karakterini de bir ölçüde değiştiriyorlar. 1948 tasfiyesinden 1960’lara kadar çok canlı bir sosyoloji ortamından bahsetmek mümkün görünmüyor. 1960-1980 arası ise hem yapılan bazı öncü çalışmalar (Mübeccel Kray’ın Ereğli çalışması, Şerif Mardin’in çalışmaları vb.) hem de kurulan bazı kurumlar (Hacettepe ve Boğaziçi Sosyoloji, DPT vb.) ve buralarda

yetişen insanlar ile alanın şekillenmesi açısından önemli bir zaman dilimi olarak değerlendirilebilir. Her ne kadar bu dönemde çok kısmi bir özerkleşmeden bahsedilebilirse de esas itibariyle devletin ilgi ve çıkarlarıyla, Kemalist tarih, siyaset ve eğitim felsefelerinin tahakkümü altında olan pek çok konu tabu olarak kalmış ve çalışılmamıştır. Sosyoloji alanında kayda değer bir genişleme, farklılaşma ve konu çeşitlenmesi için 1980 sonrası beklemek gerekmiştir.

Zaten 1980'lere kadar Türkiye'de sosyoloji alanında çalışan insan sayısı –istihdam alanları oldukça kısıtlı; kurumsal ve maddi imkânlar –bağımsız sosyoloji kürsüsü çok az– bakımından pek az yatırım yapılan ve desteklenen bir alan olduğunu ifade eden Arlı'ya göre, 1980 sonrasında müstakil bir bölüm olarak kurulan sosyoloji, somut olarak daha fazla zihnin yatırım yaptığı bir alan haline gelmiştir. Buna paralel olarak konu çeşitlenmesi artmış, önceden tabu olan bazı konular çalışılmaya başlanmıştır. Bu dönemde özellikle din sosyolojisi, etnik meseleler, modernleşme tartışmaları, iktisat tartışmaları ve kent sosyolojisi ana tartışma damarlarını oluşturmuştur. Nülüfer Göle'nin din-İslam-modernleşme tartışmalarına katkıları, Mardin'in Osmanlı-Türk modernleşmesi üzerine çalışmaları, İsmail Beşikçi'nin Kürt meselesi üzerine öncü çalışmaları gibi pek çok çalışma yeni tartışma kanalları açmış, sosyoloji alanında belli tartışma izleklerinin oluşup şekillenmesine katkıda bulunmuşlardır. Arlı'nın sunumu bu tartışma alanlarına ve bu alanlarda yapılan çalışmalara dair değerlendirmelerle devam etti.

Türkiye'deki sosyolojik epistemoloji tartışmaları, post-yapısalcı yaklaşımların Türkiye sosyoloji alanına etkileri, Ulus Baker'in dünya sosyoloji gündemine de önemli katkılarda bulunan çalışmaları, Dünya Sistemi okulunun etkileri gibi daha pek çok konuya değinen Arlı, sunumunun son kısmını, kısa da olsa, Türkiye'ye özgün bir sosyolojinin üretilip üretilmeyeceği tartışmalarına ayırdı. Arlı'ya göre Türkiye'de spekülâtif zeminlerde sürdürüldü ve dolayısıyla pek bir verim alınmadı.

Sunum eğer böyle bir sosyolojinin imkânı varsa bunun operasyonel araçlarının neler olduğu, sahada nasıl çalışılacağı, sosyolojinin kendi geçerlilik koşullarını felsefi olarak kurup kuramayacağı gibi meselelerin açığa kavuşturulması sorularıyla nihayete erdirildi. Sunumun soru-cevap kısmı ise sosyal bilim araştırmalarının finansmanı meselesinden sosyoloji çalışmalarındaki refleksivite eksikliğine, sosyolojinin etik ve pedagojik meselelerinden Türkiye'deki resmi istatistik verilerinin sınırlılıklarına, sağlam bir oryantalizm ve Avrupa merkezçilik eleştirisinin özgün ve özgürleştirici bir sosyolojinin inşası için vazgeçilmezliğinden sosyal bilimler, doğa bilimleri ve İslami ilimler arasındaki etkileşimin niteliğine kadar pek çok meselenin tartışıldığı keyifli bir sohbet havasında sona erdi.



Entelektüeller 4 Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye'de Entelektüeller Ferhat Kentel

18 Mayıs 2013

Değerlendirme: Sabri Akgönül

Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nin düzenlediği Entelektüeller toplantı dizisinin dördüncü oturumunda Şehir Üniversitesi Sosyoloji Bölümünden Prof. Dr. Ferhat Kentel ile Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'deki entelektüeller ve entelektüel atmosferin mahiyeti tartışıldı.

Entelektüeller kendi başlarına anlamlı bir kategori değildir. İçinde buldukları toplumdaki bağımsız olmayan bir kategoridir ve yaşadığı zaman-mekân içerisinde bir anlama tekabül eder. Entelektüel olarak nitelendirilen özne modern toplumlarda zuhur eden bir figürdür. Bu yüzden toplumsal değişim olmak ya da özellikle toplumsal değişim evrelerinde topluma karşı söyleyecek bir söze sahip olmak ve bir aktör olmak istemektedir. Kentel'e göre entelektüel sadece araştırma ve analiz yapan kişi değil aynı zamanda bilgisiyyle topluma müdahale eden bir özelliğe sahiptir. Bu bağlamda, entelektüelin sadece üniversite ve akademi ortamında mevcut olmak gibi bir mecburiyeti yoktur. Bu alanların dışında da kendisini var edip topluma müdahale edebilir. Hatta sözü ile ektide bulunmak isteyen bir aktör olarak entelektüeller

sınıflaşmış bir niteliğe dahi sahiptir. Batı dillerine Rusçadan geçen bir terim olan *entelijansiya* (entelektüeller cemaati) kültürel ve siyasal alanlarda etkin olmak isteyen kişilerin bir araya gelmesiyle entelektüeller hakkında şunlar söylenebilir: Kendi içinde çeşitlilikler olmasına rağmen herhangi bir akademisyenden, üniversite hocasından ya da toplumdaki insanlardan farklı olarak toplum uğraşan insanlardan farklı olarak toplum içerisinde aktör olan insan grubu.

Entelektüellerin tek başlarına ürettikleri bilgi ve davranışlar ne zaman anlam kazanır? Kentel'in bu soruya verdiği cevap kamusal ilişkilidir. Başka bir ifadeyle, kamusal alanda bir araya gelmesi ve kamusal alana müdahale etmesi ile entelektüellerin rolü geçerli olur. Kentel'e göre, Türkiye'de kamusal alanın ideolojisinin tepeden inmece bir şekilde ve suskun olduğu zamanlar Cumhuriyet devleti kuran seçkin sınıf eşliğinde kendi sahip olduğu bilgi ve eylemi toplum üzerinde uygulamaya çalıştığı dönemdir. Ashında bu durum sadece Cumhuriyetin birinci kuşak aydınları için geçerli bir durum değildir. Aynı zamanda Türkiye'deki sol entelijansiya değer yargılarını önemsemeyen ve toplumla toplumla konuşmayı bilmeyen ve toplumun çizgide seyrediyordu. 1980'den sonra önemli değişiklikler ortaya çıktı. Bu vakte kadar daha çok âlim, imam veya cemaat liderleri olarak addedebilecek isimlerin yerine İslâmi kesimin kendi modernitesini üretmesiyle ve beraberinde kendi entelektüellerini oluşturmasıyla

radikal değişiklikler yaşandı. Bu zamanda Berlin Duvarı yıkılıyor, Türk sol cenahın entelektüel sınıfında da devletten ve devletin jakoben mantalitesinden kopuş gerçekleşiyor ve toplum ile daha sağlıklı bir diyalog arayışı gerçekleşiyordu.

Kentel, 1980 darbesinden önce entelektüel alanda mevcut malzemenin üç özelliğinin olduğunu vurguladı. Birinci özellik “siyasal şiddet” olgusudur. Bu dönemde Türkiye’deki entelektüel alanın sustuğu, silahların konuştuğu ve kimsenin kimseye tahammülü olmadığı bir hava hâkimdi. İkinci özellik “arabesk” tir. Arabeski acı çeken, dönüşen ama dönüşürken kendi dilini bulamayan bir toplumun konuşması olarak tanımlayan Kentel’e göre arabesk aynı zamanda alternatif entelektüel dildir. Daha doğrusu, arabeskin acı, feryat ve isyan dili, sosyal alandan ve aşağı tabakadan gelip mevcut entelektüel alanı domine etmeye çalışmaktaydı. Üçüncü özellik ise “mizah” tir. 12 Eylül’e giden süre zarfında yaklaşık 500 binlik bir dünyanın en çok mizahî bir dergi olan *Gırgır* dünyanın en çok satan mizah dergilerinden biriydi. Mizahî dil totaliter dönemlerde dolaylı konuşmanın ya da toplumun etrafından dolanmanın en bariz yollarından biridir.

Bu üç özellik hem birbirini vurup kran hem ağlayan hem de gülen bir toplum profilini ortaya çıkartmaktadır. Entelektüel dünyanın toplumu analiz etmeye ya da “toplum nereye gidiyor?” şeklinde sorular sorduğu bir dönemde, toplum kendi hikâyesini yaşamaya ve anlatmaya devam ediyor. Türkiye’de bu döneme kadar toplum entelektüeller vasıtasıyla konuşmaya çalıştı ancak konuşamadı. Tam da bu zaman diliminde

toplumun farklı bir şekilde konuşma tarzı ortaya çıktı ve bu tarz o zamana değin dışlanan ve gericiliğin dünyası olarak kodlanmış İslâmî hareketin güçlendiği bu dönemin entelektüelleri topluma dergilerle açılıp yine dergilerle müdahale etmeye başladı. Böylece, Kentel’e göre, “entelektüelle olamamış” ve Kur’an kursları, vaazlar ve risale okumaları gibi amelleri olan “entelektüel dünya”, İslâmî dergiler aracılığıyla kamusal alana girmiştir. Ayrıca, 1980 sonrasında entelektüelliğin üniversite dışında kurumsallaşması diye tabir edilebilecek bir sürece girildi. BİLSAK ve BİSAV gibi kurumlara toplum ve toplumun entelektüelleri kendi üzerine düşünmeye başladı.

Kentel, sivil toplum ve devlet ayrımına dayanan merkez-çevre modelini esas alarak açıkladığı 1980’lerin entelektüel ortamında merkezin dağıldığı; “dışardan” getirilen bilgilerle “içeriye” yön vermeye çalışan entelektüellerin yerine artık “içeriden” konuşan bir entelektüel figürün ve toplumsal aktörün ortaya çıktığı analizini yaptı. 90’lara gelince Kürt meselesinde silahın önplana çıktığı, İslâmcı hareketin büyük bir enerjiye sahip olmaya başlaması gibi bir dönem başladı. 90’ların Türkiye’inde entelektüellerin önemli bir smav verdiğini düşünen Kentel, bu dönemde sembolik isim olarak nitelendirdiği Ali Bayramoğlu’nu zikretti. Bu iki ismin medya ve entelektüel alanın İslâmcılara karşı olduğu

bir dönemde 28 Şubat aleyhine yazılar yazdığını aktaran Kentel'e göre bu iki şahıs başka bir dünyayı duyabilen kişiler oldukları gerekçesiyle Türkiye'de "kamusal entelektüel" olarak tanımlanan bir figürü ortaya çıkardı.

Bugün Türkiye'de entelektüel alanın nispeten daha zihin açıcı olduğunu söyleyen Kentel, ek olarak, eskiden beri gelmekte olan ve Kemalist nesil yaratmak isteyen entelektüel figürün de kamusal alana dâhil olduğunu vurgulayarak sunumunu nihayete erdirdi.

Türkiye'de Çağdaş Sosyolojik Yönelimler 2 Türkiye'de Sosyal Bilimler Alanında Sınıf İncelemelerini Haritalandırmak Güney Çeğin

22 Haziran 2013

Değerlendirme: Metin Demir

Pamukkale Üniversitesi'nden Yrd. Doç Dr. Güney Çeğin'e göre, Türkiye'de çok gelişmiş ve ekol yaratmış bir sınıf kuramı yok. Cumhuriyetin kuruluşundan 2000'li yıllara kadar sınıf analizlerinin nasıl ele alındığına dair ana güzergâhları özetleyen Çeğin, entelektüellerin Türkiye'nin sınıfsal yapısını dört hat üzerinden incelediğini aktardı. Bu hatları (i) Marksist: Kendi içinde siyaset, iktisat üzerinden yazarlar ve sosyolojik olarak yazarlar, (ii) Weberyan: Şerif Mardin

ve geleneği, (iii) Kendine özgünlük dinamiği üzerinden açıklamaya çalışan özgücü sınıf kavrayışları ve (iv) Sınıfı 80 sonrası farklılaşma üzerinden ele alıp, toplumsal cinsiyet, direniş stratejileri üzerinden okuyanlar olarak zikretti.

Sınıf analizlerinin niçin gözden düştüğüne de değinen Çeğin, bu yöntemin gerek Marksizmle özdeşleştirilmesinden gerekse Marksizmin yaşadığı bunalımdan, kapitalist rasyonalitenin ideolojik itibarsızlaştırılmasından, kendi akademik ve düşünsel serüveninin ele alınışından bahsetti. Sınıf meselesinin ele alınan tarihsel arkaplanına da atf yapan Çeğin, Ziya Gökalp'in açtığı sosyoloji kürsüsünün sosyolojik analizler için bir milat sayılabileceğini belirtti. Çeğin'e göre sosyolojimizin ilk döneminde Osmanlı sosyal tarihinde sınıfsal çalışmaların hiç tartışılmadığı ve sınıf çalışmalarının prematüre doğması bir vakaadır. Daha sonra sanayisi zayıf olan bir hızlı modernleşme süreci gelmiş, ulusal kalkınma ve sermaye birikimi sürecinde sınıfsal bir çatışma değil, ana karakteri dine ve etnik kökene bağlı bir çatışma görülmüştür. Kalkınmaya çalışan milli burjuvannın rolü artırılmaya çalışılan milli Topyekun kalkınmayı hedefleyen kendisini bakış açısı sınıfsal tartışmanın kendisini kaynaşmış Türk toplumu "Sınıfsız imtiyazsız, zihinlerde oluşturarak, çatışmasız tarih mitini Türk tarih tezi ile birleştirmiştir. Kadro Hareketi de bu kanıyı güçlendirmiştir. Kemalist dönemde "Sınıf yoktur" tezi



benimsenmeye çalışılmış; ama bu dönemde sınıfa dikkat çeken iki figür göze çarpmıştır: Şefik Hüsnü'nün 1921-25 arasında *Aydınlık Dergisi'*nde çıkan yazıları ve Hikmet Kıvılcımlı'nın 1935 tarihli *Marksizm ve Avusturya'*dan kaçan akademisyenlerin Türkiye'ye gelmesinin çok önemli olduğunu belirten Çeğin, Gerhard Kessler ve Alexander Rustow ile ilk sosyolojik monografi ve coğrafi mahalle etütlerinin yapıldığını söyledi. Bu şahısların ilk kez düşünsel tartışmalardan çıkıp toplumsal realiteye uzandığını ve 1930'lardan sonra Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nin öne çıktığını ve Behice Boran, Pertev Nail Boratav, Muzaffer Şerif gibi hocaların artık Durkheimci sosyolojinin dışına çıkılmasının gerekliliğini ilan ettikleri ve bu kıpırdanmanın 1948'deki üniversite tasfiyesi ile sessizliğe gömüldüğünü zikretti.

1950'lerden sonra demografik değişimin birçok şeyi değiştirdiğini ve bu dönemin sosyal bilimlerin sessiz yılları olarak tanımlanabileceğini ifade eden Çeğin, ODTÜ ve Boğaziçi'nde sosyoloji bölümlerinin kurulmasının sosyal bilimlere 1960'larda önemli bir ivme kazandırdığını, Boğaziçi'nde Şerif Mardin'in ODTÜ'de Mübaccel Kray'ın Weberyen geleneğin bir ekol oluşturduğundan bahsetti. Ekonomik politığı ihmal etmeden ampirik araştırmalara, kent mekanlarında odaklanıldığını, bölgesel konumlara odaklanıldığını, Mübaccel Kray, eşitsizliklere odaklanıldığını, bölgesel illhan Tekeli, Önder Şenyapılı, Korkut Boratav, Bahattin Akşit gibi önemli isimlerin özellikle kırsal kalkınma, kentlerden marjinal

kesimlerin oluşumu gibi çalışmalarının göze çarptığı tespiti yaptı. Turan Yazgı'nın 1968'deki çalışması ve 1969'da Oya Sencer'in *Türkiye'de İşçi Sınıfının Doğuşu* adlı doktora tezinin 1968-69 yılları için sınıf çalışmalarının öncüsü olduğunu, Şerif Mardin geleneğinin ise rotasını Batı'ya çevirmesine rağmen Batılı olmayan bir toplumun neden modernleşemediğine odaklandığını, akademi alanında sınıf çalışmalarının Türkiye'de solun hareketlenmeye başladığı yıllara denk geldiğini vurguladı. Bu minvalde siyaset ile akademiye ayrışmanın mümkün olmadığını da özellikle belirtti.

Çeğin'in tasnifine göre, 1967-69 arasında Marksist ve Weberyen hattın dışında özgücü dediği bir hat daha ortaya çıkmıştır Kemal Tahir, Hikmet Kıvılcımlı, Mehmet Ali Aybar, Doğan Avcıoğlu, Sencer Divitçioğlu ve Dünya Sistemcileri yani Çağlar Keyder ve arkadaşları bu gruba dahildir. Fakat bu bereketli tartışma, konumu gereği çok hızlı politikleştiği için bu özgücü tartışmalar rafa kaldırılmıştır. Özgücüler temelde Türkiye'ye özgü bir sınıf şeması çizmeye çalışmışlardır. Kemal Tahir *Yorgun Savaşçı*'da uzun uzun Osmanlı'nın neden feodal olamayacağını anlatmış, *Devlet Ana*'da da "kerim devlet" söyleminin olmadığını ve feodal sistemle mukayese edilemeyeceğini iddia etmiştir. Hikmet Kıvılcımlı'ya göre Osmanlı şark evrensel imparatorluk olmuş, feodalite ile Bizans'ı fethedince dirlik düzeni bozulunca da ikinci feodalite yaşanmıştır. Grundrisse'yi

okuduktan sonra tezlerinden vazgeçip o da ATÜT fikrine gelmiş, Mehmet Ali Aybar Osmanlı ile Avrupa'nın gelişim çizgisinin farklı olduğunu ve burada padişahın sınırsız buyurma gücü ve kamu hizmeti gören bir kuruluş olması nedeniyle Osmanlı'da sınıf rejiminin devlete sahip olanlarla olmayanlar arasında kurulduğunu öne sürmüştür.

Doğan Avcıoğlu'na göre ise sömürgeleşen Osmanlı devlet yapısı komprador burjuvazi yoluyla taşınmıştır. O nedenle emperyalizmin ajanlarını tasfiye edecek milli devrim ihtiyacı dayanan milli demokratik devrime ihtiyaç edilmiştir. ATÜT'ü en fazla karakterize eden kişinin Sencer Divitçioğlu olduğu 1970'lerden sonra Dünya Sistem teorilerinin ortaya çıktığını, Huricihan İslamoğlu ve Çağlar Keyder'in öneplana çıktığı ayrıca vurgulanmıştır.

Çeğin, özgücülerin genel karakteristiğini şu cümlelerle özetledi. (i) Tartışma Stalinist beş aşamacılar karşı geliştirilmiş ve çok hızlı tüketilmiştir. (ii) Avrupa merkezci Doğu devleti modelini sürdürmüşlerdir.

(iii) Özgücülerin hepsi Marksist olmakla beraber devlet analizinde milliyetçi devlet fikrini mutlaklaştırarak devleti tarihsizleştirilmişlerdir. 1980 sonrasında sınıfı ikame eden birtakım kavramlar öneplana çıkmış yoksulluk, kalkınma, sivil toplum ve küçük grup, kültürel aidyetler gibi mikro kategoriler devreye sokulmuş, cinsiyet, mekân değişimi, rant dağılımı gibi yeni sorunlar dikkat çekmeye başlamıştır. Çeğin, tüm bu sosyolojik çalışmaların yanında bir de iktisat alanındaki çalışmaların olduğunu, siyaset biliminin işçi sınıfının öznelliğine inandığını, iktisadi çalışmaların ise nesnelliklerine inandığını altını çizdi. Neticede Çeğin'e göre sınıf analizlerinde en temel iki hat vardır. Bir tarafta içinde yaşadığımız toplumun kapitalist toplum olduğunu ve sınıf analizleriyle çalışmamız gerektiğini düşünenler, diğer tarafta ise sınıf meselesinin on dokuzuncu yüzyılın bir soyutlaması olduğunu iddia edenler. Çeğin, bu iki yaklaşımın arasında büyük bir epistemolojik mesafenin var olduğunu belirttikten sonra sunumunu sonlandırdı.

II

Gelibolulu Mustafa Âlî

Mâh-ı evc-i dânişem ammâ ki şöhret bulmadum

Gün gibi envâr-ı âsârumla rağbet bulmadum

Gerçi kân-ı lâ-mekânın gevher-i yek-tâsiyam

Hâk-i zilletde güm oldum kadr u kıymet bulmadum

Nâ-tüvân oldum nihayetsiz cefâlar çekmeden

Cevr-i dilber gibi kahr-ı dehre gâyet bulmadum

Oldu yek harfine te'lifâtumun bin müstefid

Ehl-i hırfet denlü amma kim riâyet bulmadum

Cûy gibi cüst ü cû itdüm kanaat bahrını

Ayn-ı ummân olmadın andan alâmet bulmadum

Yokladım zer gibi kâl oldum diyen aşıkları

Hâlden hâli olan dillerde hâlet bulmadum

Kaldum ayaklarda baht el virmedi Âlî bana

Pây-ı taht-ı şâha arz-ı hâle fırsat bulmadım



SAM Kırkambar Tez

Kaçarlar Dönemi Taş Baskısı Kitaplarda Hz. Peygamber Tasvirleri Ali Boozari

24 Mayıs 2013

Değerlendirme: Tuba Nur Saraçoğlu

Tahran Sanat Üniversitesi grafik tasarımı bölümünde lisans eğitimi alan Ali Boozari, yüksek lisansını da aynı üniversitenin resim bölümünde 2001-2004 yılları arasında tamamladı. İran Çocuk Kitapları kurumunda yönetim kurulu üyesi olan Boozari, aynı zamanda çocuk kitapları tercüme ediyor. Ağırlıklı olarak taş baskısı tasvirler üzerine çalışmalar yapan Boozari'nin yayınlanmış kitaplarından ilki, *Tufânı'ı Buka* isimli İmam

Hüseyin'in şehadetini anlatan kitabın kırk farklı baskısının resimleri üzerine yaptığı çalışmadan oluşurken, ikinci kitabında Boozari, Hz. Peygamber'in miracı ile ilgili taş baskı eserleri incelemektedir. Ali Boozari halen doktora tezi olan *Resimli Binbir Gece Nüshası Çerçevesinde Kaçarlar Döneminde El Yazması Eserlerin Resimlendirilmesi* başlıklı çalışmasına devam etmektedir.

Boozari konuşmasında İran'ın matbaa tarihini, resimlenen taş baskısı dini kitapları ve bu eserlerdeki Hz. Peygamber tasvirlerini ele aldı. Boozari'nin verdiği bilgilere göre İran'da matbaacılık Abbas Mirza'nın hamiliğiyle başlamıştır. Abbas Mirza bir grup insanı Rusya'ya gönderip baskı tekniklerini öğrenmelerini istemiş ve döndüklerinde bu insanları himaye etmiştir. Rus-İran savaşı sırasında basılan *Cihadiye Risalesi* ve içinde ulemanın cihatla ilgili fermalarının yer aldığı kitap İran'da basılan ilk kitaptır. Risale, tipo baskı tekniğiyle basılmış ve basımında, büyük oranda yazma kitapların etkisinde kalmıştır. Aynı dönemde içerisinde Sadi'nin eserleri gibi klasik eserlerin de yer aldığı başka kitaplar da basılmıştır. 1822 yılında kitap basılmaya başlanan Tahran'da tipo baskı yöntemini

SAM Yuvarlak Masa Toplantıları

KIRKAMBAR SOHBET

Kaçarlar Dönemi Taş Baskısı Kitaplarda
Hz. Peygamber Tasvirleri

Ali Boozari • 24 Mayıs 2013

Osmanlı'da Fetvaların Şiirle Verilmesi Geleneği

Muhittin Eliaçık • 22 Haziran 2013

FOTOĞRAF NEYİ ANLATIR?

Fotoğrafta Manipülasyon

Murat Germen • 26 Nisan 2013

SANAT TARİHİNE MÜMKÜN BAKIŞLAR

Sanat ve Politika

Feyyaz Yaman • 30 Mayıs 2013

KLASİK TÜRK EDEBİYATI KONUŞMALARİ

Bir Yazmanın Sergüzeştini Nüshalardan Okumak

Mehmet Fatih Köksal • 11 Mayıs 2013

SANATHAFİZA

Müzik ve Hafıza

Yalçın Çetinkaya • 27 Nisan 2013

Yerelliğin Keşfi: Geç Osmanlı Döneminden Günümüze
Sanat ve Mimaride Geleneğe Dönüşler

Ahmet Ersoy • 11 Mayıs 2013

Tanpınar Düşününde Tarih ve Hafıza

Süha Öğuzertem • 25 Mayıs 2013

Yeni Medya, Yeni Madun ve Büyük Veri Hegemonyası

Ebru Yetişkin • 8 Haziran 2013

PANEL

İslami Edebiyatları Hatırlamak: Telmih

22 Nisan 2013

kullanan kişi aynı zamanda siyasi bir kimliği de olan İsfahan valisi Mutemedüddevle' nin bu yöntemi Boozari, Mutemedüddevle' nin bu yöntemi daha sonra İsfahan' a taşıdığına ve bu yıllarda Tebriz, Tahran ve İsfahan' da çoğu dini içerikli birçok eser yayımlandığına değindi. Boozari' nin verdiği bilgilere göre bu yöntemle basılan ilk Kur' an-ı Kerim 1825 tarihindedir.

İran' da 1934' ten itibaren matbaacılıkta yeni bir yöntem olarak taş baskı tekniği kullanılmış ve zamanla bu yöntem daha çok tercih edilmiştir. Taş baskı yönteminin tipolojisi Boozari, halkın yazma eserlerine aşina olduğu sayfa düzeninin, taş baskıda da kullanılmış olmasına dikkat çekti. Ayrıca İran halkının alışkın olduğu tasvirler tipolojisi Boozari' ye göre o dönemde kitap, İranlılar için okuma bakımından önemli olduğu kadar sanatsal yönden de değerlidir. Taş baskının ilk kullanıldığı şehirler Tebriz ve Tahran' dir. Boozari daha sonra taş baskı yöntemiyle yayımlanan dini kitaplara değindi. Bu eserlerin bazılarında *Neşat Divanı* nın sonunda matbaa sahibi tarafından yayınlanmış 3 sayfalık listeden ulaşılmaktadır. Burada Hz. Peygamber' in ve imamların yaptığı çileleri anlatan musibet konulu eserler, divanlar ve çocuk kitapları yer almaktadır. Bununla birlikte o döneme ait olup listede yer almayan dini eserler de vardır. Bunların başında kisas-ı enbiyalar,

Hz. Hüseyin' in şehadetinden sonraki kişileri anlatan destanlar ve ahkâm kitapları gelir. Ali Boozari bu eserlerin resimli olanlarını esas aldığına değindi. Daha sonra Hz. Peygamber' le ilgili tasvirleri fotoğraflar eşliğinde dinleyicilerle paylaşan Boozari, sunumunda Hz. Peygamber tasvirlerini konularına göre ele alarak ilk önce *Esrar-ı Şehâdet* isimli kitaptaki Hz. Peygamber' in doğumunu ele alan tasvire değindi. Ender rastlanan bir resim olan bu tasvirde Hz. Peygamber kundakta çizilmiş ve melekler onu tebrik için gelmişlerdir. *Mecâlisu' l-Muttekin* de yer alan başka bir resimde ise Hz. Peygamber' in vefatı ele alınmıştır. Ölüm meleği Azrail, elinde bir gül ile Veda Haccını konu edinen resimde aynı zamanda Hz. Ali' nin, Hz. Peygamber' den sonra vasi olarak atanmasının konu edildiği görülmektedir. Gazveleri konu alan tasvirler de yer veren Boozari, *İftiharnâme-i Haydari* den alınmış Bedir Savaşını konu alan resimlere dikkat çekti. Aslında Hz. Ali' nin hayatını da konu edinen bu eserde, onun yaptığı savaşlara da değinilir. Savaş resimlerinde Hz. Peygamber' e yer verilmektedir ancak burada Hz. Peygamber, Hz. Ali' nin destekçisi şeklinde tasvir edilmektedir. *Hamle-i Haydarî* isimli eserde de Uhud Savaşını konu edinen bir resim bulunmaktadır. Boozari, Uhud Savaşını konu alan eserlerin tamamında Hz. Peygamber' in alınından kan akarken görüldüğünü ve bunun savaşın kaybedildiğine

Osmanlı'da Fetvâların Şiirle Verilmesi Geleneği

Muhittin Eliaçık

22 Haziran 2013

Değerlendirme: Sedat Albayrak

işaret ettiğini söyledi. Hendek Gazvesini konu edinen başka bir resimde Hz. Ali cenk ederken, Hz. Peygamber'in ise dua eder halde resmin bir köşesinde çizildiği görülmektedir. Boozari'ye göre bu sayede Hz. Peygamber'in Hz. Ali'nin manevi hamisi olduğu gösterilmektedir.

Miraç konulu resimlerde ise Hz. Peygamber merkezdedir ve bütün tasvirlerde Hz. Peygamber Burak'la birlikte resmedilmektedir. Bununla birlikte temsil anlatımlar da dikkat çekmektedir. Rivayete göre Hz. Peygamber Miraca yükseldiğinde önüne bir aslan çıkar ve yoluna devam edebilmesi için aslana bir hediye vermesi gerektiğine dair bir ses işitir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, yüzüğünü çıkarıp aslanın ağzına atar. Burada aslanın Hz. Ali'yi, yüzüğün de imameti temsil ettiğinin kabul edildiğine dikkat çeken Boozari, tasvirlerin bu gözle incelenmesi gerektiğini sözlerine ekledi. Hz. Peygamber'i doğrudan konu alan tek eser olan *Miracnâme* de dahi Hz. Ali'nin etkisi altında kaldığına değinen Boozari, Hz. Peygamber'in yalnızca Hz. Ali ile değil bütün imamlar ve özellikle Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ile birlikte resmedildiğine dikkat çekti. Boozari, bu eserlerin tarihsel gerçeklikten ziyade Şiilerin Hz. Ali'ye gösterdikleri yoğun sevgi ve alakamın ürünü olduğuna değinerek sözlerini tamamladı.

Muhittin Eliaçık, konuşmasının başında fetvâ, fetvânın tarihi ve Osmanlı'daki uygulaması hakkında genel bilgileri hatırlara sundu. Fetvâ, fikhî bir istilâh olarak fâkih bir kimsenin kendisine sorulan fikhî bir meseleye verdiği yazılı ve sözlü cevap mânâsına gelmektedir. "Yiğit, genç, kavî" gibi mânâları olan fetâ kelimesinden türeyen fetvâ, lügatte bir "olayın hükmünü açıklayıp ortaya koyan, güçlükleri çözen kuvvetli cevap" şeklinde geçmektedir. Çoğulu fetâvâ olan bu kelimeyle ilgili diğer kavramlar; iftâ (meseleye cevap vermek), müsteftî (soru soran) ve müftî (fetvâ veren) şeklindedir. Fetvâ hem genel hükümlerin ferî meselelere uygulanmasını sağlarken hem de yeni ortaya çıkan durum karşısında dinî bir cevap bulunmasından itibaren iftâ İslâm'ın erken dönemlerinden itibaren iftâ müessesesi oluşmuş, müftüler birçok konuda fetvâ vermeye başlamışlardır. Zamanla ise fetvâ mecmuaları yazılmaya başlanmış ve kadılar hüküm verirken bu eserleri kullanmışlardır. Eliaçık'ın manzum fetvâlarla ilgilenmeye başlaması Almanya'daki Bayerische Staatsbibliothek kütüphanesindeki Türkçe yazmaları kontrol etmesi

ile olmuş. Bu kütüphanede çok sayıda Osmanlıca yazma esere rastlayan Eliaçık, bu eserlerin bir çoğunun ise henüz bu çalışmalara konu edilmediğini belirtti.

İncelemeleri sırasında bir yazmanın derkenarında “ketebehu Ebussuud”, “ketebehu Ebu Said” gibi ibarelere rastlayan Eliaçık, bu yazma üzerine yoğunlaşmış ve içerisinde 20 kadar manzum fetvânın bulunduğunu tespit etmiştir. Yazmadaki manzum fetvâların birçoğunun Bahâî Efendi’ye ait olması ve yine ona ait mensur fetvâlar ve başka beyitlerin de bulunması sebebiyle Eliaçık, yazmanın Şeyhülislâm Bahâî Efendi’ye ait olduğunu düşünmektedir. Türkiye’ye döndüğünde Süleymaniye Kütüphanesi’ndeki fetvâ mecmualarını bu gözle tarayan Eliaçık, çok sayıda manzum fetvâyâ ulaşmıştır. Bu konuda çalışmalarına devam eden Eliaçık, üç yıllık birikiminin ardından beş makale yayımlamıştır. Eliaçık’ın konuyla ilgili bir de kitap yayımlama düşüncesi bulunuyor.

Muhittin Eliaçık’ın incelemesi daha çok şeyhülislâm fetvâlarındaki manzum fetvâlara dairdir. Osmanlı Devleti’nde toplam 129 şeyhülislam görev yapmıştır ve bazılarının tekrar göreve gelmeleri ile birlikte 185 şeyhülislam döneminden bahsedilebilmektedir. Şeyhülislâmlık makamı hem yargının hem de ilmiyenin başında olması itibariye özel bir konuma sahiptir. Bu bakımdan verdiği fetvâların resmi bir konumundan bahsedilebilir. Eliaçık’ın ifadesine göre manzum fetvâ geleneği Ebussuud Efendi ile başlamıştır.

Meşhur bir hadise olan sarayın has bahçesindeki dut ağacına karıncaların tırmanması karşısında Kanuni’nin karıncaları öldürmenin mübah olup olmadığını “Dırahta ger ziyan etse karınca / Zararı var mıdır anı kırınca” şeklinde nazımla sorduğu soruya Ebussuud Efendi’nin yine aynı şekilde “Yarı Hakk’ın divanına varınca/ Süleyman’dan hakkın alır karınca” cevabını vermesi bir geleneğin başlangıcıdır. On altıncı ve on yedinci yüzyılda manzum fetvâlara rastlanılmasına rağmen on sekizinci yüzyıl ve devam eden asırda bu tarz örnekler bulunmamaktadır. Manzum fetvâ verme geleneği ve sebepleri üzerine eğilen Eliaçık, halihazırda zaten bir çok klasik eserin manzum olarak yazıldığına ifade etti. Özellikle fıkıh, siyer, hadis hatta tıp kitaplarının bile manzum olarak yazıldığına dikkat çeken Eliaçık, medreselerde okutulan eserlerin manzum olarak yazılmasının sebebi ezberlemeye kolaylık ve eseri keyifle okumak olduğunu düşünüyor.

Eliaçık’a göre fetvâların manzum olarak verilmesinin sebebi de sorunun manzum metinlerinden de anlaşılacağı üzere nazmedilerek yönetilen suallere karşı şeyhülislâmlar da manzum cevaplar vermişlerdir. Burada kuvvetli bir geleneğin varlığı ve şeyhülislâmların sair ailelerden geldiği



unutulmamalıdır. Manzum fetvâ sahibi şeyhülislâmların şair de olduklarına dikkat çeken Eliaçık, şeyhülislâmlara bu tür soru sorabilecek kimselerin muhtemelen dostları veya yakınları olabileceğini ifade etti. Örneğin, Şeyhülislam Yahya Efendi fetvâsına rastlanılmamıştır. Bunun sebebi muhtemelen kendisine manzum şekilde bir soru sorulmamış olmasıdır.

Osmanlı şeyhülislâmlarının yoğun bir fetvâ gayreti içinde olduğundan bahsedilebilir. Öyle ki bazılarının bir günde binden fazla fetvâ verdiği rivayet edilmektedir. Fetvâların dili yoğunluklu olarak Türkçe olmakla birlikte Arapça ve nadiren Farsça fetvâlara da rastlanılmaktadır. Eliaçık'ın şimdiye kadar taradığı yaklaşık 100 mecmua ve 15.000 varağa yaklaşan yazma içerisinde tespit ettiği manzum fetvâ sayısı 22, beyit sayısı ise 300 civarındadır. Fetvâlar daha çok kısa vezinlerle yazılmıştır. Bunlar arasında cedit bahrinden *fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilûn* en yaygın olanıdır. Geri kalanı ise *fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilûn* vezniiyle yazılmıştır. Nazmen fetvâ veren şeyhülislâmlar Ebussuud Efendi, Hoca Sadeddin Efendi, Muhammed b. Sadeddin Efendi (Sadeddin Efendi'nin oğlu), Muhammed Bahâî Efendi, Ebu Said Efendi, Bostanzâde Mehmed Efendi, Yenişehirli Abdullah Efendi ve Abdülkerim Efendi'dir. Ayrıca kadılık ve müderrislikte bulunmuş tezkire yazarı Seyyid Mehmed Rıza'nın da manzum fetvâlarına rastlanılmıştır. Eliaçık'ın incelediği metinler başta gasb olmak üzere, mal taksimi, talak, vekâlet

ve köle bahisleri gibi çok çeşitli konulara dair verilmiş fetvâları içermektedir. Ayrıca tütün ve kahveye dair verilen manzum fetvâlar da dikkat çekicidir. Bostanzâde'ye 52 beyitlik manzum fetvâ herkes tarafından bilinmektedir.

Fetvâlar edebi sanatlar açısından da ayrıca inceleme konusudur. Metinlerde soruya başlarken şeyhülislâmlama yapılan büyük bir övgüye rastlanılmaktadır. Burada mübalâğa sanatının çeşitli örneklerini görmek mümkündür. Fetvâlarda ayrıca mecaz-ı mürsel, telmih ve ta'riz gibi sanatların yanı sıra tevriye, kinaye, istihdâm sanatlarına da rastlanılmaktadır. Eliaçık manzum fetvânın ortaya çıktığını ve kitaplara dâhil edilmeye başladığını ifade etti.

Tespit edilen manzum fetvâların sayılarının artması, edebiyat-hukuk ilişkisine yeni bir veçhe kazandıracaktır. Ayrıca eldeki veriler üzerinden yapılacak bir değerlendirmeye manzum fetvâların toplum refahının yüksek ve devletin güçlü olduğu, dini ilimlerin yüksek bir payede bulunduğu dönemlerde ortaya çıkması da toplum-sanat ilişkisine dair önemli ipuçları sunmaktadır.

Fotoğrafta Manipülasyon Murat Germen

26 Nisan 2013

Değerlendirme: Nihal Şen

İstanbul Teknik Üniversitesi ve Massachusetts Institute of Technology'de Kent Plancılığı ve Mimarlık eğitimleri alan Murat Germen, şu an çalışmalarını Sabancı Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi'nde sürdürüyor ve bu bölümde fotoğrafçılık ve görsel iletişim dersleri veriyor. Kalıplaşmış fotoğraf algısının sınırlarını zorlayan bir sanatçı olan Germen'in birçok tanınan bir sanatçı olan Germen'in birçok eseri dünyanın çeşitli yerlerindeki müze ve galerilerde sergilenmeye devam ediyor.

Sanat Araştırmaları Merkezi'nde gerçekleştirdiği söyleşiye *manipülasyon* ne olduğunu açıklayarak başlayan Germen, fotoğrafta manipülasyonun dijital çağdan çok daha önce başladığını ve manipülasyonun sadece fotoğrafta değil hayatımızın birçok alanında var olduğunu ifade etti. Germen'e göre, birtakım aşamalardan geçmeden de fotoğrafın bizzat kendisi en yalın haliyle manipülasyondur; çünkü fotoğrafın algısı insan gözünün algısından farklıdır, farklı lensler kullanıldığında fotoğraftan farklı sonuçlar alınır ve özellikle siyah-beyaz fotoğrafta renk algısı bozulur. Konuşmasında bilginin görselleştirilmesine (dataviz) de değinen Germen, bunun, Newsmap'te olduğu gibi, öne çıkarılan bilgiyi meşrulaştıran bir

tarafının olduğunu vurguladı. Zira diğerlerine nispetle daha vurgulu (hacim, konum ve renk yoğunluğu itibarıyla) bir şekilde verilen bilgi de bir çeşit manipülasyona yol açar ve kendi meşrutiyetini sağladığı gibi kimi bilgilerin de gözden kaçmasına sebep olur. Haber ve belgesel fotoğrafçılığındaki manipülasyonun tarihinden bahseden Murat Germen, 1800'lerin sonundan günümüze gelene kadar çoğu fotoğrafçının manipülasyona başvurduğunu ifade etti. Hatta Dorothea Lange, Robert Capa gibi çok bilinen fotoğrafçıların dahi manipülasyondan uzak kalamadığını, her birinin farklı estetik kaygılarla fotoğraflarını manipüle ettiklerini söyledi.

Manipülasyon ve gerçeklik arasındaki tartışmada ise Germen'e göre gerçeklik, aslında sadece fotoğrafçının gerçekliği. Fotoğrafçı yaptığı tercihle, gerçekliği kendi algısına göre aktarmış olur. Örneğin profesyonel fotoğrafçıların yaptığı manipülasyonlar araçsaldır ve bu durumda fotoğraf, fotoğrafçının kendi bakış açısına göre insanları yönlendirdiği bir araca dönüşür. Oysa amatörce çekilip "anında" sosyal medyada paylaşılan fotoğraflar daha az manipüle edilmiş fotoğraflar ve dolayısıyla da araçsal bir özellik taşımazlar. Fotoğrafın belge niteliği üzerine konuşmasına devam eden Germen, resmin fotoğraftan önce



SAM Sanat Tarihine [Mümkün] Bakışlar
Sanat ve Politika
Feyyaz Yaman

30 Mayıs 2013

Değerlendirme: Zeynep Gökçöz

belge amacıyla yapıldığını, sonrasında ise resmin belge olma özelliğini fotoğrafa bırakıp daha soyut bir anlatıma geçtiğini ifade etti. Fakat günümüzde artık fotoğrafta da soyut anlatıma doğru bir evrime gerçekleşmektedir.

Fotoğrafta manipülasyonu, minyatürle ilişkilendiren Germen, bu ilişkilendirme sonucunda ortaya koyduğu “Muto-morphosis” isimli projesinden bahsederek nasıl bir yol izlediğini anlattı. Bu projede, perspektif yoksunluğu, görüntü yoğunluğu gibi minyatür tekniklerinden esinlenen ve panoramik fotoğrafları, kendine has bir algoritmayla sıkıştırarak, son haline getiren Germen, minyatür tekniklerinin kendisi için bir alfabe olduğunu ve bunun asıl gerçekliği oluşturduğunu ifade etti.

Belgesel fotoğrafta manipülasyon olup olamayacağına dair yöneltilen bir soruya “olmaması mümkün değil” şeklinde yanıt veren Germen, fotoğrafçının tarafsız olamayacağını, dolayısıyla ideal objektifliğin söz konusu olamayacağını da birkaç bağlamda manipülasyonun da birkaç çeşidi olduğundan bahsederek Germen, bunları “estetik kaygı güdülerek yapılan manipülasyon”, “fotoğrafçının sadece kendini ölümsüzleştirmek amacıyla veya manipülasyon” ve “belli bir kültürü veya belli bir tavır karalama amacıyla yapılan manipülasyon” olarak sıraladı.

Yaklaşık üç saat süren söyleşinin ikinci yarısında Germen, kendi projelerinden fotoğraflar göstererek hem projelerin süreçlerini hem de edindiği tecrübeleri katılımcılarla paylaştı.

Sanat Tarihine Mümkün Bakışlar dizisinin on dördüncü konduğu Karşı Sanat’ tan Feyyaz Yaman oldu. Sanat ve politika ilişkisi üzerine konuştuğumuz Yaman, öncelikle “politik” kavramını siyasi anlamda değil ideolojilerin etkisi anlamında kullandığını altını çizdi. Feyyaz Yaman bu zamana gelene kadar cevap aradığı sorunun “Bizim sanatımız nedir? ‘Bizim’ dediğimizin çerçevesi nedir?” olduğunu söyledi. Türk resminin kendine özgü yerelliğinin tanımlanması gerekli gören Yaman, hem tatbiki hem de teorik anlamda sürdürdüğü çalışmalarında özellikle onucu ve on üçüncü yüzyıl aralığıyla ilgilendiğini söyledi. Yaman, Anadolu’ya ilk giriş, ilk temaslar, karşılaşmalar, etkilenmeler ve melezleşme konuları ile Doğu-Batı sendromunun da ilgi konularından olduğunu ekledi.

Feyyaz Yaman, hem Bedri Rahmi atölyesinde hem de aynı dönem Neşet Günal atölyesinde eğitim almış. Bedri Rahmi’nin, “bir ayağınız Batıda iken diğer ayağınız geniş bir medeniyete basmalı” uyarısını, öğrencilerini kendi kültürlerini öğrenmeleri hususunda nasıl teşvik ettiğini, “boğa yılanı fili yuttuğunda önce gördüğün fildir, ne zamanki fili sindirir o zaman gördüğün ise yilandır” benzetmesini,

Neşet Günal'ın figürü merkeze alan doğduğu toprakların insanının sorunlarına odaklanışını, hem Leger' den hem de minyatür ve Siyah Kalem'den etkilenmesini anlatan Yaman, ilk gençlik yıllarından bahsederek o dönem akademisinden de manzaralar sunmuş oldu.

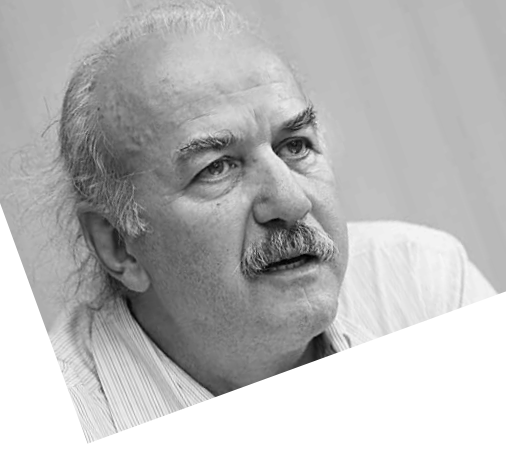
'70'lerle birlikte sıkılan yumrukların konuştuğu afişlerin kaba söyleminden çabucak sıyrılarak anlatıcı olmamanın yerine anlamsallığın ardına düşüklerini, 80'lerde ise ben ve beden sorunlarına odaklanan biçimci yaklaşımların revaç bulunduğunu ama hemen kurulduğu gelen 90'larda politik bir dilin kurulduğu tespitiinde bulunan Yaman'a göre "güncel sanat" kavramı da bu dönemde ortaya çıkar. Bu kavramın üretilmiş bir kavram olduğuna, politikliğin de aslında göstermelik bir politiklik olarak sunulduğuna ve bunun dikkat çeken halen muhatap olduğumuz hayatı eleştirerek Yaman, güncel sanatın hayatı eleştirerek dönüştürme imkânı verdiğini ama bunun ötesinde sanatsal bir varlık ortaya koyma sanat iyice kavramsallaşmıştır ve yazı ile dil üzerinden ayrışması gereken sanat kuramı ve eleştirisi sanatın hissedilebilirliği üzerinden gidememektedir.

Büyük ölçekli sanat etkinlikleri veya galeriler, üst kavramı da belirleyen küratörler tarafından bir çerçeve çizilerek sanata belden bir çerçevede iş üretmesini beklemekte belki de hiç savaş üzerine kaygı taşınmış bir sanatçı bu minvalde tamamen yapay bir üretimle etkinliğe dâhil olabilmektedir. Sanatın hakikileşmesi gerektiğini ve bunu dert edindiğini söyleyen Yaman, ayrıca

büyük ölçekli sanat etkinliklerini küresellik, çok kültürlülük gibi kavramlarla değerlendirmemek gerektiğini ve bu kavramların servis edildiklerinden belli bir zamana kadar nasıl tüketildiğine dikkat

sona ermesi nasıl minör anlatılara yol açıyorsa bu sanatta da karşılığını bulmuş; kırma ve yıkıcılık, kinizme yol açmış; kendini didiklemeden kendini tanımlayamaz hale gelmiş ve bu durum sanatın da boşluğa düşmesiyle sonuçlanmıştır. Yaman'a göre şu an içinde bulunduğumuz estetik, politik, toplumsal, siyasi, felsefi manada düşülen bu durumun yarattığı bir kaosla karşı karşıyayız.

"Biz kimiz?" sorusu ile kaosu aşmanın yolunu arayan Yaman, resim tarihinde Şeker Ahmet Paşa'nın, Süleyman Seyyid'in, Şevket Dağ'ın, Cihat Burak'ın izini sürer ve sanat tarihi kuramı olarak resimde bu izin sürülmediğini fark eder. Şiirde ve mimaride bir formun nereden geldiğinin izi sürülüşken resimde bu gereken şekilde yapılmamıştır. (Yaman'a göre Sezer Tansuğ ile Metin And'ın çalışmaları istisnadır). Şu an bu iz sürücülüğü Zeynep Sayın'ın yaptığı ve Sayın'la ortak çalışmalarını olduğuna da değinen Yaman, taşınan genetik formların peşine düşerek bu soruya cevap bulunabileceğini, cevapların günümüz sanatıyla



Bir Yazmanın Sergüzeştini Nüshalardan Okumak

Mehmet Fatih Köksal

11 Mayıs 2013
Değerlendirme: Halil Solak

ilişkiye sokulmasının da ayrı sorunları taşıdığı belirtti. Yaman ayrıca içeriği boşaltılmış form aktarımının bizi yeni oryantalistler kılacağına, geçmiş bugüne taşıyabilmemizin ve bir dil kurabilmemizin olduğuna dikkat çekti. Çünkü günümüz sanatı, aynı kurumların, isimlerin, konuların arasında dönmekte, politiklik iddiasına karşılık büyük sorulara cevap aramak yerine tali yollarda gezinmeyi seçmektedir. Minör alanlarla ilgilenmek gerçek politikayı örtmektedir. Kes yapıyor mantığıyla çağdaş bir filozofun alıntıları süslenmiş alt metinlerle bir şey yapmadığı halde yapmış gibi. Oysa sanat, aklın, duygunun ve üretimin bir arada olduğu bir duyumsalıktan çıkan bir maratondur. Sanat aslında güzele olan ilgilidir ama sanata sanki bir meteor çarpmış ve yörüngesi değişmiştir. Bunun farkında olmak bile bir umuttur. Yeni bir çağda yaşadığımızı ve dalganın üzerinde nasıl duracağımızın asıl “sorun”umuz olduğunu belirten Yaman, sorumuzun ise “Ne yapmalı?” sorusu olması gerektiğinin altını çizerek konuşmasını nihayetlendirdi.

Eski eserlerin neşrindeki amaç “müellif nüshasına en yakın olan nüshayı ortaya çıkarabilmek” olarak belirlenmiştir. Hal böyle olunca bir esere ait çeşitli nüshalar da pek çok açıdan adeta bir “sıhhat testi”ne tabi tutulurlar ve bunun sonucuna göre hükümler verilir. Edebiyat tarihçisi Ağâh Sırrı Levend’in 1955 yılında *Belleter*’de yayınladığı “Âşık Paşa’ya Atfedilen İki Eser” başlıklı makalesiyle verdiği hükümlerin muhtelif karışıklıklara yol açacağını tahmin etmiyordu herhalde. Anadolu’daki Türk edebiyatının gelişiminde büyük katkıları bulunan ve *Garibnâme* adıyla edebiyat ve kültür dünyamızın en hacimli eserlerinden birini kazandıran Âşık Paşa’nın bir de *Sema Risalesi* bulunmaktadır. Prof. Dr. Fatih Köksal bu eserin yazma nüshaları arasındaki farklarının gerek dil tarihi gerekse metni doğru anlamak açısından ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Bunun için Köksal, manzum eserlerde vezin ve kafiyeye gibi hususlardan dolayı nüsha farklarının çok olmadığını söyledi. Ağâh Sırrı Levend adı geçen makalede, eserin içinde geçen “Âşık” kelimesinin mahlas olamayacağını, Âşık Paşa’nın müteşeyyi bir dindar olduğunu ve doğrudan mutasavvıfları



İlgilendiren bir konuda, yani sema üzerinde bir risale yazmasının zor olduğunu ve eserde her ne kadar bazı arkaik kelimeler varsa da bunların olmadığı şekilde deliller sunarak eserin Âşık Paşa'ya ait olmadığını geçtiği Fatih Köksal ise "Âşık" kelimesinin geçmediği yerde bunun cins isim anlamını yüklemenin mümkün olmadığını ve bunların semâyî öven beyitlerin olduğunu ve bunların içeriğiyle risalenin içeriğinin örtüşüğünü söyledi. Levend'in üçüncü dayanak noktası olan dil meselesiyle sunumun asıl konusu Levend'in bu hükmü verirken risalenin en geç tarihli, yani on yedinci yüzyıla ait nüshasını gördüğünü ve ona göre hüküm verdiğini belirtti.

Risalenin on beş, on altı ve on yedinci yüzyıllara ait 3 nüshasının bulunduğunu söyleyen Köksal çeşitli örnekler üzerinde karşılaştırmalı olarak tasarruflarda nüshalar üzerinde nasıl tasarruflarda "kendini" şeklinde kullanılan kelimelerde on beşinci yüzyıla tarihlenen "kendü"nü", on altı ve on yedinci yüzyıllara tarihlenen iki nüshada son dönem Osmanlı Türkçesi imlasına yakın bir şekilde "kendü" olarak yazılmıştır. Yine on beşinci yüzyıla ait nüshada "Nitekim Kur'an eydür" şeklinde geçen ifade on altıncı yüzyıla ait nüshada "Nitekim Kur'an haber verir", on yedinci yüzyıla ait nüshada "Nitekim Kur'an'da buyurur" şeklinde geçmektedir. Yani müstensih metnin okuyucu tarafından daha iyi anlaşılması için kendi döneminde

kullanımdan düşen –ya da düşüğünü düşündüğü– kelimelerin yerine kullanımda olanları koymuştur.

Fatih Köksal, müstensihin on yedinci yüzyıl tarihli nüshada çok sayıda tasarrufla bulunduğunu, metnin dilini ve imlasını kendi dönemindeki kullanıma yaklaştırdığını söyledi. Bir tek nüshası elde müellif nüshası bir esere ilgili –şayet elde müellif nüshası yoksa– yargılara varmanın ne kadar aldatıcı olduğunu ve eğer Ağâh Sırrı Levend'in erken tarihli nüshaları görseydi elbette başka bir şekilde düşünceğini belirtti. Köksal, soru cevap faslından sonra genç araştırmacıları bu konuda çok dikkatli olmaları hususunda bir uyarıyla konuşmasını sonlandırdı.

SAM SanatHafıza

Müzik ve Hafıza Yalçın Çetinkaya

27 Nisan 2013

Değerlendirme: İbrahim Yavuz Özer

SanatHafıza dizisinin altıncı konuğu İstanbul Teknik Üniversitesi öğretim görevlisi Doç. Dr. Yalçın Çetinkaya oldu. Konuşmasına müziğin insan hafızasını geliştirmede çok önemli bir araç olduğunu vurgulayarak başlayan Çetinkaya, müziğin kendisinin de aynı zamanda bir bellek görevi üstlendiğini söyledi.

Müziğin icra edilmesinde hafızayı harekete geçiren ne olduğu ve bu müzik hafızasının nasıl

Sanat
Araştırmaları
Merkezi
SAM



aktarıldığı konusu üzerinde duran Çetinkaya, Hindistanlı ünlü müzisyen Ravi Shankar ve kızı Anoushka Shankar'ın "sitar dersleri" olarak bilinen videosunu, müziğin yazılı bir belge olmadan (notasız) müziğin yazılı bir belge olarak gösterdi. Ravi Shankar'ın bir ragayı (mod, melodi) okuması ve kızı Anoushka Shankar'ın duyduğu sesi sitarla icrasını içeren bu örnek göz önünde bulundurularak, Çetinkaya doğu müziklerinde hafıza ve müziğin ne Hint müziğinde dört yüzün üzerinde raga kutsal addedilerek nesilden nesile yazılı bir kaynak olmaksızın yüzyıllarca hafızaya dayalı bir sistem aracılığı ile aktarılmıştır. Türk müziğinin de benzer bir şekilde zamanımıza intikal ettiğini söyleyen Çetinkaya, örneğin Itri'nin üç yüz yıl önce bestelediği bir eserin hem bir sanat eseri olarak hayatı devan ettirdiğini hem de bestelendiği zamanın hissiyatını, ritmini, düşüncesini, mekân kullanımını ve sanatın icra şeklini hafıza sayesinde bize ulaştırdığını söyledi.

Türk müziğindeki hafıza aktarımının meşk sistemi ile sağlandığını söyleyen Çetinkaya, hafıza ve meşk sisteminin merkezinde ritim olgusunun bulunduğu dikkat çekti. Hafızanın oluşması ve aktarılmasında frekans üzerinden yapılan değerlendirme ve kabullerin de ele alındığı konuşmada Çetinkaya, frekansın hafıza üzerindeki etkisi ve hafıza oluşturma bağlamındaki etkisi alternatif olarak usul sisteminin, yani ritmik olgunun daha doğal ve fitri olduğunu

vurguladı. Meşk sistemi ve usta-çırak ilişkisi aracılığı ile herhangi bir yazılı kayıt olmaksızın, sadece hafızaya dayalı bir şekilde, içerisinde tarih, kültür ve medeniyetimizi barındıran bu sanatın günümüze kadar ulaşması hayret verici olmakla birlikte ve takdire ve dikkate ziyadesiyle layıktır. Bunu sağlayan ritim olgusu içerisinde müzik, hafızanın sistematik bir yapıda olmasını ve hayat bulmasını sağlayan en önemli unsurdur.

Tarihte ilk sistematik müzik okulu Safiyyüddin Urmevi tarafından on üçüncü yüzyılda kurulmuştur. Aynı yüzyılda Batı'da da bir müzik sistemi oluşmaya başlamıştır. Ancak Batı müzik sisteminin farkı, müziğin nota sistemleri ile kayıt altına alınmasıdır. Bu minvalde müzik üzerinden bir Doğu-Batı tahlili yapıldığında, bu iki farklı kurbun müzik özelindeki kabulleri üzerinden insana, doğaya ve sanata bakış ve algı farklılıklarını da görmenin mümkün olduğu söylenebilir. Doğu müziğinin ve özelden de Türk müziğinin koma ve ses zenginliği, anahtarlar üzerinden bir sınıflandırılmasında sanatçıyı zorunlu bir ve icra hususlarında serbest, üretken ve yenilikçi kalba sokmadan, serbest, üretken ve yenilikçi bir anlayış içerisinde olması insan fitratına daha uygun görünmektedir. Bununla birlikte müzik tarihi boyunca eserlerin kaybolmasını önlemek içgüdüsiyle Nai Osman Dede, Ali Ufki, Hamparsum Efendi, Dimitri Kantemiroğlu gibi bazı isimler tarafından eserler notaya alınmış ancak bu, genel bir anlayışa dönüşmemiştir. Çünkü eser sahipleri eserlerinin kağıtta değil

insanların gönüllerinde ve hafızalarında ve yine insan vasıtasıyla yaşamasını ve yer etmesini arzu etmişlerdir. Yüzerce yıl öncesinden günümüze ulaşan binlerce eser bu başarının şahidi ve ispatıdır.

Konuşmasının son bölümünde Hemes'in "Allah kâinata muazzam bir beste, kompozisyon yapmıştır ve bizler sadece bu besteyi icra eden birer enstrümanlarız" sözüne atıfta bulunan Çetinkaya, enstrümanın akordunun bozuk olabileceğini ancak bunun eserin kötü olduğu mânâsına gelmeyeceğini söyledi. Son tahlilde, kendi sesimize ve kendi kültür ve hafızamıza müziğimize ve veyahut en azından Tanzimat'tan bu yana oluşan boşlukların, algılama ve hafıza kayıplarının giderilmesinin ne kadar önemli ve aciliyetli bir mesele olduğunu altını çizen Çetinkaya soru-cevap kısmından sonra konuşmasını sonlandırdı.

Yerelliğin Keşfi: Geç Osmanlı Döneminden Günümüze Sanat ve Mimaride Geleneğe Dönüşler Ahmet Ersoy

11 Mayıs 2013
Değerlendirme: Özgür Dikmen

Görsel kültüre bir bakış çerçevesinde yerellik, gelenek, otantiklik gibi kavramların tartışmaya açıldığı sunumuyla Ahmet Ersoy, SanatHafıza serisinin yedinci konuğu

oldu. Konuşmasında, görsel malzemeden yararlanarak yaşadığımız zamanın gelenek tahayyülü ve otantiklik arayışına ışık tutan Ersoy, kavramsal sorgulamalar üzerinden Türkiye'deki görsel kültürün toplumsal yönüne ilişkin düşüncelerini dinleyicilerle paylaştı.

Ersoy sunumuna başlarken sağlam bir zemin sağlamak adına gelenek kavramının değişmeyen, sabit olarak tanımlanan bir alandan ziyade müphem, çoğul, hatta yapay ve kurgusal olarak ortaya konulan bir ifade olduğu kabulünü ortaya koydu. Geleneğin yapay yönüne dikkat çekmeyi amaçlayan Ersoy, yeni saiklerle sürekli olarak yeniden hayata geçirilen ve kurgulanan bir mit veya kısaca "gerçekleştirilen hayal" olarak ele aldığı geleneğin, her dönemde tarihselleştirilebilir bir unsur olması gerektiğini ileri sürerek bir anlamda geleneğin soyut bir tahayyül alanı sunduğunu gözardı etmeyi tercih etti. T. S. Elliot'a referansla geleneğin "devralnamayacağına" ancak yoğun bir çaba sonrasında "edinilebileceğine" yani "inşa edilebileceğine" değinen Ersoy, muhafazakâr bir düşünür olarak Elliot'un ortaya koyduğu gelenek fikrine, eleştirel bir bakış sunacağına işaretini verdi. Ayrıca toplumsal anlamda Türkiye'de de ciddi bir



Sanat
Araştırmaları
Merkezi
SAM

yer tutan “geleneği ihya” veya “geleneğe geri dönüş” meselesindeki “değişmeyen öz” tahayyülüne eğilerek tüm bu ifadelerin görsel yansımalarına bakacağını belirtti.

On dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkan yoğun kültürel karşılaşmaların sonuçları bağlamında Tanzimat sonrası Osmanlı dönemine bakacağını ifade eden Ersoy, küresel siyasi koşullar sebebiyle bu dönemde Osmanlı coğrafyasının, eşitsiz güç ilişkileri içinde şekillenen ve yoğun çatışmalar barındıran ama aynı zamanda yoğun kültürel geçişkenliklerin de yer aldığı bir “temas alanı” olduğunu ifade etti. Bu dönemde inşa edilen ve son zamanlarda da gündeme geldiğinde tartışmalara sebep olan Topçular Kışlası üzerinden konuşmasını sürdüren Ersoy, daha önceden pek bilinmeyen bir yapı olan Kışla'nın son tartışmalarla birlikte ikonik değeri olan bir nesneye dönüştüğünü söyledi. Bu süreci “her tarih güncel tarihtir” sözleriyle açıklayan Ersoy'a göre tarihe dair her uğraş da günümüze dair bir uğraştır.

III. Selim zamanında yapılan Kışla, II. Mahmut dönemindeki revizyondan sonra oryantalist bir tarza sahip olmuş; döneminin yoğun şark öğeleri barındıran haline ise 1860'ların başında Abdülaziz zamanında gelmiştir. Ancak günümüzde, binanın iç dizaynının aslında nasıl olduğuna ilişkin herhangi bir belge yahut görüş bulunmamaktadır. Binanın dış görünüşünü sunumunun konusu yapan Ersoy, Kışla'nın oryantal ve Osmanlı'ya ait sembollerle gelenekselliğe yaptığı vurguyu açıkladı ve bunun temelindeki motivasyonun da muhafazakâr bir bakış açısından tarihsel bir kaza sonucunda kendisinden

tamamen kopulan geleneğe bir dönüş imkânı olabileceğini belirtti. Bu durumun bir yandan da günümüzdeki gelenek ve yerellik anlayışına dair çok önemli ipuçları barındırdığını vurgulayan Ersoy, bu kurgular üzerinden aslında küresel tüketim kültürü dinamiklerinin işlevselliğine dikkat çekti.

Topçular Kışlası'nın yeniden inşa edilmesi fikri 2010 tarihinde İstanbul Kültür Bakanlığı tarafından düzenlenen “Hayalet Yapılar” isimli sergiden sonra ortaya çıkmıştır. Bu sergide eleştirel bir bakış açısıyla Kışla'nın eskiden bulunduğu yere bir şekilde ilişki kurabileceklerine onunla ne şekilde ilişki kurabileceklerine ilişkin bir görselin yer aldığı belirten Ersoy, yapının yeniden inşasının gündeme gelmesinin toplumsal yönüne işaret ettiği tespitini yaptı.

Binanın mimari üslubuna dair çözümlenemeyen yapan Ersoy, yapıda el-Hamra Camii'nden unsurlarla birlikte yoğun Osmanlı mimari el-kullanıldığını vurguladı. Yapıda kullanılan mimari unsurlar, Batılı oryantalistlerle birlikte keşfedilen bir Osmanlı geçmişinin Osmanlılarca “gelenekselleştirilerek” uygulanmasından ibarettir. Böylesi çok katmanlı ve imparatorluğun farkli köşelerinden çeşitli öğeleri bir araya getiren bir yaklaşımın Osmanlı mimarisinde öncülü bulunmamaktadır. Bu tarzın Avrupalı kökenlerine ve Osmanlı'da ortaya çıkışındaki Avrupa etkisine işaret eden Ersoy, Osmanlı'nın bunu Avrupa'dan esinlenerek taklit ettiği görüşüne karşı çıktı. Bu kullanmanın yerel gündemlere ve

Osmanlı coğrafyasındaki düşünce iklimine nasıl eklenildiğini anlamamın gerekli olduğunu dile getiren Ersoy, geleneği temsil ettiği iddiasında olan bu üslubun tarihsel devamlılığa tabi olmayan yeni bir üslup olduğunu üzerinde durdu. Bununla birlikte Kışla'nın bağlı olduğu geleneğin aşında on sekizinci yüzyıldan başlayıp Tanzimat devri gören alafanga meşrep bir sürekliliği de olduğunu sözlerinin “yabancı ve yozlaşmış” mimarlık tarihçisinin “yabancı ve yozlaşmış” olarak gördüğü bu dilin aslında oldukça yerel bir devamlılığın ürünü olduğunu ifade etti. Batı'nın, Osmanlı'ya edilgenlik rolünü biçmesi yoluyla bu tarz bir mimari dilin milliyetçi gündem ve bu paradigmayı benimseyenlerce anlatıya dönüştürülme şeklini eleştiren Ersoy, son yüzyıldaki çalışmaların bu anlatıyı son yüzyıldaki kimlik algılarının ve tarihi senaryoların ötesine taşıdığını vurguladı. Bu bağlamda on sekizinci yüzyıldaki bu değişimin kökleri on altıncı yüzyılda ortaya çıkan birtakım etkenlerle açıklanabilmektedir. On sekizinci yüzyılda reaya ile yönetici elit arasındaki katı hiyerarşinin parçalanması ve toplumun sosyal ve kültürel anlamda daha farklı bir dinamizme bürünmesi sözkonusudur. Bu ortamda ortaya çıkan aktörlerle birlikte, yeni bir hamî ve bânî sınıfı da oluşmuş ve yeni ortaya çıkan bu kesimin zihninde yenilik fikri “kuralları yıkma ve farklılaşma”ya dönüşmüştür.

Osmanlı'nın klasik döneminde oturmuş normları ve pratikleri olan mimari bir evrenden bahsedilebileceğini, on sekizinci yüzyılla birlikte bu normların sonuna gelindiğini ifade eden Ersoy, bunun yerine

egzotizm unsurlarının ortaya çıktığını ifade etti. Bu açıdan Osmanlı'nın yeni bir tarz arama adına sadece Batı'ya yöneldiği tezi doğru olmadığı gibi İran kültürünün de etkisinin Bunun yanında benzer tarzda arayışların Avrupa'da da ortaya çıktığını belirten Ersoy, Osmanlı'da ortaya çıkan bu eğilimin düşünsel temelden yoksunluğunun temelsiz bir edilgenlik anlatısı olduğunu vurguladı.

Konuşmasının son kısmında Ersoy modern tarih tahayyülüne ilişkin bazı açıklamalar yaptı. Sadece yazılı tarihten bahsetmediğini belirten Ersoy, geçmişle ilişkin çeşitli alanlar üzerinden kurulabileceğini dile getirdi. Örneğin; müzeler, kıyafet albümleri ve restorasyon pratikleri geçmişle ilişki kurma konusunda oldukça önemlidir. On dokuzuncu yüzyılda modernleşen bütün toplumlar gibi Osmanlılar da modernleşmenin getirdiği sarsıcı dönüşümler ve travmatik kırılmaların akabinde tarihe oldukça yoğun ve acil bir şekilde ihtiyaç duymuştur. Modernleşmeyle birlikte geçmişle bugün arasındaki ciddi zamansal yırtılmaya işaret eden Ersoy, kaybedilen geçmişle modern temsil imkânlarıyla ulaşmaya çalışma çabasının önemli bir nokta olduğunu vurguladı.

Ersoy, sunumunu, söylediklerini güçlü bir biçimde destekleyen ve müze salonlarından kıyafet albümlerine eski fotoğraflardan mimari çizimlere uzanan zengin bir görsel içerikle sonlandırdı.



Tanpınar Düşününde Tarih ve Hafıza Süha Oğuzertem

25 Mayıs 2013

Değerlendirme: Celli Civan

Sanat Araştırmaları Merkezi'nin düzenlediği SanatHafıza toplantılarının sekizincisine konuk olan İstanbul Bilgi Üniversitesi Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü'nden Süha Oğuzertem, konuşmasının başında Ahmet Hamdi Tanpınar'ın bugüne dek çoğunlukla Doğu-Batı ikilemi, aydın sorunu, muhafazakârlık gibi başlıklar altında ele alındığını belirtti ve konuşmasında bu genel yargılara itiraz edeceğini ifade etti.

"Tanpınar seçmeden önce konuşmasına başlığını seçmeden önce konuşmasına "Tanpınar'ı Zamanlamak" başlığını vermek istediğini söyleyen Oğuzertem, bu başlığın Tanpınar'a yönelik yaklaşımını özetlediğini dile getirdi. Zira Oğuzertem'e göre Tanpınar, bugüne kadar yanlış bir zamanlamaya yakın edilecek romantik-realist anlayışa yakın bir yazar olarak görülüyordu. Bu görüşe itiraz edecek olan Oğuzertem'in sorusu şuydu: "Tanpınar daha eski bir geleneğe mi bağlı, yoksa o zamanın Türkiye'sinde olmayan bir şeyi mi benimliyor?" Başkaca söyleysek: "Tanpınar gelenekçiliğe mi yakın, modernist edebiyata mı?" Oğuzertem'e göre, Tanpınar romantik-realist bir geleneğin değil sonrasında ortaya çıkan modernist akımın içinde yazıyordu.

Tanpınar'ı romantik-realist gelenekten

uzaklaştırmak gerektiğini düşünen Oğuzertem bunu gerçekleştirmek için öncelikle tarih algımızın değiştirilmesi gerektiğini vurguladı. Zira Oğuzertem'e göre ülkemizde tarih algısı sınırlı kalırken tarihimiz ve coğrafyamızla sınırlı kalırken özneleri de bu bakış açısına hapsederek yanlış değerlendiriyoruz. Bu durumda Tanpınar'ı da "Osmanlı'ya mı ait, yoksa Kemalist mi?" gibi kısıtlayıcı bir çerçeveye içine sokmaktayız. Tarihi öğrenirken dünya tarihini es geçtiğimizi söyleyen Oğuzertem, konuşmasının büyük bir kısmını on sekizinci yüzyılın ikinci yarısından yirminci yüzyılın ilk yarısına kadar olan dönemde Batı'da meydana gelen değişimleri aktarmaya ayırdı. 1760'dan 1850'ye kadar gelen süreçte Batı'daki değişimleri felsefi, sanatsal ve bilimsel başlıklar altında özetleyen Oğuzertem (pre-modern diyebileceğimiz) bu dönemde romantik-realist bir edebiyat akımının ortaya çıktığını, gündelik gazetenin yaşanmaya başladığını ve coğrafi keşiflerle sömürgeci hareketlerin devreye girdiğini aktardı. 1850 yılı sonrasında romantizm ve realizm akımlarının çıktığını ama bunların birbirinden bütünüyle bağımsız olmadığını belirten Oğuzertem, Auerbach'a atıfla bu dönemin edebiyatını romantik-realist olarak nitelendirdi. Sözkonusu akımın ahlâki bir görüşe, din duygusuna, aile değerlerine bağlılığa sahip olduğunu söyleyen Oğuzertem, Charles Baudelaire ve Gustave Flaubert'le birlikte sözkonusu romantik-realizmin değerlere bağlı edebiyatının yerini modernizme bıraktığını söyledi. 1880-1930

arasında siyasi bir terim olarak kullanılan modernizmden bağımsız olarak Batı'da "yüksek modernizm" (*high-modernism*) olarak tabir edilen modernliğin çıkışıyla romantik-realist geleneğin yerini yeni bir edebiyat akımı aldı: Modern edebiyat artık mevcut dini, ahlâki, ailevi değerler askıya alınmıştır; karakterler öngörülemeydi; psikoloji ve dolayısıyla bilinç önemli hale gelmişti; giriş-gelişme ve sonuçtan oluşan roman kurgusu dağılmıştı; etik ve estetik birbirinden ayrılmıştı.

Tarihsel sürece dair özetlemesinde Osmanlı-Türk tarihine geldiğinde Oğuzertem, Batı'dakinin aksine Osmanlı'da aynı sürecin daha farklı yaşandığını, Batı'da modernist yazarların çıkmaya başladığı dönemde Türkiye'de romantik-realist akımın ortaya çıktığını belirtti. Dolayısıyla yaşanan bu "gecikmeli" romantik-realist akımın içinde Tanpınar'ın ayrı durduğunu söyleyen Oğuzertem, Tanpınar'ın Fransızca üzerindeki modernist akımı takip ettiğini, modernist yazarları bildiğini ve romantik-realist geleneğin içinde değil tam aksine modernist akımın içinde değerlendirilmesi gerektiğini söyledi. Tanpınar'ın roman ve yazılarından örnekler veren Oğuzertem, sözkonusu alıntılardan ancak modernist bir yazarın Oğuz Atay ve Yusuf Atılgan'ı önceleyen bir kaleminden çıkabileceğini, Tanpınar'ın modern yazar olduğuna modernist akımın Tanpınar'ın döneminde modernist akımın bilinmediğini ve bu sebeple Tanpınar'ın yanlış değerlendirildiğini, daha sonrasında ise sınırlı bir tarihsel bakış açısı yüzünden Tanpınar'ın "muhafazakâr mı, Kemalist mi?" sorusuna hapsedildiğini sözlerine ekledi.

Yeni Medya, Yeni Madun ve Büyük Veri Hegemonyası Ebru Yetişkin

8 Haziran 2013

Değerlendirme: Sinan Oruç

Teknolojinin hayatla bu kadar iç içe geçtiği bir zamanda yeni medya ve iletişim alanındaki çalışmaların özellikle son yıllarda inanılmaz bir hızla artıp tüm sosyal ve politik yaşantımızı kuşatan bir etkiye sahip olduğu ortada. Bu çalışmalar hem toplumsal ve siyasi kategorileri yeniden düşünmenin hem de yeni medya ve iletişim yollarıyla ortaya çıkan imkân ve yenilikleri içerdikleri yeni iktidar ve şiddet unsurlarıyla bir arada değerlendirilmenin gerekliliğini vurguluyor. Ebru Yetişkin de sunumunda bu değişim ve dönüşümleri eleştirel bir okumaya tabi tutarak özellikle son yıllardaki yaygın internet kullanımıyla ortaya çıkan yeni medyanın yarattığı sosyal ve siyasi etkilere yoğunlaştı.

Yetişkin ilk olarak Gramsci tarafından kullanılmış olan ve dönüşerek bugün hâlâ güncelliğini koruyarak sunumuna başladı. Kavramı tartışarak sunumuna başladı. *Madun* kavramı sabit bir kimliğe ya da homojen bir çokluğa göndermede bulunmayan, içinde bulunan zaman ve mekân koşullarına

Sanat
Araştırmaları
Merkezi
SAM

göre sürekli dinamik bir dönüşümü içeren bir kavramdır. Kendi içinde sürekli bir başkalık ve bu başkalığın dönüşümünü içerir. Kimlik ve tanıma politikalarına hapsedilmiş bir siyasi atmosferde madun kavramın kimlik siyasetine alet edilmesi tam olarak madunun tekrar iktidara mal edilmesiyle sonuçlanmıştır. Herhangi bir kimliği (Kürt, Alevi, Müslüman vs.) madun olarak göstermek maduna sabit bir belirlenim ve kimlik tayin etmek anlamına geldiği için iktidara direnç göstermek yerine onu olumsuz ve yeniden üretir. Bu noktada akademisyenler ve entelektüeller tarafından mevcut siyasi gerilimleri ifade etmek için kullanılan madunun içi boşaltılmış, bağlı olduğu zaman ve mekân koşullarından koparılmış, iktidarın işleyiş biçiminin bir faili haline getirilerek epistemik şiddet ve ihlale uğramıştır. Bu noktada Yetişkin'e göre yeni medya ve iletişim yolları "aynı"nın homojenliğinde değil "fark"ın heterojenliğinde kendini gösteren madunu yeniden düşünmek için çok elverişli olabilir. Madunu yeniden düşünmek ise yeni medyanın siyasetini düşündürmek için kavramsal bir olanak yaratabilir ve birbirlerini karşılıklı besleyen bir okuma sağlayabilir.

Bir örnek vermek gerekirse, internetteki açık kaynaklı unsurlar teknolojinin sayısız ve sonsuz düşüncenin bir araya gelerek bir şey üretme, somut bir şey ortaya koyma imkânını gösterir. Yeni medyanın daha önceden görülmemiş bir erişilebilirlik olanağı, çok taraflı yaratıcı ve üreticiliğe açık olması ve sürekli değişip dönüşerek kendini değiştirebilmesi siyasi açıdan ciddi

değişimleri beraberinde getirmektedir. Zira en basit şekilde düşünmek gerekirse temsili demokrasinin hantallığını dönüştürebilecek plastik bir yapıya sahip olan bu yeni medya, doğrudan ve daha katılımcı bir demokrasiyi mümkün kılabilir ve en azından böyle bir imkân barındırabilmektedir. Yetişkin'e göre temsili demokrasinin kendi içinde homojen ve hiyerarşik olan kutuplaştırıcı ve bölücü siyasetine karşı hiyerarşileri yok eden herkesin katılım gücüne sahip olduğu heterojen bir çokluğa işaret eden yeni medya, bilinen siyasi kategorilerin artık miadını doldurmaya başladığına işaret ediyor. Demokrasinin en temel krizi ve çelişkisi olan temsil meselesini tekrar nüksettiren yeni medya, kimsenin kimse adına konuşmadığı, herkesin kendi kendini temsil ettiği hatta kendini ürettiği siyasi temsille sanatsal temsilin birbirine yaklaşığı yeni bir çokluğu doğurabilir. Yetişkin'e göre mevcut siyasi otoritelerin yabancı olduğu yeni medyanın ne kadar işgal hareketlerinde yeni medyanın ne kadar somut bir kanıtıdır. Aynı yeni medya ve iletişim tekniklerinin yine bir imkân olarak içerdiği tehdit ve tehlikelere de çok daha kolay depolanan dataların sınıflandırılarak denetim, kontrol ve tahakküm için kullanılması yeni bir data hegemonyasının beraberinde getirdiğini ifade etti.

22 Nisan 2013
Değerlendirme: Halil Solak

İslamî Edebiyatları Hatırlamak: Telmih

SAM Panel

Sanat Araştırmaları Merkezi Osmanlı edebiyatı alanında edebî sanata odaklanan ve bu yönüyle bir ilki barındıran bir panel düzenledi. “İslamî Edebiyatları Hatırlamak: Telmih” başlıklı panelin oturum başkanı **Hatice Aynur**, panelin ilk olma özelliğini vurguladığı ve bu tarz çalışmaların devamının gelmesini temenni eden sözleriyle oturumu açtı. Panelin ilk konuşmacısı **Didem Havlioğlu** ve Başkalaşım” başlıklı konuşmasında anlatıcının/şairin, okuyucunun/dinleyicinin bildiği diğer metinleri hatırlaması demek olan telmihi, bir estetik hafıza düzeni olarak ele aldığını söyledi. Anlatıcı ve dinleyicinin müşterek hafızası, bir sanat eserinden nasıl zevk alınması gerektiğini göstermekte ve müphem olan anlamı ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla ortak bir hafıza olmadığı takdirde sanat eserinin bir şey ifade etmeyeceğini söyleyen Havlioğlu, buna en güzel örneğin bugün Osmanlı edebiyatının anlaşılabilmesi olduğunu söyledi.

Osmanlı edebiyatı mütemadiyen bir gül ve bülbül anlatımı gibi gözüke de klasik edebiyatların doğası gereği geleneksel kalıpları kullandığını, önemli olanın onlardan farklı bir şey yaratmak olduğunu vurgulayan konuşmacı, telmih buna imkân tanıdığı

belirtti. Örneğin; Yusuf ile Züleyha hikâyesi kutsal metinlerde yalnızca bir peygamberlik hikâyesiyken, Molla Câmi'nin Yusuf ile Züleyha adlı mesnevisinde bir aşk hikâyesine dönüşmüştür ve Osmanlı edebiyatında atıf yapılan Yusuf ile Züleyha'yı anlamak için yalnızca kutsal kitaplarda geçtiği şekli değil, Molla Câmi'nin eserinde okuyucu ya da dinleyici, Kur'an'daki Yusuf'u tansa da ancak Câmi'nin hikâyesi duruma düşürmez, bilakis onun bir kaynak olduğunu gösterir. Ayrıca okuyucu sanat eserindeki anlam katmanlarını çözerek ondan zevk almaya başlar, hafızasını tazeler, cılar ve canlı tutar.

Panelin ikinci konuşmacısı **Murat Umut İnan** “Lisânü'l-Gayb'a Telmihler: Osmanlı'nın Edebî ve Kültürel Hafızasında Şirazlı Hafız” başlıklı sunumuna telmih sanatlarından biri olarak ele alındığını, kimi zaman poetik hafızanın tezahürü kimi zaman da kanonik bir edebiyata gönderdiği referanslar olarak görüldüğünü, telmihi yeniden düşünmek gerektiğini vurgulayarak başladı. İnan, özellikle gazel ve kasidelerde telmih tespit





edilecek, çözülecek bir muamma olarak görüldüğünü, bu metinlerde ise telmihi daha ziyade Osmanlı kültür dünyasının şir dışındaki metinleriyle bir arada düşünmenin çok önemli olduğunu söyledi.

Şirazlı Hafız'ın unvanlarından biri olan "Lisanü'l-Gayb" tabirinin geçtiği Muhibbi, Behiştî ve Gelibolulu Âli'nin şirlerden örnekler sunan İnan, bu telmihlerin şairin şir anlayışına nasıl katkıda bulunduğunu belirtti. Osmanlı şairinin Hafız'ı okuyup onu Osmanlı edebiyatında ürettiği zaman neler hissettiği ve gazel yazmada Hafız'ı nasıl konumlandığının önemini vurgulayan İnan, Muhibbi'nin Hafız'ın Divan'ının ilk şiri olan yedi beyitlik gazelinden on iki beyitlik bir şir çıkardığını ve bu gazelde telmihlerin adeta "havada uçuştüğünü" söyledi. Hafız telmihlerinin Osmanlı edebi-kültürel dünyasının klasik bir kültürü alımlayışın, Osmanlı'nın Acemiyan-İraniyan ve Fars dili ve klasikleri hakkındaki düşüncelerini, Hafız ve şirleri örneğinde bütün entelektüel üretim bağlamında düşünüldüğünde, bu dünyaya ait meseleler, fikirler ve dinamikleri görmek mümkündür. İnan'a göre tarz bir inceleme, Osmanlı şairinin ve edebiyatının kimliği üzerine pek çok kapılar açacaktır.

Panelin son konuşmacısı **Berat Açıl** ise sunumuna "Telmihe Telmih: Osmanlı Şirinde Gelenegin İnşası" başlıklı konuşmasına telmihi bir söz sanatı olarak tanımlamanın doğru olmakla birlikte eksik olduğunu, kavrama hak ettiği değeri vermediğini, klasik Osmanlı şiri için telmihin işlevini yeterince takdir etmediğini söyleyerek

başladı. Telmihin hafıza oluşturmaya, metinlerarasılığa, anlatı ekonomisine ve bir edebiyat geleneği oluşturmaya yaradığını belirten Açıl, telmihin mürekkep bir söz söyleme biçimi, edebi sanat olarak estetik bir görev üstlendiği ve üç boyutlu bir hafıza oluşturarak klasik Osmanlı edebiyatının beslediği hafızayı hatırlatmayı, onu sıkça kullanarak sözkonusu hafızayı kimi eklemelerle gelecek kuşaklara aktarmayı sağladığını söyledi.

Şairlerin bazen sadece isim düzeyinde göndermede bulunurken, bazen de o bir motife gönderme yapan, bazen de o metinleri temellük ederek eseri içinde eritip kendi metninin bir parçası yaptıklarını dile getiren Açıl, sözlerini şöyle sürdürdü: "Ortak hafızadan faydalanma, ortak hafızayı gelecek nesiller için erişilir kılma ve metinlerarası ilişkiler ağı gibi işlevlerin edebiyata katkısı nedir? Bu soruyu sordüğümüzde karşımıza 'anlatı ekonomisi' kavramı çıkmaktadır. Anlatı ekonomisi, bir olayı, meseleyi, kıssayı, ilmi konuyu daha kısa, yani ekonomik anlatmak. Bu noktada okurlar devreye giriyor, yazar şair daha kısa anlatabilir; fakat burada ikili bir süreç işliyor. Bir yandan telmihte bulunan meselenin esasının anlatılmaması, diğer yandan anlaşılıyor mu? konunun okurlar tarafından anlaşılması gerekir." Sunumunun sonunda Açıl, bir telmih sözlüğüne şiddetle ihtiyacımız olduğunu, Osmanlı edebiyatının ancak bu sözlük ortaya çıktıktan sonra hakkıyla anlaşılacağını ve analiz edilebileceğini belirtti.

III

Gelibolulu Mustafa Âlî

Hudâyâ eşk-i çeşmüm bahrini bî-ıztırâb eyle
Muvâfık rûzigâr estir duâmız müstecâb eyle

Cevahir nazm idüp keştide Hizbü'l bahr okurken dil
Sefinem gibi anı toptolu dürr-i hoş-âb eyle

Tereddüd özge gird-âb ancak andan cümlemiz kurtar
O bahrun şiddetün çekdürme emvâcum ser-âb eyle

İrişsin yâ İlâhî gâyete keştimizün geşti
Bıraksun sâhil-i maksûda lenger feth-i bâb eyle

Gehi tevhidin eyler geh resûlün vasf eder Âlî
Ne var ya rab sen de ana lutf-i bî-hisâb eyle

Şârab-ı bezm-i râhat neşvesin vir bana zevrakdan
Murâdum şâhidin çekdür kenara kam-yab eyle



TAM Tez/Makale Sunumları

1660 İstanbul Yangınının Sosyo-Ekonomik Tahlihi Kenan Yıldız

15 Nisan 2013

Değerlendirme: Serriye Akan

Kenan Yıldız'ın, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nde hazırladığı "1660 İstanbul Yangınının Sosyo-Ekonomik Tahlihi" başlıklı doktora tezi, Tez-Makale Sunumları programı çerçevesinde Nisan ayında dinlendi. Pek fazla çalışılmadığı için literatürde konuyla alakalı bilgiye ulaşmanın güçlüğüne dikkat çeken Yıldız, doktora defterleri gibi muhtelif birincil ve mühimme defterleri gibi muhtelif birincil kaynaklardan yararlanıyor.

İstanbul yangınları sosyal ve ekonomik bakımdan İstanbul ve Osmanlı'ya ciddi tesirleri bulunan yangınlardır. Yıldız'ın ifadesiyle, on beşinci yüzyıldan itibaren İstanbul'da şehrin çehresini değiştiren yüzlerce yangına şahit olunur.

Neredeyse iki yılda bir büyük yangın çıkan İstanbul'da, 1569 Eminönü Yahudi Mahallesi ve 1633 Cibali yangınları bunlara iki örnektir. 1660 İstanbul yangını ise etkilediği alan bakımından en büyük yangındır. İstanbul'un üçte ikisi bu yangında yok olmuş; uzun vadeli tesirleri ise şehrin silüetini değiştirmiştir. Burada Fatih'in iskân politikasına değinen konuşmacıya göre, bu politikaya neticesinde İstanbul'da artan nüfus bugün sürüci tabir edilen yerlerde girift mahallelerin oluşumunu beraberinde getirir. Sık yapılaşmanın görüldüğü bu yerlerde çeşitli sebeplerle binaen yangınlar çıkar. Yeni Camii civarında bulunan Mahallat-ı Yehud'da sık sık görülen yangınlar da bunlardandır. Tezin de konusunu teşkil eden 1660 Büyük İstanbul Yangını 4 Temmuz'da başlar. 49 saat kadar süren, üç koldan (i. Ahi Çelebi Camii, Unkapanı, Beyazıt; ii. Tahtakale, Mahallât-ı Yehud (Yeni Camii çevresi), Kapalı Çarşı; iii. Hoca Ağa, Alayköşkü, Samatya) genişleyen yangın, sert poyrazın da etkisiyle yayılarak İstanbul'un üçte ikisini kül eder.

Yangınların sebeplerine bakıldığında, ahşaptan yapılmış içi tuğla olan ocaklar, bacaların temiz olmaması, kurumların tutuşması gibi faktörler görülür. Nitekim, kadınlara gönderilen fermanlarda ocakların temiz tutulmasına dair buyruklar vardır. Yangına sebep olan diğer bir faktör "mücerred odaları" diye tabir edilen bekâr odalarıdır. İşsiz, bekâr, alkol, bütün tüketimi gibi fillerin yapıldığı evler yangın için en büyük risk

TAM Yuvarlak Masa Toplantıları

TEZ/MAKALE SUNUMLARI

1908 İhtilaline Doğru: Şemsi Paşa Suikasti

Gelenek ve Modernlik Arasında Bir Osmanlı Şehri:

17. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon'da Siyaset

Hakan Özdemir • 6 Mayıs 2013

Turan Açık • 3 Haziran 2013

TARİH OKUMALARI

Menâkıbnâmeler 9: Seyyid Ali Sultan

(Kızıl Deli Velâyetnâmesi)

Menâkıbnâmeler 10: Destân-ı Umur Paşa

Rıza Yıldırım • 31 Mayıs 2013

Feridun Emecen • 17 Haziran 2013

SOHBET

Seyr ü Sefer 6: Ukrayna'da Osmanlı İzleri - Kaleleri

Yerel Tarihçilerle Buluşuyoruz 11:

Bir Ömür Sürmene Tarihi

Kahraman Şakul • 16 Mayıs 2013

Mehmet Bilgin • 10 Haziran 2013

sayılmaktadır. Bundan dolayı IV. Murad devrinde kahvehanelerle beraber mücerred odaları da yasaklanmıştı. Kışın mangal, ocak gibi gereçlerin kontrolsüzce kullanımı da yangınları tetiklemektedir.

Söndürme sisteminin bulunmadığı, yangın başlayınca sakaların taşdığı su ve yeniçerilerin çevredeki evleri yıkmasıyla yangının yayılmasının engellenmeye çalışıldığı bu dönemde Yıldız'ın dikkat çektiği bir diğer husus, yangınlardan sonra Osmanlı'da etkin olan en önemli kurumun eğitim, sağlık, konaklama bazen de ulaşım eden vakıfların varlığıdır. hayatı tanzim eden vakıfların sosyal Tez konusuna değinen Yıldız'ın bahsettiği üzere kiralarda hayatını sürdüren vakıflar toprak sahibi konumundadır. Vakıflar mülklerini icareteyn usulüyle kiralamaktadırlar. Buna göre bir mesken kiraya verilebilir, en yüksek miktarı veren kişi tasarruf hakkını elde eder. Kiralayan şahıs tarafından sadece yer mülkiyete geçmemek kaydıyla çocuklara miras bırakılabilir. Mülkiyete geçme riski taşıdığından eşe miras bırakılmaz. Kadı sicillerinden anlaşıldığı üzere masrafı kiracı kendi cebinden karşılar. Denklem uyarınca belli bir süre sonunda talip alacağını biriken kiralara tahsil eder. Eğer bundan önce vefat ederse vakıftan alacaklı olur ve alacak mirasçılara intikal eder. İcareteynin ikinci ayağı mukataalı kiralama sistemidir. Bu sistem de aynı kurallara tabidir ama burada mesken kiralayanın mülkiyetine geçer. Bunlar vakıf açısından önemli sağlama yollarıdır. Vakıf sisteminde önemli bir başka kavram "İstibdal" dir. İstibdal bir şeyin bir şeye dönüştürülmesi demektir. Bir

tarafa vakıf bir tarafa mülk vardır. Mülk, vakıf yerden daha üst seviyededir. Burada vakıfla mülkün yeri değişir. Ancak, Osmanlı toplumunda insanlar ahireti düşünerek vakf ederler. Vakıf mülke nazaran daha yaygındır.

Tezin ana konusuna gelince, Yeni Cami inşasının 1660 büyük İstanbul yangınıyla doğrudan ilgisi bulunmaktadır. Yeni Cami'nin yapımına 1597'de başlanır, ancak yüksek maliyeti nedeniyle birinci kat pencerelerinin hizasından sonra yapıya ara verilir. Böylece yapı uzun bir süre mezbelelik halinde kalır. Aşırı masrafı dolayısıyla ek vergilere sebep olan bu camiye İstanbul ahâlisi "zulmiye" adını vermiştir. Yangının ardından siyasette etkili olan Hatice Turhan Valide Sultan, Köprülü Mehmed Paşa'nın da tavsiyesiyle cami yapımını gündeme alır. O dönemde cami etrafı Mahallât-ı Yehud ile çevrilidir. Yangın Yahudi mahallelerini de küle çevirince hem yangından ötürü hem de yapılacak cami için cemaat sağlanmak istendiğinden 40 Yahudi evi Hasköy'e nakledilir. Büyük yangın 3 ay kadar önce Galata'da da Sultan'a temlik olunmuştur. Hatice Sultan'ın mülkiyetine geçen bu mülkler daha sonra Eminönü'ndeki Müslüman vakıflarla istibdal edilir. Amaç aslında Yeni Cami çevresini genişletecek alan açma projesidir. Neticede Tahtakale'den Topkapı sınırlarına kadar olan Mahallât-ı Yehud, Balat ve Hasköy'e taşınır. Böylelikle şahit oluyoruz ki 1660 İstanbul yangını dolaylı olarak şehrin silüetini değiştirmiştir.



1908 İhtilaline Doğru: Şemsi Paşa Suikasti Hakan Özdemir

6 Mayıs 2013

Değerlendirme: Betül Sezgin

Fatih Üniversitesi Tarih Bölümü'nde Hakan Özdemir tarafından hazırlanan "Towards the Revolution of 1908: the Assassination of Şemsi Paşa" adlı tez Şemsi Paşa suikastinin ilginç yönlerini ortaya koymakla beraber Abdülhamid Osmanlı-Rus Savaşı ve 1908 İhtilalini de bu bağlamda ele almaktadır.

Şemsi Paşa suikasti üzerine kurulu olan tez, suikast sonrasındaki ilişkinin izini sürer. Bu noktada, "Suikast niçin önemlidir? Ne olmuştur? Nasıl olmuştur? 1908 olayları ile suikast arasındaki ilişki nedir?" sorularından hareket eden Özdemir, 1908 olaylarının nedenleri ile neticeleri arasındaki değişimi bu suikast üzerinden ortaya koymaktadır. Ona göre Firzovik olayı başlangıçta İttihatçılara karşı bir temizleme operasyonu iken Paşanın ölümü ile bu, yön değiştirir ve tam tersi bir hal alır ve Abdülhamid'in vefatıyla neticelenecek olaylar zincirine evrilir. Buradan hareketle Özdemir, bu suikastın son yüz yılın en önemli olayı olduğu tezini temellendirmeye çalışmaktadır.

Konuyu üç bölümde ele alan Özdemir, ilk bölümde İhtilalci muhalefetin doğuşu, Fransız İhtilalinin Osmanlı düşüncesine ve modernizmne etkisi ve Makedonya

sorununa yer verir. İttihat ve Terakki Cemiyetinin kuruluşu ve oluşumu, Osmanlı Hürriyet Cemiyeti, ordunun siyasileşmesi gibi konular da bu bölümde değerlendirilir. İkinci bölüm, oluşan bu süreçte yabancı güçlerin de baskısı ile isyanın başlangıcı ve suikastı içerir. Reval buluşması ve Makedonya sorunundan dolayı Şemsi Paşa'ya Abdülhamid tarafından verilen Balkanlar'daki çete faaliyetlerini bastırma görevi, Paşa'nın ölümü ve Paşa'nın yokluğunda gerçekleşen Firzovik olayı bu bölümde yer alır. Son bölüm de bu olayların sonucunda gerçekleşen Meşrutiyetin ilanı ve Meclis-i Mebusan'ın açılmasını konu edinir.

1908 İhtilalini daha anlaşılır kılmak için 45 maddelik bir kronoloji hazırlayan Özdemir'in altını çizdiği üzere, bu kronoloji içinde Reval görüşmesi (1908) ile İngiltere ve Rus Krallarının buluşması ve bu iki dış güç tarafından özellikle Makedonya sorununun çözülmeye çalışılması ve bunun sonunda milliyetçilik duygularının çoşurulması bilhassa önemlidir. Selanik'te kumandan Yarbay Nazım Bey'e karşı girişilen suikast de bunlar arasında yer alır. Nitekim bu, hükümete karşı yapılan ilk fiili harekettir. Bu suikastın nedeni ise Kumandan Selanik'teki olaylardan Padişahı (II. Abdülhamid'i) haberdar edecek olmasındır. Paşa yaralı kurtarılır ve Abdülhamid'e raporunu verir. Bir diğer önemli olay 25 Haziran'da Enver Bey'in Selanik'te isyan edip dağa kaçmasıdır. Aslında yaptığı isyan değil kaçıştır. Zira, bir ay kadar ortalarda görünmeyen Paşa'nın yaptığı sözlü ve fiili herhangi bir hareket de yoktur. Firzovik olayı ve buna yapılan müdahaleler ve



ardından Kanuni Esasi'nin kabul edilmesi diğer önemli maddelerdir.

Osmanlı Devleti'ni 1908 İhtilaline götüren Şemsi Paşa suikastının Resneli Niyazi Bey'in Abdülhamid rejimine isyan edip dağa çıkması ile başladığını hatırlatan Özdemir'in ifadesiyle, Balkanlar'da başlayan bu isyanın bastırılması için Şemsi Paşa'yı burada düzenin sağlanması için görevlendirir. Paşa Balkanlar için bir isteği ve çete faaliyetlerini bastırmak hususunda tecrübelidir. Sultan Abdülhamid'in bir isteği de, kendi adlandırmaları ile Selanik (dâhili) ve Paris (harici) merkezli olarak yapılanan İttihatçıların Selanik'teki oluşumlarının ortadan kaldırılmasıdır. Bunun, Şemsi Paşa'nın öncülüğünde, Paşa gibi saraya bağlılıklarıyla bilinen Arnavutların katkılarını hareketle geçmesinden korkan İttihatçılar, Resne'ye ulaşmadan onun öldürülmesini kararlaştırır. Şemsi Paşa, Padişahı'nın haberdar etmek için düzenli bir şekilde padişaha telgrafla malumat vermektedir. 7 Temmuz 1908 günü de olaylardan Padişahı haberdar etmek için telgrafhaneye gider. Telgrafhane çıkışında bir İttihatçı olan Atıf Bey tarafından üç el edilen ateş ile öldürülür.

Bu olay sonrasında Firzovik'de toplanan Arnavutlar ortada kalır ve aralarına giren İttihatçı ajanlar tarafından kandırılarak Şemsi Paşa'nın yapmak istediğinin tam tersi bir harekete sevk edilirler. Sultan Abdülhamid'e yazdıkları telgraflarla Kanun-ı Esasi'yi ilan etmesini isterler, aksi takdirde İstanbul'a doğru harekete geçecekleri tehdidini yaparlar. Paşa'nın ölümü ile en önemli destekçisini kaybeden Padişah 23 Temmuz

1908'de Kanun-ı Esasi'nin yeniden yürürlüğe konulmasını kabul eder. Özdemir, Şemsi Paşa'nın, Yağveri Hüseyin Ağaya söylediği son cümleyle; "Beni bir zabıt vurdu, beni bırakma" sözleriyle, aslında devleti bitirenin de zabıtlar olduğuna atıf yapmış olabileceğinin düşünlülebileceğinin kanaatinde. Bu nedenle, bu cümleyi bilhassa dikkat çekici bulmaktadır.

Gelenek ve Modernlik Arasında Bir Osmanlı Şehri: 17. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon'da Siyaset

Turan Açık

3 Haziran 2013

Değerlendirme: Miraç Tosun

Tez-Makale sunumlarının yüz otuz üçüncüsünde Karadeniz Teknik Üniversitesi'nde Prof. Dr. Kenan İnan'ın danışmanlığında tamamladığı "Gelenek ve Modernlik Arasında Bir Osmanlı Şehri: 17. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon'da Siyaset" başlıklı teziyle Turan Açık misafir edildi. Açık, cümlelerine başlarken kendisi

Türkiye
Araştırmaları
Merkezi
TAM

açısından henüz bu tezin tam mânâsıyla tamamlanmadığını ifade etti, bunu da daha çok şehrin sektörleşmesinin tarihinin peşinden gittiğini dile getirerek somutlaştırdı. Bunun için zaman dilimi olarak imparatorlukta belirgin şekilde ortaya dönüşümün en belirgin şekilde ortaya çıktığı on yedinci yüzyılı; somut bir mekân temelinde bir eyalet merkezi olarak da Trabzon'u ele alarak göstermiştir. Burada iki kavram üzerinde duran Açık, bunlardan ilki olan *temeddün* kavramında, hükümdarnın varlığının zorunluluğu üzerinden şahsî bir devlet algısının geleneksel dönemin hususiyeti olduğunu ifade etmektedir. *Devlet* kavramının anlamında on yedinci yüzyılda yaşanan değişim ise gayrişahsî bir siyasal algıyı göstermeye başlar ve bu, modernliğin göstergelerinden biridir.

Bütün bu kavramsallaştırma denemelerini Kınalızâde'nin *Ahlâk-ı Alâ'î*'sini merkeze alarak yapan Açık, Osmanlı siyasi düşüncesinin anlamlandırılması için kitabı kaynak olarak *Ahlâk-ı Alâ'î*'yi seçerken arşiv kaynağı olarak şer'îye sicillerini kullanmıştır. O'na göre siciller sosyo-ekonomik tarih yazımının en önemli kaynaklarıdır, bunun yanında Osmanlı siyasi düşüncesini anlamak açısından da kayda değer bir kaynak grubudur. Sosyo-ekonomik tarih yazımında şehrin politik kültürle olan ilişkisi genellikle yansıtılmamaktadır. Burada merkezden bağımsız değerlendirilir. Burada merkezden kasıt hükümdarı, şehir tarihi yazımına katmaktır. Zira şehrin geleneksel dokusunun en önemli bileşeni hükümdarla olan bağıdır. Bu girişten sonra tezin ana bölümlerine geçildiğinde ilk olarak Trabzon'un geleneksel

kodları bağlamında temeddün kavramından yola çıkarak birey, mahalle ve şehir izleğinde tümevarımcı bir yaklaşım gözlenmektedir. Birey bahsinin altında, dönem Trabzon'unda kullanılan unvanlar, ideal birey tipleri üzerinde durulmuş; Trabzon'da mahalle başlığı da bireyin mahalle ile, mahallenin cami ile olan ilişkisi ve mahalleliliğin getirdiği sorumluluklar gibi başlıklarla tahkim edilmiştir. Bunların yanında birey ve mahalle ile bağlantılı olarak şehrin temsilinde bir takım birliktelikler, meclis-i şer', şuhûdü'l-hal, muslihun, cemm-i gafir ve cem'-i kesir, udül-i ricâl, ayan ve eşraf ele alınmıştır. Bu son noktada özellikle, "yerleşen kapıkulların ayanın temelini oluşturmuştur" hükmü tezin en önemli noktalarından biridir. Yine kadı'nın başkanlığındaki meclis-i şer'in yani mahkemenin kamuoyunu temsil etmesi ve bunun da toplumsal bir dinamiği yansıtmaması üzerinde durulan noktalardan bir diğeridir. İkinci ana bölümde, dönemin diliyle ehl-i örfeye ayrı bir yer açarak çeşitli başlıklar altında inceleyen Açık, Trabzon'u bu dönem için beşeler-çelebiler şehri olarak tanımlar. Özellikle on yedinci yüzyılda bütün ıslahat yazarlarının değindiği bir nokta olan reayanın askeri kesime girme çabaları üzerinde durur ve bunu aynı zamanda merkezî manipüle etme ve yerel iktidar ilişkilerinin giriftliği ile birlikte hükümdarın meşruiyetinin sorgulanabildiği bir sosyo-politik zeminin oluşmasına yaptığı katkı üzerinden değerlendirir. Şehrin hem muharip askeri sınıfları olan

ama aynı zamanda bir şehir sakini olarak yeniçerilerin, topçuların ve cebecilerin varlığı ile bunların yerel halk ile olan ilişkileri hayli ilginç bilgileri ihtiva etmektedir. Yine bu dönemde unvan enflasyonu olarak adlandırılan durumun varlığı on yedinci yüzyılın ilk yarısı itibariyle hükümdarın meşruiyetinden farklı meşruiyet zeminlerinin oluşumuna işaret etmektedir.

Konuşmasının sonunda eyaletin en üst düzey yöneticisi olan beylerbeyilere bir başlık açan Açık, burada bir prosopografi çalışması yaptığını vurgular. Bunun yanında geleneksel Osmanlı siyasetinin en mühim unsurlarından olan timarlı sipâhilerin önemlerinin azalmasıyla birlikte onların yerini alan beylerbeyi kapıları, Trabzon'da karşılaştığımız ehl-i örfün büyük bir kısmını meydana getirmişlerdir. Beylerbeyilerin ağırlıklarını hissettirmişlerdir. Beylerbeyileri kazandıkları bu nüfuzun bir kısmı görünümünü ise Trabzon beylerbeyileri özelinde görmek mümkündür. Geleneksel formlar devam ederken ondan ayrı birtakım değişimlerin yaşandığı Trabzon'un, gayr-ı şahsî bir iktidar algısına doğru gelişen devletin içerisindeki konumlanmış biçimi, bir kısım erken modern görünüm de sergilemektedir. Açık'a göre, bütün bu bilgiler Osmanlı Trabzon'u ve on yedinci yüzyılın ilk yarısı için geçerlidir. Bununla birlikte, Trabzon'un ve diğer Osmanlı şehirlerinin sosyo-politik tarihlerinin yazılmasıyla bunlar doğrulanır ya da yanlışlanabilir.

TAM Tarih Okumaları

Menâkıbnâmeler 8

Menâkıb-ı Seyyid Ali Semerkandî

Fatih Bayram

25 Nisan 2013

Değerlendirme: Gülçin Yıldız

Osmanlı tarihinin önemli kaynaklarından olan menâkıbnâmeler üzerine yapılan Tarih Okumaları programında Medeniyet Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden Fatih Bayram ile *Menâkıb-ı Seyyid Ali Semerkandî* adlı menâkıbnâmenin tartışıldı. Konuşmasına menâkıbnâmenin yazıldığı tarihi bağlamdan bahsederek giriş yapan Bayram, Anadolu Selçukular, beylikler, Haçlı seferleri, Moğol istilaları, beyliklerin karşı mücadelesi ve Timur'un Anadolu'yu istilasında oynadıkları mühim rol, döneme hâkim gaza ruhu ve dönemin felsefî tartışmalarına değindi. Bayram'ın ifadesiyle, Kâzerün'nin menâkıbına benzerliği ile dikkat çeken *Menâkıb-ı Seyyid Ali Semerkandî* Timurlu üslupta yazılmış bir menâkıbnâmedir. Doktora tezinde Seyyid Ali Semerkandî'yi çalışın İsmail Hakkı Mercan, menâkıbı üzerine de çalışmalar yapmıştır. Seyyid Ali Semerkandî, Hz. Muhammed'in soyundan geldiğine ve uzun bir hayat yaşadığına inanılan bir velidir. Hicri 700-860 yılları arasında yaşadığı

Türkiye
Araştırmaları
Merkezi
TAM

rivayet edilir. Hatta menâkıbnâmede 360 yıl yaşadığı zikredilir. 1426'da Semerkand'dan Karamanoğlu diyarına geldiği bilinmektedir. Yine menâkıbnâmeden anlaşıldığı kadarıyla Semarkand'a bir özlem vardır ve neden Rûm'a geldikleri bilinmemektedir.

O dönemde Karamanoğlu İbrahim Bey tahttadır. Seyyid Ali Semerkandî, Karamanoğlu İbrahim Bey için *Bahrü'l-ülûm* isimli bir tefsir yazar. Kâdı Beyzâvî'nin tefsirinden çokça istifade ettiği anlaşılır bu eserinin Süleymaniye Kütüphanesi'nde yazması mevcuttur. Menâkıbnâmede bu tefsiri Makam-ı İbrahim'de yazdığı rivayet edilir. Türbesi Mersin'in Gülnar ilçesinin Zeyniler köyündedir. Cami, türbe ve müritlerinin metfun olduğu hamûşândan arasından akan pınarın, Kâbe'den geldiğine inanılır.

Önce Arapça yazılmış daha sonra Farsça ve Türkçeye özetlenmiş olan menâkıbnâmenin TTK, Konya ve Süleymaniye kütüphanelerinde birçok nüshası bulunmaktadır. Seyyid Nizam Bedahşî tarafından telif edilen bu menâkıb, Seyyid Ali Semerkandî'nin unvanlarından bahsetmekte ve eski menâkıblarından bir seçme yapmaktadır. Bu seçmeyi yaparken dayandığı miyarı ise "kavânin-i şer'iyeye muvafık olması"dır.

Menâkıb-ı Seyyid Ali Semerkandî de diğer pek çok menâkıbnâme gibi belli bir siyasete hizmet etmektedir. Bunun en açık örneklerinden birisi Timur'a bir veli statüsü kazandırılmasıdır. Rûm cenginde yani Ankara Savaşı'nda Seyyid Ali'nin Timur'a yardımla memur olduğu ifade edilmektedir.

Menâkıbnâme Karamanoğlu ekseninden yazıldığı için Ankara Savaşı'nda Timur'un yanındadırlar. Karamanoğlu İbrahim Bey'in de veli statüsünü haiz olarak değerlendirildiği görülmektedir.

Konya kadısı, Seyyid'in mürididir. Bu ilişki de derviş-siyaset ilişkisine dair önemli bilgiler sunmaktadır. Ayrıca menâkıbnâmede Timurlu kültürünün nasıl Anadolu'ya aktarıldığını görmek mümkündür. Bu aktarma işinin başrolünde Seyyid Ali Semerkandî yer almaktadır ve bu çabanın en büyük destekçisi de Karamanoğlu İbrahim Bey'dir. Menâkıbnâmede buna dair pek çok işarettir.

Fatih Bayram, son olarak menâkıbnâmenin Karamanoğlu tarihi açısından incelendiğine ancak asıl kaynağın Timurular olduğuna ve Timurular dönemi eserleri ile birlikte tekrar okunmasının gereğine vurgu yaparak konuşmasını tamamladı.

Menâkıbnâmeler 9 Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli Velâyetnâmesi) Rıza Yıldırım

31 Mayıs 2013

Değerlendirme: Tuba Nur Saraçoğlu

Seyyid Ali nam-ı diğer *Kızıldeli Sultan Velâyetnâmesi* Rumeli'nin fethinde bulunmuş bir velinin menkıbelerinden oluşmaktadır. Dimetoka'da bir dergahı da bulunan Seyyid Ali (Kızıldeli)

Sultan ve Velâyetnâmesi menâkıbnâmeler serisinin dokuzuncu programında Kızıldaı bulunan Rıza Yıldırım akademik çalışmaları Yıldırım, velâyetnâmeye geçmeden önce teorik çerçevede tarih kaynağı olarak velâyetnâmelerin nasıl değerlendirilmesi gerektiğine dair görüşlerini bizlerle paylaştı ve yazının kullanılmadığı bir ortamda bilgi nasıl aktarılır, sözlü kültürün dinamikleri nedir gibi soruların menâkıbnâmeleri anlama noktasında sağladığı faydalara dikkat çekti.

Menâkıbnâme vb. türler önce sözlü olarak yaygınlaşmış daha sonra yazıya geçirilmiştir. Yıldırım'a göre, sözlü kültürde bilgi ancak konvansiyonel kalıpları içerisnde aktarılır. Bu kalıplar arasındaki en temel farktır. Bu bilgi zamanla yerleşir, sabit hale gelir ve doğurur ve korur. Çoğu zaman bunların sayıları az, akılda tutulması kolay bu kalıpların kafiyesi ve kolay ezberlenecek bir sesle tekrar edilmesi de bu durumu güçlendirir. Sözlü kültürde şiirin dominantlığının sebebi de budur.

Menkıbeler anlatılmadan sonradan yazıya geçirilmesini bir meşruiyet meselesi olarak değerlendiriyor Yıldırım. Ona göre menkıbelerin yazıya dökülmesi iktidarla ilişkide meşruiyet kazanmak içindir. Menkıbelerdeki sultandan da üstün olan ricâl-i gaybın menkıbe sahibini övmesi bu bakımdan önemlidir. Devlet büyüyüp imparatorluk sathına sistemini yaydıkça tarikatlar da ona paralel olarak kurumsallaşırlar. Menkıbelerin yazıya

geçirilmesi ise bu kurumsallaşmayla doğrudan ilişkilidir. Dinamik, akışkan ve her anlatıldığı ortamda o ortamdaki insanların arzularına göre ana konvansiyonel kalıba uygun olarak şekillenen bu sözlü anlatılar konjonktür gereği artık yazıya aktarılır. Yazıya aktarma sürecinde bir diğer önemli husus yazarın önplana çıkmasıdır. Bu nedenle bu metinler için anonim diyebiliriz çünkü bilgi kendisine ait değildir. Bununla birlikte yazıya aktarılan bu menkıbe artık dondurulmuştur ve tekipleşmiştir. Bilginin aktığı mecaz sözdür, fakat metin söz konusu olduğu zaman onun her şeye rağmen bir ortodoksların etkisi vardır.

Menkıbelerin işlevlerine değinerek konuşmasına devam eden Yıldırım'a göre menkıbeler her şeyden önce eğlence aracıdır, öğreticiliği daha sonra gelir. Eğlendirme öğretmenin önündedir. Menkıbe yepyeni, toplumda daha önce olmayan bir şeyi öğretmez, önceden beri var olan konvansiyonel kalıpları içerisnde topluma yeniden sunar. İkinci bir işlevi ise bir hikâye ile soyut bir fikrin anlatılmasını sağlamasıdır. Hikâyenin kendisi gerçekleşmemiş olsa dahi soyut olanı anlatmada bir araç olarak kullanılır. Tarihçi bu hikâyenin nasıl gerçekleştiğinin peşine



düşmemelidir, bu hikâye ile verilen mesaja, soyut bilgiye ulaşması gerekir. Bununla birlikte bazı menkıbeler gerçekleşmiş bir olaya dayanır ancak bu olay dahi gerçek niteliğinin detaylarını yitirir. Bu tür anlatılarda zaman kayabilir, detaylar mevcut kalıplara yaklaşır, gerçek olay kerametler ve ilginç detaylarla örülür. Gerçek olaydan hareketle konvansiyonel bir olay haline gelir. Menkıbenin kimi örneklerinde görülen üçüncü işlevi ise gerçek olaya dayanmayan soyut hakikati anlatmayan tamamen eğlendiren bir yapıda olmasıdır. Ejderha, cadı gibi beş altı temel motif üzerinden hikâyeler işlenir bu türlerde. İçerik olarak tarihi gerçekliği anlatmasa da toplumsal hafızadaki değerleri aktarması bakımından tarihçi için değer taşır.

Yıldırım, bu metodolojik çerçeveyi çizdikten sonra *Kızıldeli Velâyetnâmesi* üzerine bazı bilgileri bizlerle paylaştı. Menâkıbnâme ucuca eklenmiş menkıbe parçalarından oluşur. Bir menkıbe metninde alt hikâyeciklerin niteliğinin iyi belirlenmesi gerekir. Menkıbeler yukarıda zikredilen kategorilerden hangisine giriyorsa o çerçevede değerlendirilmelidir. Örneğin Yıldırım'a göre bir tarihçi *Kızıldeli Velâyetnâmesi*'nin başındaki rüya hikâyesinde olayın kendisine bakmamalıdır. Burada soyut bir şey anlatılmak istenir, bu nedenle anlatılan olayla ilgili tarihi tespitlerin peşine düşmek anlamsız hale gelebilir. Yıldırım'ın verdiği bilgilere göre bu velâyetnâme eksiktir, Kızıldeli'nin tekkede yerleşip şeyhlik yaptığı dönem yoktur. Velâyetnâmenin konusu doğrudan Rumeli'nin kırklar tarafından nasıl

fethedildiğidir. Kızıldeli'nin tekkeye yerleştikten sonraki dönemiyle ilgili kerametleri ise müridi *Sadık Abdal Divâni*'nda bulmak mümkündür. Öte yandan *Velâyetnâme*'ye hiç girmemiş olan menkıbelerin doğrudan sözlü aktarımla halk arasında biliniyor olması da muhtemeldir. Nihai kertede, tarihçilerin menkıbevi anlatıyı ana kahramana giydiren rollerden arındırıp ana çekirdeğe inmeye çalışmak ve yan kaynaklarla bu bilgileri test etmek yoluyla ele alması gerektiğini söyleyen Yıldırım, *Kızıldeli Velâyetnâmesi*'ndeki bazı anlatıların kroniklerdeki bilgilerle karşılaştırılarak ele alınmasının önemini altını çizmektedir.

Menâkıbnâmeler 10 Destân-ı Umur Paşa Feridun Emecen

17 Haziran 2013

Değerlendirme: Emine Kaval

Menâkıbnâmeler serisinin onuncusunda Enveri'nin *Düsturnâme* isimli eserinde yer alan *Umur Paşa Destânı* ele alındı. 29 Mayıs Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyesi Feridun Emecen ile gerçekleştirilen toplantıda Emecen, *Destân-ı Umur Paşa*'da anlatılan bilgilere tarih çerçevesinden nasıl yaklaşıldığına göre menâkıb türünde tarih yazma geleneği on beşinci yüzyılda ana çerçevesini çizmiştir ve Enveri'nin *Destân-ı Umur Paşa*'sı da bu



geleniğin devamı niteliğindedir.

Enveri'nin hayatı, asıl adı ve yaptığı görev hakkında elimizde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Fatih'in seferlerine katıldığı bilinmektedir. Enveri'nin

Düsturnâme isimli başka bir tarih kitabı daha mevcuttur. Müellif konumuz olan *Düsturnâme* isimli eserini İstanbul'un

fethinden aşağı yukarı 10 yıl sonra, nesir olarak kaleme almış ve veziriazam Mahmud Paşa'ya sunmuştur. Eserin ilk bölümü (1.-18.

kitaplar) genel bir Peygamberler ve halifeler tarihi hakkında bazı bilgiler vermektedir. İkinci bölümde, 18. Kitapta, ise birdenbire

karşımıza Aydınoğulları ve Umur Bey çıkmaktadır. Burada Umur Bey'in 26 gazası zikredilmektedir. Bu bölüm eserin en geniş

bölümü olma özelliğini taşımaktadır. Son bölümde (19-22. kitaplar) Osmanlı'nın kuruluş yıllarına dair malumat verilince, *Düsturnâme*'nin bulunış hikâyesine gelince,

Yinanç Paris'te iken eserin bir nüshasını keşfetmiş ve sonra neşretmiştir, ayrıca eser üzerine bir *Medhal* yayınlamıştır.

Fatih döneminde, ağırlık noktasını Aydınoğulları ve *Umur Paşa Destânı*'nın teşkil ettiği bir eseri telif etmenin siyasî veya başka saikleri ne olabilir? Bu

yaklaşımı nasıl okumak gerekir? Emecen'e göre bu, yaşadıkları dönemden memnun olmayan bazı tarihçilerin sıkça başvurduğu bir yöntemdir ve geçmişe dönerek oradan buldukları dönemi eleştirme yaklaşımı ile izah edilebilir. *Düsturnâme* özelinde

değerlendirdiğimizde bu yöntem bu

eserde de kullanılabilir. Zira eserin Osmanlı tarihiyle ilgili bölümündeki bilgilerden de anlaşılacağı üzere, İstanbul'un fethinden sonra o dönemki gelişmelere muhalif ciddi bir zümre ortaya çıkmış ve fethin meşruiyeti önem kazanmıştır.

Emecen, İstanbul'un fethinde gemilerin karadan yürütülmesi

olayına benzer bir olayın *Umur Paşa Destânı*'nda da zikredilmesinden hareketle

de şöyle bir tez ileri sürmektedir: Mezkrî eser Hacı Selman isminde, Umur Paşa'nın yanında bulunan en önemli adamlardan

bir tarafından yazılmıştı. Enveri'den ise bu eseri tekrar gün yüzüne çıkarması

istenmiş olmalıdır. Bu talep üzerine Enveri de Hacı Selman'ın eserini elimizdeki metne dönüştürür. Böyle bir eserin istenme

sebebinin Umur Paşa'nın Osmanlı'daki tanınmışlığına bağlayan konuşmacı, deniz gazaları, İzmir'in fethi, Sakız baskını gibi faaliyetleriyle Umur

Bey'in Osmanlı'da haklı ve efsanevi bir şöhrete sahip olduğuna dikkat çekmektedir. Enveri'nin eserinde gaza ve gazilik

kavramlarını dönemin ruhuna uygun bir tarzda dönüştürerek Umur Paşa

vasıtasıyla vermeye çalışmasını gaziliğin İslamî bir formasyon kazanmaya

başladığı yeni bir anlayışın yansımaları olarak gören Emecen'in ifadesiyle,

eser bu anlamda belli belirsiz ideolojik bir çerçeveye bürünmüştür. Eserde Umur Bey'in İzmir'i fethetmesi –kâfirlerin merkezi olması hasebiyle– gazilik mefhumu için çok münasip görünmektedir. Gazilik vurgusuyla ayrıca Umur Bey'in dindar bir şahıs olduğuna işaret edilmektedir. Umur Bey'in gelen izdivac tekliflerini kabul etmemesi, heva ve hevesine yenik düşmemesi, Allah yolunda bir mücahit ve gazi olması Fatih döneminde gaziliğe yüklenen ruha da uygun düşmektedir.

Umur Bey'in "Ulubey" oluşunun hikâyesi de destânda yer alır. Babasının vefatından sonra amcaları kendisine "Ulubey"liği teklif ederler. Umur bey ise tahtı abisi Hızır Bey'e teklif eder. Hızır Bey büyük ağabey olmasından ötürü tahta geçmesi gerekirken "senin hakkındır" diyerek tahtı kardeşi Umur Bey'e bırakır. Bu hikâyenin gerçekte vuku bulmadığını düşünen Emecen, burada tarihçinin metni değerlendirirken altyapıdaki birtakım gelişmeleri görmesi gerektiğini vurguluyor: Abi Hızır Bey'in tahtı kardeşine bırakmasının arkasında, kardeşler arasında ciddi bir rekabet ve çatışma bulunması ve Umur Bey'in gücünü arttırıp beyliği ele geçirmesi gibi saikler yatmaktadır konuşmacıya göre. Eserin bir başka özelliği, eserde menâkıbnâme türüne girecek hikâyelerin çok fazla yer almamasıdır. Eser tarih yönü ağır basan bir çerçeveye sahiptir. Dolayısıyla, metnin son kısımlarında Umur Bey'in vefatının anlatımında kullanılan, menâkıbnâme türüne işaret eden birtakım rüya motifleri göz ardı edilirse, eser tipik bir menâkıbnâmeden ziyade bir tarih kitabı sayılabilir. Özetle *Umur Paşa Destâni*

üzerinden bir tarihçinin elindeki tarihî bir metinden ne tür bilgiler çıkarabileceğine dair yöntemlerin sunulduğu ve alt satır okumalarının tarihî metinlerin doğru anlamlandırılmasındaki önemine dikkat çekildiği toplantı, soru-cevap faslı ile son buldu.

TAM Sohbet

Seyr ü Sefer 6 Osmanlı İzleri - Kaleleri Kahraman Şakul

16 Mayıs 2013

Değerlendirme: Buket Nur Kırmızıgül

İstanbul Şehir Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyesi Kahraman Şakul ile Seyr ü Sefer programının altuncusunda kaleler (özellikle Bender, Akkerman, Özi, Hotin ve Kamanıçe) üzerinden Ukrayna'daki Osmanlı izleri gündeme getirildi. Askeri tarihe ilgi duyan ve ilkin bu bölgedeki Osmanlı kalelerinin modernizasyonu meselesini doktora konusu olarak seçmeyi planlayan Şakul, daha sonra doktorasını Napolyon tehlikesine karşı Osmanlı'nın tarihi rakibi Rusya ile yaptığı ittifak ve bu çerçevede Osmanlıların 1800 başlarındaki askeri teknik ve stratejileri üzerine tamamlasa da, 2010 senesinden bu yana çeşitli aralıklarla ve vesilelerle Ukrayna'ya gidip gelmektedir. Şakul'un konuyla ilgili dikkat çektiği ilk husus bu bölgenin tarihimiz açısından önemlidir. Bugün bu akademik çevrelerce yeterince

bilinmese de Ukrayna'da Osmanlı izleri hâlâ canlıdır; özellikle, 1991'de bağımsızlığını ilan eden Ukraynalıların Rus etkisini kırmak için Rus öncesi tarihlerine duydukları merak sayesinde. Nitekim, Rus öncesi tarih dendiğinde Ukrayna'da, bilhassa Güney Ukrayna'da, Tatarlar ve Osmanlılar akla gelmektedir. Bazı kaleler çoktan yıkılmış olsa da, beş kale, *kıla'-ı hamse*, denilen ve farklı isimlerle de anılan Bender, Akkerman, Özi, Hotin ve Kamanıç kalesi üzerindedir.

Sunumunu fotoğraflar, kale planları ve haritalar gibi görsel materyaller üzerinden yapan Şakul bu kalelerin genellikle Dinyester (Turla) nehrinin farklı geçiş ederek her bir kale için dikkat çekici hususlara değindi. Bulduğu bölge hasebiyle öncelikle Bender Kalesinden bahseden Şakul'un vurguladığı üzere, Kanuni Sultan Süleyman'ın inşa ettirdiği Bender, Osmanlı kaleleri içerisinde askeri değeri yüksek olan bölge gibidir. Rus ve Ukrayna arasındaki bir nüfusa sahip olmakla beraber Bender bugün bugünkü toprakları içinde özerk bir bölge olarak Rumunlarla olan ortak bağları nedeniyle burada ana dil Moldovcadır. Tam ortasında bulunduğu bu karışık bölgede 1991'de iç savaş çıktığında Bender Kalesi her iki tarafın da ele geçirmeye çalıştığı bir merkezdir. Günümüzde "ortak kuvvetler komisyonu" denilen bir komisyonun denetimindeki bu küçük bölge pek çok probleme sahip olduğu için kale hâlâ askeri görevini sürdürmektedir. 2000'lerin sonlarına doğru askerler iç kaleyi geri verdikten sonra burada birtakım müzeler

kurulmuştur. Buna rağmen buraya giriş çıkış hâlâ çok sorunludur. Şakul'a göre Bender Kalesi hakkında fazla bir bilgi veya görsel malzemeye ulaşamamasının sebebi de bilgi erişimindeki bu zorluktur. Bu yüzden, konuşmasında Bender Kalesine daha fazla yer veren Şakul, Odessa

Başkonsolosluğunun maddi ve manevi desteğiyle çift dilli, Ukraynaca ve Türkçe olarak yayınlanan *Bucak Vilayetinde Osmanlı Kaleleri, Garnizonların Yapısı ve İşleyişi* adlı kitaba dikkat çekti. Turla nehrinin şu hususları gündeme getirdi: Bender, Kanuni tarafından fethedilirdiği bölge olarak kale yapılmıştır. Hâlâ askeri bölge olarak sürdürüldüğü için bu kale çok iyi korunmuştur ve pek çok yeri de gezmeye kapalıdır. Burası zamanında Akkerman'dan bile büyük, koca bir şehirdir. Genelde serhat bölgelerinde kaleler askeri amaçla kurulduğu için "kale tezinin aksine, ilginç bir şekilde, çok stratejik noktalara kaleler kurulduğu için burada hâlâ yerleşim mevcuttur. *Seyahatnâme* sinde Bender'den bahseden Evliya Çelebi, buradan, Akkerman'dan etkilenmiştir. Şakul'un daha çok etkilenmiş olduğu diğer husus, Rusların Bender'deki yerleşimin kendileri ile başladığı iddialarının



tahrir defterleriyle çürütülmesidir. Bu kayıtlar, Ukraynalıların “Ruslardan önce biz buradaydık” tezini ispatlamaktadır. Yine, tahrir defterlerine bakıldığında Osmanlıların bu bölgedeki fetihleri Tatarlar adına yaptıkları ve bir yerleşim kurmadıkları şeklindeki bilginin yanlışlığını görmek de mümkündür. Arşivlerimizdeki detaylı tahrir defterleri ve o bölgedeki kaynaklar mukayeseli olarak incelendiğinde birbirini bütünlendirmektedir.

“Kaleler sadece askeri bir yer değildir, buralar aynı zamanda sivil insanların da yaşadığı kentlerdir, ticari merkezlerdir” vurgusunu sık sık yapan Şakul, Özi Kalesi ile başladığı sunumunda arşivlerden çıkan kale planı üzerinden kalenin nasıl yavaş yavaş büyüyen bir şehre dönüştüğünü gösterdi. Bu kale planlarının daha çok Rus ve Ukrayna arşivlerinde bulunduğunu, bizim arşivlerimizde ise bu planlara pek fazla rastlanmadığını söyleyen Şakul’un mevcuttur. Arşivlerimizden çıkan 1737 tarihli kale planında görülen top ateşine dayamlı yıldız tabyaların varlığı daha 1730’larda Osmanlıların Ruslara karşı kalelerini bu şekilde berkitmeye başlamak zorunda kaldıklarına işaret etmektedir.

Turla nehrinin Karadeniz’e döküldüğü bölgede ise Akkerman Kalesi bulunmaktadır. Kale, stratejik olarak büyük bir öneme sahiptir. Bölge, bünyesinde bulunan kireçtaşıdan dolayı “beyaz kale” anlamına gelen Akkerman adıyla anılmaktadır. Burası Osmanlılardan önce bir koloni bölgesi; dolayısıyla zengin bir ticaret bölgesidir. Cıvarda hem Tatar hem Kazak

köyleri bulunmaktadır. Daha ortaçağda Ermeni tüccarlar bu bölgede son derece güçlü bir tüccar kolonisi kurmuşlardır. Özetle, genelde sadece savaş, çatışma bölgesi olarak bilinen serhat bölgelerinde aslında savaşın ötesinde yerleşik, canlı bir hayat vardır. Tımar defterlerinde bakıldığında; mesela 1570 tarihli tahrir göre, Akkerman’da sadece kalede yaşayan asker değildir. Bunlar da sadece eline geçtiğinde varoşa 1500 evi bulunan koca bir şehirdir. Tarih boyunca kesintisiz 10 şehirden biri olma özelliğine sahiptir. Evliya Çelebi buraları da gezmiş ve kalenin azametinden çok etkilendiği için buralardan da bahsetmiştir. Onun aktardığına göre burada 190 tane tamamı vakfedilmiş dükkan ve 17 tane han ve kale dışında da 12 mahalle bulunmaktadır. Şakul’a göre, Evliya Çelebi’nin verdiği bu bilgi, bölgenin ticaret merkezi olduğunun en önemli göstergelerinden biridir. Bender’den daha kuzeye devam edildiğinde ise karşımıza Hotin Kalesi çıkar. Bugün sadece iç kaleyi ayakta kalan kalenin dış kaleyi korunmamıştır. Diğer kalelerde olduğu gibi burada da restorasyon çalışması yapılmaktadır. Oraya gittiğinde kalede Genç Osman’ın başarısızlıkla sonuçlanan Hotin Seferi’nin 390. yılının kutlandığını aktaran Şakul, Hotin ve diğer kalelerin Ukrayna’da festival, karnaval, fuar gibi kültürel amaçlarla kullanıldığının da altını çizmektedir. Hotin Kalesi’nin



biraz ilerisinde ise Kamaniçe Kalesi vardır. Burası bu bölgede en son fethedilen kaledir. Fetih silsilesine bakıldığında bütün bu çabaların ticaretin aktığı Turla nehrinin güvenliği için yapıldığı ve bu kalelerin her birinin gümrük geçiş noktası özelliği gördüğü de anlaşılmalıdır. Tepede bulunan ve etrafında üç tarafı korunan bir bölgede yer aldığı doğal olarak Şakul, bu kalenin düşürülemediğini ve barış yoluyla geri verildiği için burada camiye çevrilen kilisenin minaresinin korunması sözü alındığını aktardı. Daha sonra ise minarenin tepesine Meryem Ana heykeli konulmuş ve muhtemelen dünyada tek olan böyle ilginç bir kombinasyon oluşmuştur.

Sunumu boyunca, söz konusu beş kalenin her biriyle ilgili pek çok ilginç bilgi aktaran Şakul, buraları anlatan şiir, türkü gibi unsurlarla da konuşmasını zenginleştirdi. Ayrıca yine bu kalelerle ilgili folklorik çalışmalar yapılabileceğine dikkat çekti. Son olarak bugün artık varlığını idame ettiremeyen İsmail Kalesi'ne de değinen konuşmacıdan öğrendiğimize göre, bölgedeki arkeolojik kazılarda Osmanlı materyal oradaki müzede sergilenmektedir. Lüleler, Osmanlı paraları ve ok uçları hemen hemen tüm kalelerde çokça bulunan malzemelerdir. Bu müzelerin çoğunda daha çok işkence aletleri sergilenmektedir. Bu, insanların kale algısını şekillendiren bir faktördür. İnsanlar, bu nedenle kaleleri bir şehir olarak değil sadece askeri bir bölge, zindanlar görmektedir. Bir başka husus, Osmanlılar gerektiğinde kendilerine has bir eklemede

bulunsalar da kalelerin tipik bir Osmanlı mimarisinden ziyade ortaçağ mimarisi esintisi taşımasıdır. Çok büyük ve karışık olan bu bölgede çalışma yapmak bazen zor olsa da Ukrayna'da Osmanlı döneminden kalan bu kalelerin yeni bir bakış açısıyla ele alınması tarihçilik açısından yeni ufuklar açacaktır.

Yerel Tarihçilerle Buluşuyoruz 11 Bir Ömür Sürmene Tarihi Mehmet Bilgin

10 Haziran 2013
Değerlendirme: Zeynep Güngördü

Sürmene'de doğan Mehmet Bilgin ilköğretim ve liseyi de burada okumuş, üniversite eğitimini Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde Kütüphanecilik Bölümü'nde tamamlamıştır. Yüksek lisansını din sosyolojisi alanında "İki Din Taşyanlar" üzerine yapan Bilgin, lisans eğitimi sırasında Tarih Bölümü'nden Faruk Sümer ve Yücel Özkaya (Osmanlıca) gibi hocalardan dersler alır. Ayrıca Pedagoji Bölümü'ndeki bazı derslere de katılır. Kendi ifadesiyle, üniversite öğrenimi sırasında büyük hocalardan aldığı

Türkiye
Araştırmaları
Merkezi
TAM

derslerin açtığı ufuk sayesinde başarılı bir öğrenci olur. Araştırma yapmayı çok yönlendiren en büyük amil ise tarih kitaplarında Sürmene üzerine çalışmaya bulunmamasıdır. Arkadaşımın da teşvikiyle Sürmene hakkında araştırmalar yapmaya başlayan Bilgin, 1940-1950'li yıllarda Köy Enstitülerinin kurulmasıyla yerel tarih konusunda pek çok çalışma yapılığna, ancak daha sonraki yıllarda bunun unutulduğuna dikkat çekmektedir.

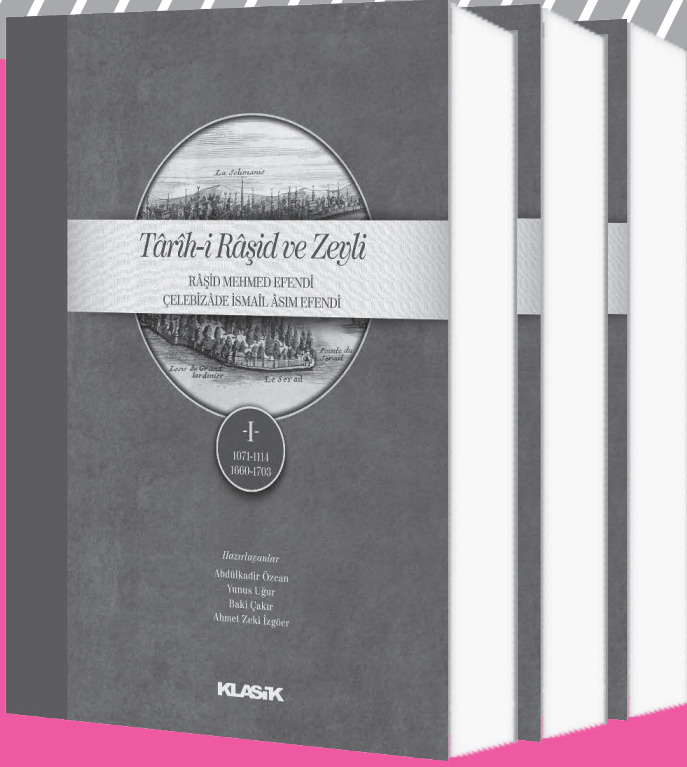
Bilgin, Sürmene'yi anlattığı eserini hazırlarken kaynak olarak salnamelerden, tapu tahrir defterlerinden, kısacası gerek Başbakanlık gerekse Topkapı Sarayı Arşivi'nden çokça yararlanmış ve beş yıllık bir mesainin ürünü olarak bu çalışmasını ortaya çıkarmıştır. Bu süre içerisinde özellikle Sürmene'deki yer adlarının okunması hususunda oldukça zorlandığını özellikle eden Bilgin, bu yer adlarının okunabilmesi için Arapça, Farsça gramer kurallarını bilmenin yeterli olmadığını, Osmanlıca'yı okumak için o bölgenin tüm yerel isimlerini bilmenin gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu nedenle, kendi çalışmasını yaparken Sürmene'deki tüm yerel adları içeren bir çalışma hazırlayarak bunları listeler. Yer adları dışında Osmanlıca terimlerin okunmasında karşılaştığı zorluklardan ve bunları nasıl aştığından da bahseden Bilgin, tüm bu zorluklara rağmen Sürmene Tarihi'ni yazmasının kendisi için bir okul niteliği taşıdığını düşünmektedir. Çalışmasının, kendi maddi imkânlarıyla ve uzun gayretlerinin sonucu 1990 yılında yayımlanmıştır.

Bilgin, çalışması esnasında siyakat yazısını öğrenmiş, zaman içerisinde kendi arşivini oluşturmuş ve tarih kaynaklarının yanı sıra pedagoji, antropoloji, sosyoloji alanında da okumalar yapmıştır. Elde edilen bilgiyi hızlı bir şekilde değerlendirebilmek için bir metodun gerekliliğine de değinen Bilgin'e göre metod olmaksızın iyi bir araştırmacı olmak mümkün değildir.

1940'lı yıllarda Oflu Hasan Umur'un ilk defa tapu tahrir defterlerini yerel tarih çalışmalarında kullandığını söyleyen araştırmacı, *Sürmene Tarihi*'ni yazarken kendisi de bu defterlerden faydalanır. Araştırmalarında tahrir defterlerinden yararlanmasının kendisine farklı bir perspektif kazandırdığına inanan Bilgin'e göre, Osmanlı'da çok rahat bir şekilde "Yorgi oğlu Hüseyin yeni Müslüman ve Hüseyin'in kardeşi Yorgi oğlu Yani Hristiyan" şeklinde açık bir şekilde yazılmaktadır. Osmanlılar bugün bizim taşıdığımız etnik veya dini hiçbir endişeye sahip değildir. Onlar bu defterleri tutarken; Müslümanca Müslüman, alacakları vergi doğrultusunda Müslüman veya Hristiyan olarak insanları ayırmışlardır. Osmanlı'nın bu görüşü sayesinde çökmeye başlayan Bilgin günümüzdeki ayrımcılıklara da bir parantez açar. Tarihi seyrinde Sürmene'nin 5 ayı yerde kurulduğunu yine araştırmacıdan öğreniyoruz ki bu durum onun karşısına bir problem olarak çıkmıştır. Zira bir seyyahın filanca asırda gezerken anlattığı Sürmene ile bugünkü Sürmene aynı

değildir. Bununla birlikte bölgede bulunan mezar taşları, kayalar, dağlar, arkeolojik kalıntılar, dereler, seyahatnameler, yüzey araştırmaları raporları vb. veri ve araçlar da yerel tarihçiliğin kaynakları arasındadır. Bölgenin yaşlılarıyla yapılan sözlü tarihler de yerel tarihin bir başka kaynağıdır. Konuşmasında son olarak diğer yerel tarih çalışmaları hakkında kısaca bilgi veren Bilgin'in, Hazar ve Balkanlar'dan Anadolu'ya gelen kolları anlattığı *Doğu Karadeniz'de Tarih, - Kültür, İnsan; Doğu Karadeniz'de Bir Derebeyi Ailesi: Sarallıadeler (Sarallı); Karadeniz'de Postmodern Pontusçuluk*

adlı eserleri mevcuttur. Tarihçilikte Yunan merkezli bakış ve Tekke merkezli bakış olmak üzere iki yanlış bakış açısını ele aldığı eseri *Karadeniz Dünyası, Rus İşgalinde Trabzon Direnişi* ve son olarak Birinci Dünya Savaşı'ndaki şehitleri konu edindiği ve Rus arşiv kaynaklarından faydalanarak hazırladığı *Madurdağı Savaşı* adlı kitapları da yayımlanmıştır. Bilgin, Hemişinliler Ermeni midir yoksa Türk müdür, Boğalı Köyü Türk müdür yoksa Hristiyan mıdır, Osmanlı mı Bizans'tan etkilenmiş yoksa Bizans mı Türklerden etkilenmiştir konuları üzerinde çalışmalarını devam ettirmektedir.



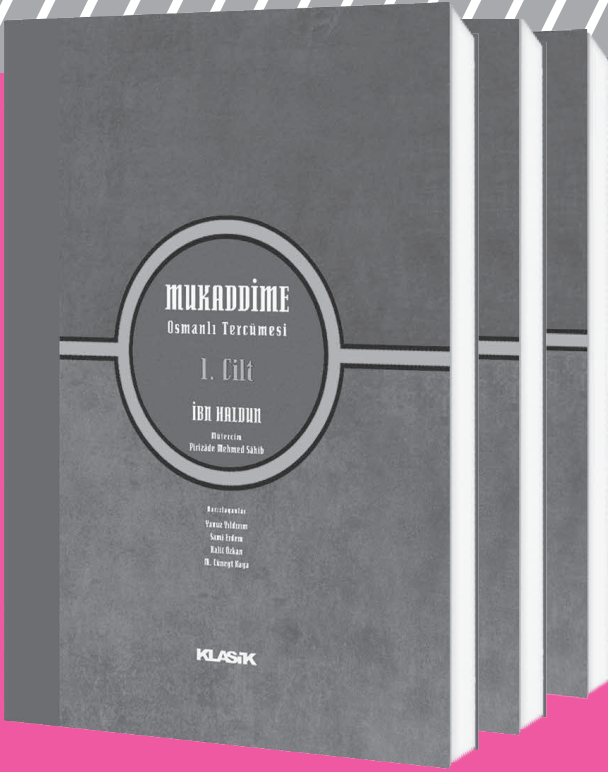
TÂRÎH-İ RÂŞİD VE ZEYLİ

RÂŞİD MEHMED EFENDİ,
ÇELEBİZÂDE İSMÂİL ÂSİM EFENDİ

▶ Târîh-i Râşid, ilk resmî vak'anüvis Naîmâ Mustafa Efendi'nin bıraktığı 1660 yılından başlayan ve 1722 (Çelebizâde zeyliyle birlikte 1729) yılına kadar devam eden bir dönemin tarihidir. Naîmâ Tarihi gibi, ilk Türk matbaasında 1153'te üç cilt, 1282'de de bes cilt halinde iki defa basılıp yayımlanarak çok okunan ve kullanılan kaynaklar arasında yer almıştır.

Osmanlı vekayinameleri arasında müstesna bir yere sahip olan Mehmed Râşid'in (1670-1735) *Târîh-i Râşid*'i ve Küçük Çelebizâde İsmâil Âsim Efendi'nin (1685-1760) ona yaptığı zeyli (ilave cildi), dönemi ve genel olarak Osmanlı tarihini anlamak açısından vazgeçilemez kaynaklar arasında yer alır.

Hazırlayanlar: Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır, Ahmet Zeki İzgöer
ISBN 978-605-5245-12-2 Tk. No 704 sayfa (1. cilt), 688 sayfa (2. cilt), 688 sayfa (3. cilt)



MUKADDİME

Osmanlı Tercümesi

İBN HALDUN

Tercüme:

Pirizâde Mehmed Sâhib, Ahmed Cevdet Paşa

Hazırlayanlar:

Yrd. Doç. Dr. Yavuz Yıldırım

İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (İslam Tarihi)

Yrd. Doç. Dr. Sami Erdem

İstanbul Şehir Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi (İslam Hukuku)

Yrd. Dr. Halit Özkan

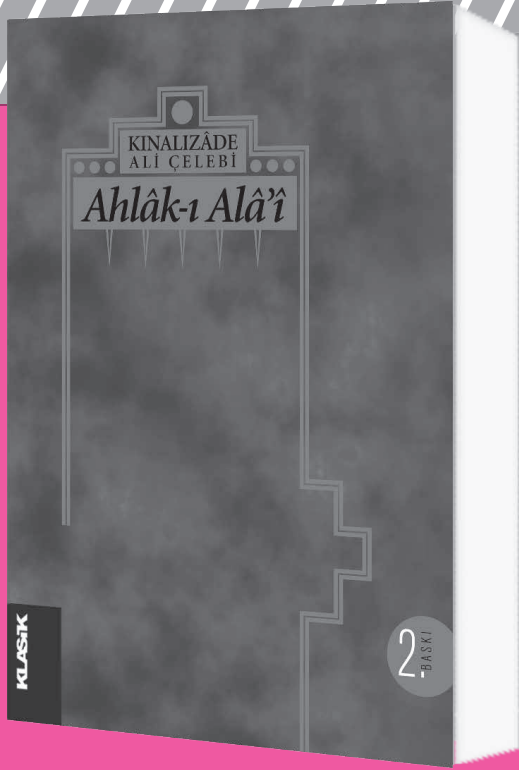
İstanbul Şehir Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi (Hadis)

Doç. Dr. M. Cüneyt Kaya

İstanbul Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi (Felsefe)

İbn Haldun'un tarih ve topluma ilişkin çığır açıcı nitelikteki açıklamalarını içeren *Mukaddime*'nin ilk tercümesi, titiz bir ekip çalışmasıyla hiçbir ilave ve sadeleştirme yapılmaksızın yayına hazırlandı ve Osmanlıca nesrinin 150. yılında okurlarıyla buluştu.

ISBN 978-975-8740-61-1 • 3 Cilt • 1165 sayfa



AHLÂK-I ALÂ'Î

KINALIZÂDE ALİ ÇELEBİ

▶ *Ahlâk-ı Alâ'î* ile Kinalizâde, bir yandan döneminin düşünce dünyasını tafsilatıyla resmederken öte yandan bireylerin kendileriyle, aileleriyle, içinde yaşadıkları toplumla ve devletle ilişkilerini ne şekilde kurmaları gerektiğine dair önemli bilgiler verir. Bu noktada özellikle asırlıklara dikkat çekerek hem bireysel, hem de toplumsal hayatta bir orta yol arar.

Üç ana bölümden oluşan eserin birinci bölümünde bireysel ahlak ele alınır ve erdemler ve bunun zıddı olan “rezilet”ler incelenir. İkinci bölüm “İlm-i Tedbîrü'l-Menzil” başlığını taşır ve aile ahlakı ve muaseret kurallarına dair oldukça zengin bilgiler verir. “İlm-i Tedbîrü'l-Medîne” başlıklı üçüncü bölüm ise, esas itibarıyla bir siyasetname özelliği gösterir.

Hazırlayan: Mustafa Koç • ISBN 978-975-8740-42-0 • 584 sayfa

www.bisav.org.tr